
This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google™ books

<https://books.google.com>

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijk en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

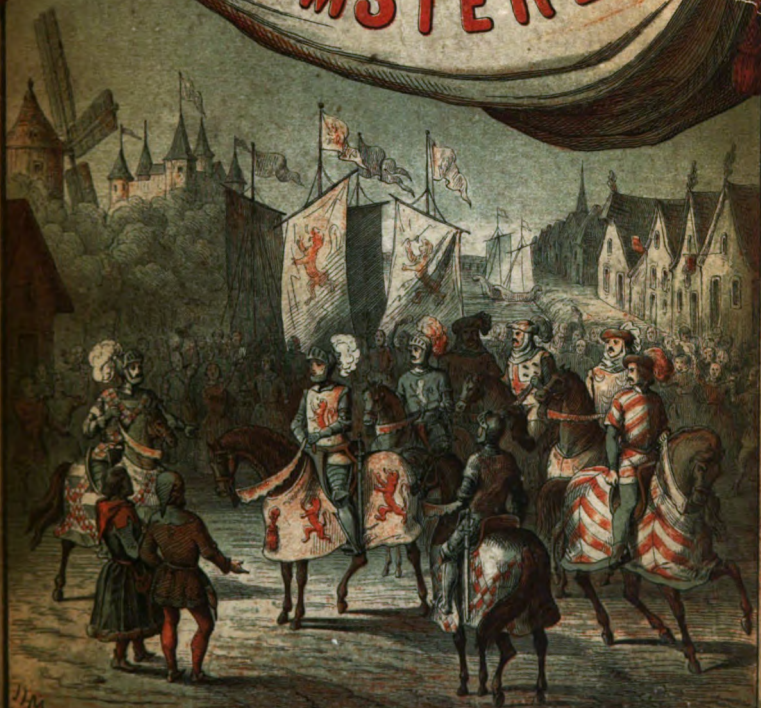

224
A
Gysbrecht van Amstel

en

de opkomst van

AMSTERDAM.

C.L. BRINKMAN, AMSTERDAM.

Lith. v. Tresling & Co Amst. Google

10261 a a a 8.

GIJSBRECHT VAN AEMSTEL

EN

DE OPKOMST VAN AMSTERDAM.

DOOR

J. TER GOUW.

Alles wat de oudheid van eene zoo zeer be-
roemde stad aangaat, kan hare inwoners
en hare landgenooten niet onverschillig zijn.

De Rijksvrijheer van Spaen.

AMSTERDAM,
C. L. BRINKMAN.

1861.

VOORREDE.

Geen Amsterdammer die niet weet, dat zijne prachtige en scheeprijke IJstad uit de geringste beginselen is opgekomen, — ja, dat hier eenmaal slechts een arm visschersdorp stond. En het contrast is te treffend, dan dat het niet ten allen tijde het lievelings-idee zou zijn geweest van allen, die ooit Amsterdam hebben beschreven of bezongen.

Ook wij, die onlangs onze Vaderstad doorwandeld hebben — eerst, in de werkelijkheid, in onzen tijd, met het oog op de naambordjes van straten en grachten; later, in verbeelding, te midden der glorierijke zeventiende eeuw — wij willen nu, eindelijk, ook nog eens eenen blik werpen op hare eerste opkomst, van dien tijd af aan

„Toen d'arme Visscherbuurle uit haer moerassen kreet,”

totdat zij, in 't midden der 14^e eeuw den rang eener vrije stad verwierf, en toen, fier en krachtig, in alle aangelegenheden van 't Graafschap Holland, maar vooral waar 't de belangen van koophandel en scheepvaart betrof, wakker te voorschijn trad.

Maar „de opkomst en eerste aanwas van Amsterdam is bedolven onder eenen dikken mist van twijfelagtigheid en onzekerheid,” zegt Wagenaar. Zeker geen bemoedigend

begin; doch wij zullen ons daardoor niet laten afschrikken. Wel liggen de aanvangspunten der geschiedenis van Amsterdam zoo tamelijk in het duister. Immers het oudste charter is het handvest van 1275, en vóór dat jaar meldt de geschiedenis niets van Amsterdam. Toch moet het toen reeds vele jaren hebben bestaan, dewijl het in 1275 plotseling als een bloeiend en handeldrijvend vlek te voorschijn treedt. Lang te voren reeds moet het uit nietige beginselen zijn opgekomen, en alleen de overlevring werpt over dat vroegste tijdperk van Amsterdams bestaan eenig schemerlicht. Ook voor de geschiedenis van 1275 tot 1342 zijn de bronnen niet zoo rijk, als men wel zou wenschen, maar leveren daarentegen ruime stof tot nadenken en onderzoek. En wien kan dat verwonderen? Klaagt de oudheidkundige van Wijn (Huisz. leven, IIe Dl., 1^e Stuk, bl. 25) dat, zoodra men beneden de dertiende eeuw afdaalt, er zoo weinige echte stukken te vinden zijn, niet slechts wat Holland en Zeeland, maar wat al de zeventien Nederlanden betreft, dan kan men ook, voor de geschiedenis onzer steden, beneden de 14^e eeuw geen rijken oogst verwachten.

En zoo blijft dan ook de Oude Geschiedenis van Amsterdam 1) nog voor veel opheldering vatbaar.

Zeker zal dit boekje daartoe wel zeer weinig kunnen bijdragen; — ik had ook niet ten oogmerk een eerste deel te leveren voor eene Geschiedenis van Amsterdam. Wij willen alleen dat oude, kleine Amsterdam, dat zoo vaak

1) Men kan de Geschiedenis van Amsterdam in 3 hoofddeelen splitsen:

1. De oude geschiedenis, vóór 1342.
2. De middel geschiedenis, van 1342 tot 1578.
3. De nieuwe geschiedenis, van 1578 tot heden.

onze belangstelling wekte, ons eens helder en duidelijk voor den geest stellen. Uit datgene, wat de echte stukken aangaande Amsterdam ons leeren, — uit hetgeen de geschiedenissen van Holland, van Utrecht en van Aemstel ons daartoe aanbieden, — uit de wenken, die we kunnen opzamelen, zoowel uit de oude gelegenheid der plaats, als uit namen, die van vóór eeuwen dagteekenen, — uit hetgeen de overlevering ons mededeelt, — willen we de schets ontwerpen van onze Vaderstad in haren vroegsten toestand. En waar zekerheid ontbreekt, moet de waarschijnlijkheid geraadpleegd worden, om gapingen aan te vullen. Van hoevele steden en volken berust de vroegste Geschiedenis, nog ruim zooveel als onze Amsterdamsche, op overlevering en waarschijnlijkheid!

Dat we evenwel niet over de eerste beginselen van Amsterdam kunnen spreken, zonder tevens iets over de Heeren van Aemstel te zeggen, zal wel naauwelijks herinnering behoeven. De vroegste geschiedenis dezer Stad vloeit met die van 't Huis van Aemstel te zamen. Die Aemstellandsche historie is voor ons, Amsterdammers, de Geschiedenis van ons Vaderland, in dien engeren zin, die 't woord in vroeger eeuwen, bij beperkter begrippen en andere toestanden, had, en noodwendig hebben moest. Ieder Amsterdammer blijft ook de herinnering dier oude Aemstelheeren steeds dierbaar, omdat onder hunne vleugelen het jeugdig Amsterdam is gekweekt en opgewassen: de Gijsbrechten zijn Amsterdams oudste voogden en beschermers geweest. En vooral de laatste Gijsbrecht, de ongelukkige, dien we nog jaarlijks in den tooverglans der poëzij op het schouwtooneel begroeten — weemoedige herinnering van een schoon verleden! — verdient ook wel eens in het ware licht der geschiedenis gezien te worden. Vondel moge hem »den god-

vruchtigen en dapperen balling,” — anderen hem »den schandvlek van zijn geslacht” noemen; — hij was noch zóó vroom, noch zóó afschuwelijk. En meer regt deed hem Jacobus Koning (in zijne Redevoering over Vondels Treurspel) toen hij hem den »ongelukkige” noemde, al overkwamen hem die ongelukken dan ook niet altijd buiten eigen toedoen.

Hem en het oude, kleine Amsterdam willen we uit den nacht der eeuwen te voorschijn roepen. En moeten we daartoe nu ook doordringen in de duisternis der oudheid, — wij zullen het doen zonder rimpels op het voorhoofd. Ik heb geen lust, om den lezer te onthalen op »dorre oudheidkundige onderzoeken,” — de genoegens, die deze opleveren, wil ik gaarne voor mij zelf houden, en geef alleen de resultaten, kort en eenvoudig, en — ik hoop het althans — zonder »magere dorheid.” De gelegenheid tot versiering echter, die zich bij dit onderwerp ruimschoots aanbod, heb ik opgeofferd aan de eenvoudigheid van voorstelling, overtuigd, dat men langs dien weg, ook daar, waar de zekere gidsen ontbreken, het minst gevaar loopt ver van de waarheid af te wijken. De aantekeningen aan ’t slot waren nog wel voor uitbreiding vatbaar geweest, doch ik ben daarmede spaarzaam te werk gegaan, om aan ’t boekje geen te geleerd aanzien te geven.

Maart 1861.

J. T. G.

18 JJ 63

I N H O U D.

	Bladz.
Inleiding.....	1.
Eerste Hoofdstuk.	
Wie Gijsbrecht was, en wat hij wilde.....	7.
Tweede Hoofdstuk.	
Waarin wij een blik werpen op de eerste beginselen van Amsterdam.....	14.
Derde Hoofdstuk.	
Wie Gijsbrechts gasten waren, en hoe hij zich van hen wist te bedienen.....	30.
Vierde Hoofdstuk.	
Het dorp Amsterdam in 1270.....	38.
Vijfde Hoofdstuk.	
Gijsbrecht ontvangt een' voornamen gast.....	42.
Zesde Hoofdstuk.	
Eene politieke discussie tusschen man en vrouw, terwijl ten slotte Amsterdam een privilegie krijgt.....	47.
Zevende Hoofdstuk.	
Vreeland wordt de aanleiding tot Gijsbrechts vernedering.	57.

Achtste Hoofdstuk.

De val van 't Huis van Aemstel..... 63.

Negende Hoofdstuk.

Een vreugdedag in Amsterdam..... 71.

Tiende Hoofdstuk.

De stad Amsterdam in 1301..... 77.

Elfde Hoofdstuk.

Wie Jan van Nyerlede was..... 90.

Twaalfde Hoofdstuk.

Besluit..... 104.

Geschied- en Oudheidkundige Aanteekeningen.

- Aant. 1. De Heeren van Aemstel..... 117.
- „ 2. De Vrouwen van Aemstel..... 118.
- „ 3. Gijsbrechts ouderdom en zijne karakterschets. 120.
- „ 4. De wapens van 't Huis van Aemstel..... 121.
- „ 5. De heerlijkheid van Aemstel..... 122.
- „ 6. Aemstel niet van Holland afhankelijk..... 124.
- „ 7. „Vader Gosewijn.”..... 124.
- „ 8. Gijsbrechts eerste regeringsjaren..... 125.
- „ 9. Graaf en Heer..... 126.
- „ 10. Oud Aemstel..... 128.
- „ 11. De Onde zijds Kolk en de Liesdelle..... 129.
- „ 12. Aemstels oudheid..... 130.
- „ 13. De twee visschers met hun hond..... 136.
- „ 14. Bindelmerebroec, Hursceldrecht, Curtevenne
en Londersloethl..... 138.
- „ 15. De eerste aanvang des handels te dezer plaatse. 138.

	Bladz.
Aant. 16. Muiden, Weesp en Diemen.....	139.
„ 17. Nardingerland.....	140.
„ 18. Nieuw Aemstel of het slot te Amsterdam..	141.
„ 19. De dam in den Aemstel.....	144.
„ 20.	144.
„ 21.	145.
„ 22.	145.
„ 23. Amsterdam in 1270.....	145.
„ 24.	146.
„ 25. 't Slot te Muiden.....	147.
„ 26. Het verbond van Floris V met de Aemstel- landers, in 1274.....	148.
„ 27.	148.
„ 28. Het graafschap Holland in 't midden der 13e eeuw.....	149.
„ 29. Het oudste zegel van Amsterdam.....	150.
„ 30. De vernieuwing van het privilegie in 1291.	150.
„ 31. De kinderen van Aemstel.....	151.
„ 32.	152.
„ 33.	152.
„ 34.	152.
„ 35. Woerden en Ysselstein.....	153.
„ 36. Jan Persijn.....	153.
„ 37.	156.
„ 38. Otto van Aemstel en Arent van Benskoop..	156.
„ 39. Waar Gijsbrecht zich in zijne ballingschap heeft opgehouden.....	157.
„ 40. De blijde inkomste van Gwij.....	158.
„ 41. Amsterdam tot eene stad verheven.....	158.
„ 42. Gilden.....	158.

	Bladz.
Aant. 43. Jacob de Scriver.....	159.
„ 44. Het Reigerbosch.....	159.
„ 45.	161.
„ 46. Vondels Gijsbrecht.....	161.
„ 47. Jan van Aemstel.....	162.
„ 48. Waar Gijsbrecht gestorven is.....	164.
„ 49. Gwij van Avennes.....	164.
„ 50. Gijsbrechts afstammelingen.....	165.

18 JY63

Op bl. 66 reg. 13 staat *in zijn geslacht*, hetgeen moet zijn *en zijn geslacht*.

INLEIDING.

Zeker herinnert ge u Gijsbrecht wel, dien we ieder jaar onzen groet en hulde gaan brengen, wanneer hij zoo manhaftig van achter de schermen te voorschijn komt, met „het Hemelsche gerecht” en zijn lange alleenspraak, die we altijd met zooveel belangstelling zitten aan te hooren, en waarbij we ons naauwelijks veroorloven om nu en dan eens te gluren, of vader Willebrord ook al om ’t hoekje staat; — welnu, verbeeld u dan eens, dat ge dien Heer Gijsbrecht, of zoo als de „schalcke Vossemeer” het deftiger uitdrukt: „Heer Gijselbrecht,” in eigen persoon levend voor u ziet, in het hartje van de 13^e eeuw¹⁾. Verbeeld u, dat ge hem ziet zitten in een der benedenvertrekken van ’t hooge Huis te Amestelle, op de steenen bank voor de diepe vensternis, turende door de kleine in lood gezette glasruiten, die niet als de onze, regthoe-

1) Zie aant. 1.

kig, maar inderdaad *ruit*vormig geplaatst waren, en niet al te veel licht doorlieten, noch den blik een ruim en gemakkelijk uitzigt boden. Doch daar stelde men zich in de middeleeuwen volkomen meê te vreden, en dat somber schemerlicht paste niet kwalijk bij die geweldig dikke muren en bij die zware harnessen, waarachter en waarin de mensch, en wel bepaald de *edele* mensch, zich te dien tijde verschool. En dan was 't nog maar alleen het benedendeel dier kleine vensters, dat eenig uitzigt vergunde, of den zonnestraal vrijen doorgang verleende, want de bovenste helft was geheel beschilderd met bonte verwen, — met wapens en heiligbeeldjes.

Niet verre van hem af, aan een zware eikenhouten tafel, op een gebeeldhouwde stoel van dezelfde houtsoort, maar die belegd is met een zacht fluweelen kussen met goud omboord, zit de burgvrouw van Aemstel, die de overlevering Badeloch van Woerden noemt, zonder dat daar echter eenig historisch bewijs voor te vinden is ¹⁾. Zij heeft zich nabij den schoorsteen geplaatst, met het aangezicht naar haren Gijsbrecht gekeerd, zoodat ze telkens, wanneer ze van haar naaldewerk opziet, den blik op hem rigt.

En nu zou ik u zeer gaarne het burgvertrek in al zijne bijzonderheden willen beschrijven, ja zelfs uitteekenen, indien ge het noodig vindt; — maar ik weet, dat het een zoowel als het andere verloren moeite zou zijn, en

1) Zie aant. 2

ieder Amsterdammer, ondanks beschrijving en teekening, ja soms ondanks zich zelve, toch altijd weêr het vertrek op het slot te Aemstel zich zóó voorstelt, als hij het, van kindsbeen af, en ieder jaar weêr op nieuw, gezien heeft op het tooneel. Die voorstelling moge nu al of niet naar waarheid zijn, om 't even, zij maakt een onuitwisbaren indruk, waartegen geen redeneren baat. Maar stel u dan ten minste Badeloch — want zoo willen wij haar blijven noemen, zoo lang niet eenig nieuw ontdekt historisch document ons haren waren naam ontdekt — stel u Badeloch niet voor, gelijk ge haar mede jaarlijks op het tooneel aanschouwt, in dat prachtig en schitterend theater-costuum, door den dichter haar

„pronck en Kersnachts kleeren”

genoemd; — zij draagt thans slechts de linnen huif, waaronder hare lokken zich zedig verbergen, en een lang, wijd huisgewaad, dat met breede plooiën tot op de voeten neêrvalt, en om den middel vastgemaakt is met een' gordel, waaraan haar tasch en sleutelbos hangen.

't Schijnt, dat zij bezig is een hangtapijt te borduren met een jagttafereel; maar telkens slaat ze de oogen van haar werk op, en naar den man, die daar, in gedachten verzonken, door het venster staart, en zich om haar niet schijnt te bekommeren, en mogelijk al vergeten heeft, dat ze in zijne nabijheid is.

Van tijd tot tijd wordt haar blik zwaarmoediger, en

't schijnt, dat zij met klimmende bezorgdheid opziet naar hem, wiens oog aan die kleine vensterruiten schijnt te hangen, en die daar buiten wel veel en velerlei te beschouwen moet vinden, dat zoo zijn gantsche ziel gekluisterd houdt.

Badeloch spelde zich niet veel goeds uit 's mans afgetrokkenheid. Nog telde zij geen dertig jaren, en wat had ze al, sinds haar huwelijk, menige droevige dagen gesletten en geweend in hare eenzaamheid! Nog naauwelijks was de bruiloftswEEK verstreken geweest, of ze had hem heen zien gaan, om de Hollandsche banier te volgen, en toen hij wederkwam viel haar zelfs geen vriendelijke groeten deel, want hij was razend van gramschap, omdat hij voor den Bisschop in 't stof had moeten buigen. En terstond daarop had ze hem al weêr het huis zien verlaten, om zijne mannen van wapenen op nieuw tegen den Bisschop aan te voeren, en zij bragt hare dagen door in angst en hare nachten in onrust. En wat hing haar nu weêr boven 't hoofd? Ik weet niet, of vrouwe Badeloch in dien toestand onzen grooten Vondel voor den geest heeft gestaan, maar zeker heeft hij in hare ziel gelezen, toen hij haar deze woorden in den mond lei:

„Hoe veel geluckiger sijn arme en slechte dorpen,
 „En hutten laegh gebout, min stormen onderworpen
 „Dan eenigh Heeren huys, dat door 'tgeboomte steeckt,
 „En daer het bulderen des winds sijn kracht op breeckt!”

Maar wat mag Heer Gijsbrecht dan wel te zien hebben door zijn venster?

Hij ziet de haven van Amstelledamme — het *Dammerack*, en aan de overzijde het dorp, en verder het kabbelend Y.

En in dat Dammerack en op dat Y, wat ziet hij daar?

Niets dat juist zoo bijzonder opmerkelijk is. In het Dammerack liggen verscheidene koggen en schuiten, en daaromheen heerscht het dagelijksch gewoel van schippers en kooplieden. Op het Y zwalken een paar kleine vaartuigen, die te Diemen te huis behooren, en twee of drie Aemstellandsche visschers, van wier gelijken gij er nog een tiental kunt zien liggen, daar ginds in „die Kolcke” aan den Zeedijk, waar de visschersbevolking hare hoofdbuurt heeft. Op een’ anderen tijd zou men er zeker nog menigen boer uit Waterland hebben ontmoet, roeiende of zeilende, en ligt ook een Kennemer met zijn lange, logge schuit; maar er is thans noch Kennemer noch Waterlander te ontdekken. En dit had wel Gijsbrechts aandacht mogen wekken; maar hij is te zeer in zich zelven gekeerd, om er acht op te slaan. Een groot friesch vaartuig stevent op dit oogenblik midden door den stroom: indien hij naar Haarlem bestemd is, raden wij den schipheer omzigtigheid aan. Eindelijk, in ’t verschiep, komt een rijkgeladen kogge van Harderwijk opzeilen, die weldra hare vracht aan den Damme lossen zal.

Maar dit alles is het niet, wat onzen Aemstelheer thans

bezig houdt; — hij denkt aan koggen noch schuiten, aan Y noch Aemstel; — hij staat in gedachte voor de grachten van Vreeland, en meet de hoogte der torens en de dikte der muren, en telt de ijzeren koppen op trans en rondeel, en peinst en raamt, hoe hij dit geweldig slot, dien sleutel van 't Sticht, zal magtig worden, om den bisschop te vernederen, en zijn gebied uit te breiden tot voor de poorten van Utrecht.

En — zijn wensch zou vervuld worden; hij zou Vreeland bemagtigen; — maar datzelfde Vreeland zou eenmaal de oorzaak worden tot zijne vernedering en zijn val.

Doch we moeten met Gijsbrecht en zijn geslacht eens nader kennis maken.

E E R S T E H O O F D S T U K .

WIE GIJSBRECHT WAS, EN WAT HIJ WILDE.

Wij zullen ons niet ophouden met zijne kleeding te beschrijven, — die is even als van elk ander edelman in de 13^e eeuw. Ik zie noch aan zijn surcoet noch aan zijn eenvoudige kaproen iets dat bijzondere aandacht verdient, evenmin als aan zijne kleurige hozen of puntig schoeisel. De gouden ketting, dien hij om den hals draagt, en waaraan een edelgesteente op de borst nederhangt, zouden u zijnen hoogen rang kunnen herinneren, indien niet reeds zijn trotsche gestalte en de fiere trek op zijn ge-
laat het deden.

Hij is thans een man van drie en dertig jaren, want ons verhaal verplaatst ons in den zomer van 1268, — een man vol moed, en stout van aard; blakende van eerzucht, en even driftig als eerzuchtig. Welligt zou een fijn menschenkenner nu reeds aan dien wakkeren ridder een' suffen en zwakken ouderdom hebben voorspeld, en in hem gezien hebben een van die karakters, wier moed

in den bloei des levens al te hevig opvlamt, die al te driftig voorwaarts willen, en daardoor hunne meeste pogingen zien mislukken; en die eindelijk, na niets dan ongeluk te hebben geoogst, aan den avond huns levens, afgemat en krachteloos, ligt de speelbal van anderen worden. Maar anders zou niemand 't nu hebben kunnen gelooven, dat die wakkere edelman eens, 28 jaren later, als een *vir simplex* zou worden aangeduid ¹⁾.

In allen gevalle — dat was Gijsbrecht nu nog niet.

Trotsch op zijne magt, fier op zijne onafhankelijkheid, verhief hij moedig zijn banier onder de vorsten en edelen des lands.

Vier balken met een kruis
De roem van Aemstels huis!

Of om in de taal der heraldiek te spreken: gefaasd van goud en sabel in acht stukken, met een St. Andrieskruis, geschakeerd in twee rijen van zilver en keel, gaande over alles heen ²⁾.

Gijsbrecht was heer van Aemstel, Muiden, Weesp, Diemen, Mijdrecht en Loenen, heer in Nardingerland en in Bindelmerebroeke; langs de Vecht strekte zijn gebied zich uit tot bij Breukelen, en zijne overige goederen lagen verspreid van Bodegraven tot tegenover Culemborg ³⁾.

Zijn broeder Willem was Proost van S. Jan, een waarheid, die gedurende bijna de geheele 13^e eeuw in 't huis van Aemstel gevestigd was, terwijl de aanzienlijke bezittingen dier Proostdij grootendeels aan die van Aemstel grensden.

Zijn andere broeder Arent zetelde als Heer te IJssel-

1) Zie aant. 3.

2) Zie aant. 4.

3) Zie aant. 5.

stein. Tusschen hun-beider gebied lag dat van hun' zwager en bondgenoot Herman van Woerden, en aan de andere zijde van de Vecht dat van hun' neef Amelis, den Heer van Mijnden.

Van der jeugd af aan had ééne gedachte Gijsbrechts gantsche ziel vervuld, — eene gedachte, die hem van zijn' vader was overgeërfd, ja, die erfelijk was in den huize van Aemstel: uitbreiding van gebied en volkomen onafhankelijkheid.

Want de heeren van Aemstel waren wel door geen leenband aan Holland verknocht ¹⁾, maar zij waren toch leenmannen van het Sticht; een gedeelte der gerigten binnen hunne heerlijkheid bezaten zij slechts „in Meijerschap, in *officium villicationis*, van den Bisschop.” Dien band hadden de heeren van Aemstel immer losser trachten te maken. Hunne staatkunde was immer geweest een streven naar verheffing hunner magt ten koste van het Sticht.

En dit is het dan ook, wat Gijsbrecht thans wêer bezig houdt, terwijl hij zoo strak door die vensterruitjes tuurt. Hij, de vierde Gijsbrecht van zijn' stam, de magtigste, de stoutste van allen, hij zou ook de ongelukkigste zijn, en de oorzaak van den val van zijn huis! En wel mogt Badeloch met bezorgdheid naar hem opzien, en zuchten:

„Helaes, wat gaet mij aen in desen droeven stand!”

Gijsbrecht dacht thans aan zijnen vader; — die had naar 't zelfde doel gestreefd, en was ééns op 't punt geweest, het te bereiken. Na den dood van bisschop Otto, op den 27sten Maart 1249, was een lid van 't geslacht

1) Zie aant. 6.

van Aemstel, Gosewijn, tot bisschop van Utrecht verkozen, en toen scheen niets meer de wenschen van den magtigen Heer van Aemstel, wiens bezittingen zich reeds uitstrekten van de oevers van Y en Zuiderzee, langs Aemstel en Vecht tot aan de boorden van de Lek, en die in dat gebied den grondslag zag leggen van een koophandel, die hem nieuwe bronnen van magt en aanzien scheen te zullen openen, — niets scheen toen meer aan de vervulling zijner wenschen in den weg te staan. Een Aemstel op den stoel van St. Maarten! hoe ligt zou hij nu van zijn' goedhartigen neef verwerven¹⁾, wat jaren lang zooveel strijds en bloeds had gekost — de volkomen opheffing van allen leenband, zoodat hij niemand boven zich zou kennen dan God en de zon!

Maar op één punt had Gijsbrecht III zich misrekend: de Graaf van Holland, Koning Willem, was hem niet genegen. Al had hij ook den Roomsch-Koning gediend in den krijg en voor hem gestreden bij Keizerswaard, toch was de Aemsteler den Hollander een doorn in 't oog, en nimmer zou Willem een van dat gehaat geslacht tegenover zich dulden op den zetel van het Sticht.

De Roomsch-Koning verbond zich met den Aartsbisschop van Keulen en den Pauselijken Legaat Petrus Capochi, Gosewijn werd in 1250 als onbekwaam afgezet, en Hendrik van Vianden, des Aartsbisschops neef, in zijne plaats tot Bisschop van Utrecht verheven.

Hoe heugde 't Gijsbrecht nog, wat toorn zijnen vader vervulde, bij 't vernemen van dien hoon, zijn huis aangedaan. 't Was hem, als zag hij nog de banieren van Gelre en Woerden en Goor en Voorst en Almelo naast

1) Zie aant. 7.

het kruis van Aemstel wapperen, op dien gedenkwaardigen 16^{den} Junij 1252, toen hij, zeventienjarig jongeling, aan zijns vaders zijde optrok, om zijn leed op den Bisschop te wreken. En zoo levendig was die herinnering, dat hij nog knarste op de tanden, en met de vuist tegen de vensterbank sloeg....

„Schort er iets aan, mijn waarde?” vroeg Badeloch, die verschrikt opzag.

Een dof: „neen!” was al wat Gijsbrecht antwoordde; — hij zag op 't oogenblik zijn' vader en den Heer van Woerden gebonden aan weêrszijde van het paard, waarop Bisschop Hendrik reed, terwijl hij zelf als vlugteling op het huis terug kwam, waar zijn moeder — eene fiere vrouw uit den huize van Oestgeest¹⁾ — hem met verwijtingen overlaadde, dat hij terugkeerde zonder zijnen vader! — Van toen af vervulde een gloeiende wrok tegen den Koning en den Bisschop zijne borst, die nog heviger werd, toen hij vernam, dat de laatste, uit den behaalden buit, dat gehate Vreeland deed bouwen om de Aemstellers in toom te houden.

Zijn vader keerde wel spoedig uit zijne gevangenschap terug, maar overleefde zijne nederlaag niet lang. Eer de winter zijne vlokken over de Aemstellandsche veenen strooide, rustte reeds Gijsbrecht III onder zijn slot in de kille grafgewelven. De laatste Gijsbrecht was Heer van Aemstel geworden.

En, vroeg hij zich zelve af, wat heb ik gedaan, om de magt van mijn huis te verhoogen?

Ik heb mijn' haat tegen Willem verwonnen, toen ik daardoor mij op den Bisschop wreken kon, en ik ben

1) Zie aant. 2.

zijn helper geweest; — ik heb na 's Konings dood den Voogd Floris wakker bijgestaan; — en wat was mijn loon, toen men te Bodegraven vrede sloot? Barrevoets en knielende moest ik den gehaten Mijter-vorst genade bidden!! — Maar hoe spoedig zag hij mij terug, — niet knielende, niet smeevende, maar, de banieren van Gelre met de mijne vereenigd, won ik, al wat mij ontnomen was, terug!

En nu? waarheen leidt nu mijn weg? — Lag Vreeland mij niet voor de borst, ik zou spoedig mijn' weg gekozen hebben. Bisschop Jan is het tegenbeeld van zijn' voorganger — even laf als onbekwaam, — hem vrees ik niet. Maar Holland? de Roomsche-Koning is lang vergeten; Floris V is 14 jaren oud, die knaap is mij bovendien genegen; op mijne voorspraak heeft hij vóór twee jaren aan de poorters van Leiden een privilegie geschonken, want men moet in dezen tijd ook al eens dien keerlen een vriendschap betoonen ¹⁾!

Zoo Holland met mij is, veroveren wij het Sticht en deelen den buit; de Graaf van Gelre mag dan het Oversticht voor zijn aandeel nemen. En dan zal ik die trotse poorters van Utrecht wel 't hoofd in den schoot doen leggen, en leiden al hun' handel naar mijn Amstelledamme, dat zoo goed uit zijne moerassen begint op te komen. En dan — het land moge een' Bisschop minder tellen, het zal een Graaf te meer hebben — mij, Giselsbrecht!.... Grave van Aemstel! had hij er bij willen voegen ²⁾; maar het woord trilde hem naauwelijks op de lippen, of een geheime magt scheen het terug te dringen....

Heer Gijsbrecht! hadden wij op dat oogenblik aan uwe zijde gestaan, wij zouden u hebben toegeroepen: „die

1) Zie aant. 8.

2) Zie aant. 9.

veertienjarige Graaf Floris zal slimmer zijn dan gij, trotse Baron! ja, hij zal u helpen, maar — tot uw eigen vernedering!”

Doch een geheel andere taal klonk den Heer van Aemstel in de ooren. Zijn Maarschalk verschijnt aan de deur; een lijfknaap, die ginds op een vouwstoeltje heeft gezeten, en dien we nu eerst opmerken, springt op, — Badeloch werpt een' angstigen, Gijsbrecht een' vragenden blik op den Maarschalk, en allen klinkt de mare in 't oor; „de Kennemers zijn in 't land van Aemstel gevallen!”

Angst was op aller gelaat geteekend, behalve op dat van Gijsbrecht. Een oogenblik fronste hij 't voorhoofd, — toen speelde er een glimlach op zijne lippen, en, den Maarschalk met de hand wenkende om te vertrekken, zeide hij tot Badeloch: „Wees gerust, melieve! die gasten zijn mij welkom!” —

Die gasten zijn hem welkom?! Welk een verschil tusschen dezen Gijsbrecht en zijn grootvader, die in 1204 ook eens een bezoek van Kennemer gasten had ontvangen, maar land en slot met water en vuur had zien verwoesten!

Doch die herinnering aan den inval van 1204 herinnert ons tevens, dat we u, o lezer! nog eenige inlichtingen verschuldigd zijn, aangaande den oorsprong van dat dorp aan den Aemstel, dat we reeds bij herhaling onder den naam van Amestelledamme hebben aangeduid. En daar we hiertoe juist eenige oogenblikken tijds hebben, terwijl Gijsbrecht zich gereed maakt, om zijne „welkome gasten” te ontvangen, zoo willen we daartoe het volgende hoofdstuk bestemmen.

T W E E D E H O O F D S T U K.

WAARIN WIJ EEN BLIK WERPEN OP DE EERSTE BEGINS- SELEN VAN AMSTERDAM.

Wat zouden wij , Amsterdammers der 19^e eeuw , wonderlijk opzien , indien 't ons eens mogelijk ware , onzen dierbaren geboortegrond te zien , zoo als die er vóór zeven eeuwen uitzag. Niemand zou gelooven , dat dit dezelfde plek ware , daar thans het magtig Amsterdam met zijn Heeren- en Keizersgracht , met zijn Kalverstraat en Dam , met zijn achtste wereldwonder en zijn' Keizerlijken Westertoren , met zijn dokken en zijn Oostinjevaarders , en met al zijn' ouden en nieuwen luister staat te pronken.

Niets is toch ten allen tijde moeilijker geweest voor een woelende , bloeiende hoofdstad , dan zich terug te denken in een tijd , toen zij er zelf nog niet was. Hoe kon de deftige Warmoesstraat der 17^e eeuw met haar 230 uithangborden , met haar Engelsche lakens , Fransche modes , Brabantsche kanten en Liesveltsche Bijbel ; — hoe kan de in gasvlammen schitterende Nieuwendijk van onzen tijd , met zijn' Sinkel en zijn' Bahlmann , en al zijn

eindeloos gedreun van rollende wagens, zich immer verbeelden, dat zij toch werkelijk eenmaal niets anders geweest zijn dan gras en riet en modderpoelen vol eendengekwaak en kikkergezang?

En toch — hoe moeilijk 't ook zij — wij willen eens onze verbeelding dwingen, om zevenhonderd jaren achterwaarts te gaan! — Zeker herinnert ge u wel dat verrukkelijk schouwspel, als ge met de Harlinger of Hamburger of welke andere boot ge wilt, van over de Zuiderzee het IJ komt opstoomen, en de trotsche halve maan als uit het water voor u oprijst; — en nu, verbeeld u, dat ge in het midden der 12^e eeuw dien zelfden togt komt maken, en wel in een lange schuit van over elkander gespijkerde planken, waarin een hooge mast staat met een groot vierkant zeil. Dan zult ge, als ge begint uit te zien naar den Aemstel, al spoedig ter linkerhand een kerktoeren ontwaren, maar — dat is Amsterdam niet, er is in 't geheel nog geen Amsterdam te vinden — 't is Diemen, 't aloude Diemen; en als ge den Aemstel zoekt, moet ge nog wat verder naar het Westen. Eindelijk gij zijt er, gij ligt met uw schip vlak voor den mond der rivier. Zoekt ge huizen, of een toren? Vraagt ge, waar dan 't slot van Aemstel staat? Niets van dat alles: stil en eenzaam stroomt het Aemstelwater IJwaarts tusschen lage oevers, die slechts door een kade, welke gij den naam van dijk onwaardig keurt, eenigermate tegen 't gestadig ondervloeyen beschut worden. En zoo ver ons oog reikt, niets dan de rivier, en niets dan 't hoog opgeschoten riet aan de kanten, dat hier tot geen ander doel schijnt te staan, dan om den wind eenige bezigheid te geven.

Eindelijk — ja, daar bespeuren we toch een gebouw, —

ver, zeer ver in 't verschieft verheffen zich zware torens. Dat is het slot te Ouder-Aemstel, dat Egbert van Aemstelle onlangs gebouwd heeft. Want zoolang de oude Wolfger, in het eerste derdedeel der 12^e eeuw, het gebied over 't land van Aemstel voerde, vergenoegde hij zich met den nederigen titel van Schout (*Scultetus*) van Aemstel, en rangschikte zich onder de Dienstmannen (*Servientes*) der Kerk van Utrecht. Doch toen Egbert hem was opgevolgd, stond deze al spoedig naar hooger rang en magt, en van toen af begon die aaneenschakeling van twisten met de Utrechtsche Kerkvoogden, die grootendeels de historie der heeren van Aemstel uitmaakt. De Bisschop beschuldigde Egbert, dat hij zijn gezag ten nadeele des Leenheers zocht uit te breiden; Egbert daarentegen beweerde, dat de Bisschop meer vorderde dan hem toekwam. Reeds in 1140 had Egbert twist gehad met Bisschop Herbert, doch die was bijgelegd, — te weten, zóó, dat de Bisschop de betwiste landen aan 't Kapittel van S. Maria toegewezen, doch Egbert ze voor zich behouden had. Daarom was die twist naderhand weêr op nieuw begonnen, en Keizer Frederik had in 1156 beslist ten voordeele van 't Kapittel. Maar Egbert van Aemstel was de man niet, om los te laten wat hij had. Toen nu Godfried van Rheenen in datzelfde jaar Bisschop werd, besloot hij dien Aemstelheer eens voor goed onder de knie te brengen. Doch daartoe kwam Bisschop Godfried een weinig te laat. Egbert had juist kort te voren zich een' nieuwen sterken burg gebouwd, ter plaatse waar sedert het dorp Ouderkerk ontstond, zoo 't niet al vroeger aanwezig was¹⁾. Dit punt was ook het geschiktst gele-

1) Zie aant. 10.

gen, om de verschillende bezittingen van den heer van Aemstel tegen een' aanval van de Stichtsche zijde te dekken. De moerassen aan den mond des Aemstels trokken toen nog niemands aandacht, schoon zij door de Voorzienigheid bestemd waren, om eenmaal de aandacht der gantsche wereld te trekken.

Bisschop Godfried was een dapper krijgsman, die niet schroomde de wapens te voeren tegen hetgeen hij de geweldenaarjen der leenmannen noemde. „Ik moet mij in gevaar stellen,” riep hij uit, „en strijden ter bescherming der Heilige Kerk!” Toch gevoelde hij weinig lust om den Aemsteler op zijn slot te komen opzoeken. Liever daagde hij hem voor zijn vierschaar, maar Egbert bleef op zijn slot. De Bisschop deed hem in den ban; Egbert stoorde zich daar even weinig aan. Toen klaagde Godfried bij den Keizer. En schoon nu Egbert voor 't Keizerlijk hof gedaagd werd, hij vond het beter op zijn sterk slot te blijven. En toen nu ten laatste de Rijksban volgde, schijnt Egbert zich daarover ook niet veel bekommerd te hebben.

Of hij inderdaad het regt tegen zich gehad heeft, kunnen wij niet beslissen, omdat wij alleen zijne tegenpartij hooren. Zooveel schijnt zeker, dat Egbert niets naliet, wat dienen kon, om zijne magt te vergrooten, en den luister van zijn huis te verheffen, en dat hij een man van moed en volharding geweest is, — hetgeen Keizer Frederik uitdrukt door hem *hoogmoedig* en *hardnekkig* te noemen.

Doch gij hebt uw aandacht inmiddels gevestigd op de plek, die u het dierbaarste is, — de plek waar eenmaal „de Koopmerckt van Euroop” zou verrijzen. Welnu, wij willen aan wal stappen; wij willen „den dijc t' Aemstel”

betreden, en beschouwen onzen geboortegrond in zijn' natuurstaat. De beschrijving is kort: veen en moeras, kolken en braken, waarin heele vlugten van wilde eenden en ganzen neêrvallen en rondspartelen. Dat er visch in overvloed schuilt, spreekt van zelf; anders zou die menigte rondvliegende meeuwen 't u wel verraden, zoowel als die scharen moerasvogels van allerlei soort, die met hun lange pooten in deftigen ernst langs de randen der poelen stappen. Geboomte ontwaren we slechts op een' afstand; hier nabij ons zijn 't rietbosschen, die op sommige plaatsen hoog boven 't lage gras der veenen opschieten, en hier en daar wat kreupelhout, dat in bevallige groepen de eentonigheid van het landschap breekt.

Maar zie — er zijn toch menschen ook; hier en daar vertoont er zich een' enkelen op den dijk, en somtijds komt er een vrouwenhoofd uitkijken uit die zonderlinge driekantige hutjes van riet en verdroogd gras, die ge mogelijk voor varkenshokken hebt aangezien. Nu ontdekken we eerst, dat ze daar aan de binnenzijde van den dijk in een lange rij regelmatig naast elkander staan. Inderdaad, het is de *Visschersbuurt aan den Aemstel*, — zie slechts links af, daar, waar het IJ een' kleinen inham vormt, liggen een aantal scheepjes.

Een visscher komt ons te gemoet. Zijn ongekamd, ruw haar is met zijn grove wezenstrekken volkomen in overeenstemming. Zijn leêren wambuis past even goed bij zijn grof linnen broek, beiden met een eind touw om den middel zaamgebonden; van de knieën af zijn de beenen bloot, en 't is nog veel, dat zijn voeten in een paar houten klompen steken.

Wel, visscherman! hoe heet deze plaats?

„Amestelle.”

En hoeveel visschers wonen hier wel?

„Hier omtrent dertig, en daar ginder in de Nes nog omtrent half zoo veel.”

Hoe heet die inham, daar je scheepjes liggen?

„Dat is de Kolk aan den Zeedijk.”

En die plek daar voor ons uit, waar dat riet zoo hoog opschiet?

„De Liesdelle; als je daar inzakt, schiet je tot den hals toe in 't water 1).”

Hoe lang is 't wel geleden, dat hier de eerste hutten gebouwd zijn?

„Daar weten wij niets van; wij zijn hier geboren, en onze vaders ook 2).”

Zijn het dan niet twee visschers met een hond geweest, die in een kog zonder roer hier 't eerst aankwamen?

„Daar hebben wij nooit iets van gehoord 3).”

„Maar hou je ook nog andere beesten hier dan honden, visscherman?

„Varkens, daar loopen ze; die vreten meer visch dan gras.”

En waar breng je de visch zoo al te markt?

„Te Oude-Amestelle en te Myedrecht, in Bindelme-rebroec en in Wesepe; ook naar Hursceldrecht en Londersloethe en Curtevenne 4).”

Nu, ge weet er zeker al genoeg van, — zulk een elendig visschersdorp stond hier vóór zeven honderd jaren.

Maar verplaats u nu eens, als met een tooverslag, eene halve eeuw later.

Egbert van Aemstel is niet meer. Zijn lang haspelen

1) Zie aant. 11.

2) Zie aant. 12.

3) Zie aant. 13.

4) Zie aant. 14.

met den Bisschop was ten laatste door bemiddeling van den Aartsbisschop van Keulen, met een verdrag geëindigd. Dit was in 1172, en Egbert, toen reeds hoog bejaard, wilde gaarne de erfopvolging in de stichtsche leenen voor zijn zoon Gijsbrecht verzekeren. Hij stond te dien einde den Bisschop het veen Bindelmerebroec en de helft der tienden van Wesepe af. Kort daarna was hij gestorven, en in 1176 was Gijsbrecht I, Heer van Aemstel.

Slechts 2 of 3 jaren heeft deze Gijsbrecht de heerschappij gevoerd. In 1178 leefde hij nog, maar hij moet niet lang daarna overleden zijn, en jonge kinderen hebben nagelaten, want gedurende 22 jaren vindt men geen Heer van Aemstel vermeld.

't Is thans anno 1203 en Gijsbrecht II zetelt als Heer op zijn slot te Ouder-Aemstel.

Wij staan weder op „den dijk t' Aemstel,” maar vinden al vrij wat verandering. De dijk is veel zwaarder; het is te zien, dat er arbeid en onkosten aan besteed zijn, en dus de kracht en welvaart der bevolking aanmerkelijk moeten gestegen zijn. En daarvan zien we al terstond nog meer bewijzen rondom ons. Wel zijn daar nog dezelfde moerassen en poelen; maar 't zou ook wel al te veel gevergd zijn, indien wij verwachtten, dat die nu reeds zouden zijn opgedroogd; — zij zullen er nog lang na dezen zijn.

Nog verdeelt de Aemstel het land in tweeën zonder dam of brug, en even zoo zien we hier ook nog de visschers met hun hutten en schuiten; — maar dáár staan toch ook al betere gebouwen, en daar liggen in den Aemstel koggen, die ter koopvaart gaan ¹⁾, niet alleen naar Waterland, maar zelfs naar Stavoren en de steden aan den

1) Zie aant. 15.

IJssel, en, langs den Aemstel, ook op Holland en het Sticht. Binnenwaarts langs den dijk staan de huizen der kooplieden, en achter en tusschen die huizen zien we reeds eenige warmoestuinen. Dat het houten huizen zijn, behoeft wel niet opgemerkt te worden; maar wat ons, negentiende-eeuwers, terstond in 't oog valt, is, dat die buurt aan den dijk juist ligt, waar thans de huizen in de Warmoesstraat staan tusschen de Oude-Kerksteeg en de Halsteeg. Een kerk of kapel is er nog niet te vinden; de bureu gaan te Ouder-Aemstel ter misse. Dat evenwel de bevolking al vrij wat moet zijn toegenomen, bewijzen u de ouden en jongen, die daar op en beneden den dijk voor ons heen scharrelen. En velen, die al wat beter gekleed zijn, dan deze arme visscherlieden hier, die er nog even zoo uitzien als hunne vaders en grootvaders. De man, die daar ginds uit zijne woning treedt, en met de hand aan 't voorhoofd uitkijkt naar het Y, alsof hij de aankomst van een schip verwachtte, kan er u 't bewijs van leveren. Hij draagt al een rok van laken, die hem tot de knieën neêrhangt, bij naauwsluitende hosen van dezelfde stof en lederen schoenen. Zeker is hij een van de voornamesten in de Buurte t' Aemstel, en dat hij een koopman is, bespeurt ge aan den hoornen inktkoker, die naast de tasch aan zijn' gordel hangt.

En 't is geen wonder, dat we hier reeds blijken van welstand ontwaren; de gelegenheid is hier goed, en waar de koopman zich vestigt, komen welvaart en nijverheid met hem. Daarom zien we ook al menig koebeest in de veeën, want zoodra hier wat te verdienen viel, kwam ook de dorper met zijn vee, en groef slooten in de natte gronden, en heeft ten minste 's zomers goed weiland, al is 's winters het vee een meer.

Maar — wat ons billijk verwonderen mag, de Buurte t' Aemstel ligt open voor elken aanval, — en toch de koopman heeft bescherming noodig, en de Heer van Aemstel is ver van hier, en als 't den kwaden Wouter van Egmond of den dollen Albrecht Banjaert eens in den zin kwam hier een bezoek te brengen, zou 't al slecht kunnen afloopen.

En dat zou spoediger gebeuren dan iemand dacht.

In Holland streden de partijen of Lodewijk dan of Willem het land zou regeren. Maar wat ging dat onzen heer Gijsbrecht II aan? Hij zat op 't huis te Aemstel in zijne „sale,” en genoot eene behagelijke rust. Want hij was, voor een Aemstelheer, al bijzonder vreedzaam, leefde zelfs met den Bisschop op goeden voet, wien hij een getrouw en gehoorzaam leenman was, en bevond er zich niet kwalijk bij, daar hij zijne bezittingen aanzienlijk vermeerderde.

Het had hem dan ook weinig kunnen schelen, of 't Willems partij gelukt ware, om Lodewijk met Ada en Aleid in Kennemerland op te ligten, waartoe 't plan be- raamd en de uitvoering nabij was. Maar de Bisschop was Lodewijks vriend, en hij vond goed zijnen getrouwen leenman een' bode te zenden met den last, om des nachts te schepe Graaf Lodewijk en de beide Gravinnen uit Haarlem naar Utrecht te voeren.

Of die bode Gijsbrecht wel zeer welkom was, mag men betwijfelen; — toch was hij juist de man om zulk een gevaarlijk togtje gelukkig te volvoeren, en de visschers aan den Aemstel, echte waterrotten! juist de jongens om hem daarin wakker bij te staan. Hij bragt werkelijk Lodewijk en Aleid veilig binnen Utrecht; Ada had zich op den burg te Leiden begeven.

't Was een trouwe dienst geweest — maar zij kwam Gijsbrecht en den kooplieden t' Aemstel en heel Aemsteland duur te staan. Want nu kwamen Wouter en Albrecht, wien hun prooi in Kennemerland ontgaan was, op Aemsteland af. Wat vlugten kon vlugtte; maar de Kennemers staken den dijk door en zetten 't gantsche land onder water. Toen voeren zij met hun schuiten overal rond, en verbrandden wat nog boven water uitstak; en weinig baatte het den kooplieden of zij zich in hun vaartuigen hadden pogen te bergen; zij werden achterhaald en uitgeplunderd, en slechts weinige ontkwamen.

„Die Kenemare,” zegt de oude Kronijk, „roefden al dat si vonden.”

Eindelijk lag ook Ouder-Aemstel aan de beurt, en 't kwam er niet beter af. Ik weet niet, waar Gijsbrecht was op 't oogenblik van den ramp, of hij zijn slot nog heeft verdedigd, dan wel of hij, door den onverhoedschen aanval verrast, de wijk naar Utrecht genomen had, — maar wel, dat binnen weinig uren van 't hooge huis te Aemstel niets anders over was dan eenige zwart geblaakte, half omvergehaalde muren. En zoo baldadig gingen de Kennemers te werk, dat ze zelfs de vruchtboomen niet spaarden,

„Menich appelboom, die re stont

„Wort verbornt van den luden.”

Zelfs Muiden, Weesp en Breukelen moesten 't misgelden, en werden verbrand en geplunderd. En de dolle Kennemers zijn met rijken buit

„te scepe gekeert

„Als si 't hadden al onteert.”

Zoo treurig eindigt het eerste tijdvak der geschiedenis van Amsterdam. De Buurte t' Aemstel ging

„Plotselijk te gronde, en sonck met eenen slagh,”

en Gijsbrecht zag zijn land verwoest, en zijn slot in puin.

Lang had het, bij de gebrekkige hulpmiddelen dier dagen, kunnen duren, eer 't ingestroomde water overal weêr geloosd, en 't land weêr boven gekomen was. Want de voorbeelden zijn in ons vaderland niet zeldzaam, dat de eenmaal ondergelopen landen voor altijd verloren bleven. Gelukkig echter werd die ramp gevolgd door een' zeer droogen zomer, — een zomer, zóó heet en droog, dat zelfs in Friesland de veenachtige bodem van 't bosch Fluiso door de brandende hitte ontvlamde, geheel wegbrandde en in een meer herschapen werd.

Aemstelland was dus weldra weêr opgedroogd, en de eerste zorg was de dijken te herstellen; maar 't slot te Ouder-Aemstel bleef een puinhoop, en heer Gijsbrecht II woonde op zijn steenen huis op de Oude gracht te Utrecht. Zijn oogmerk was, het gebeurde dienstbaar te maken ter uitbreiding van zijn gebied, en hij hield steeds bij den Bisschop aan om vergoeding voor zijn geleden verlies. „Niets is billijker,” zeide hij, „dan dat de Bisschop mij vergoedt, hetgeen ik verloren heb, om den Bisschop dienst te doen.” En zoo verkreeg hij eerlang in erfpacht van het Sticht de helft der gerigten van Muiden en Diemen, waarvan de andere helft aan heer Hendrik van de Velde geschonken werd ¹⁾. Daarmede was echter de Bisschop

1) Zie aant. 16.

nog niet van zijn' getrouwen leenman ontslagen; Gijsbrecht was de man niet om met weinig tevreden te zijn. En nadat de Bisschop, mogelijk voor de twintigste maal, had gehoord, dat zijn slot in puin en zijne gantsche heerschappij verwoest lag, ontving Gijsbrecht, door 's Bisschops bemiddeling, van de Abdisse van Elten, aanzienlijke goederen in Gooiland, welke hij tot aan zijnen dood *ex gratia* der Abdisse in leen zoude houden ¹⁾.

't Scheen, dat nu de Heer van Aemstel zich voldaan rekende, want hij begon kort daarna ernstig aan de herbouwing van zijn slot te denken. Eerst echter moest het nog een punt van overweging uitmaken, op welke plaats hij 't nieuw gebouw zou oprigten. Zijn grootvader Egbert, die in eeuwigen twist met den Bisschop leefde, en die de moerassen aan den mond van den Aemstel, dien uitloop van zijn gebied, hoogstens goed genoeg had geacht voor visschers en watervogels, mogt zijnen burg hebben gebouwd tegen de grens van het Sticht; — *hij*, die in zoo goede vriendschap met het bisdom stond, had *dáár* geen veste noodig. Integendeel, hij had nu ondervonden, van welke zijde *hem* 't gevaar bedreigde, en bovendien had hij ontwaard van hoeveel gewigt die uitloop van den Aemstel worden kon, wanneer de koopman zich daar andermaal vestigen wilde, — en zoo besloot onze welberaden en omzigtige Heer, om nabij den Aemstelmond, tegenover de plaats, waar welker de Buurte t' Aemstel gestaan had, de grondslagen te doen leggen voor een nieuw kasteel, grooter en sterker dan het oude.

Toen ontstond een nieuw leven in dat stil en eenzaam oord. De hooge masten verrezen, om de palen in den

1) Zie aant. 17.

grond te drijven; steenen werden aangevoerd; balken op den dijk gestapeld; metselaars en timmerlieden stroomden toe uit Holland en Waterland en het Sticht; en de hutten en keeten, waarin ze hun verblijf hielden, gaven aan de streek reeds 't voorkomen van een nieuw verrezen dorp. Weldra verhieven zich de dikke torens reeds hoog boven den dijk, en eerlang spiegelde de *Nije-Amstel*, met trans en tinnen zich trotsch in zijne breede grachten.

't Was

„Een vaste en sterke Burgt, aan 's Amstels boord gelegen,”

op dezelfde plaats, waar wij thans den Nieuwendijk kennen, omtrent de Dirk van Hasseltsteeg en de Vrouwensteeg; op den hoek dezer laatste stond de kapel van 't slot, waar later nog langen tijd Onze-Lieve-Vrouwekapel gestaan heeft ¹⁾).

't Is reeds een oude opmerking, dat rondom de kasteeleu der edelen zich het eerst de woningen van nijvere onderzaten te zamen groeften, om weldra dorpen en later somtijds steden te worden. En zoo ging 't ook hier. De visschers en dorpers niet alleen, ook de koopman keerde allengs terug; en wanneer heer Gijsbrecht door de enge vensters naar de overzijde tuurde, dan zag hij een nieuwe Buurte op den dijk, en vermaakte zich in 't aanschouwen der af- en aanvarende koggen.

En natuurlijke rampen zelfs, 't geweld van stormen en golven, de vreeselijke watervloeden, die in de 13^e eeuw de noordelijke Nederlandsche gewesten zoo deerlijk teisterden, moesten medewerken, om hier bloei en welvaart te scheppen. Geweldige inbraken der Noordzee, men telde er

1) Zie aant. 18.

in de 13^e eeuw meer dan twintig, deden het meeste land tusschen Texel en Stavoren verdrinken. Daardoor was nog vóór het midden dier eeuw, de Zuiderzee van een onbeduidend binnenwater een open zeeboezem geworden, en het dorp aan den mond des Aemstels verkreeg daardoor een nog veel gunstiger ligging voor handel en scheepvaart.

Maar Gijsbrecht II was toen al geen Heer van Aemstel meer. Hij, die de rust en het vreedzaam genot zijner goederen boven alles beminde, was weêr door den Bisschop geroepen tot den krijg. Het was in dien noodlottigen slag bij Ane, op den 27sten Julij 1227, waar de Bisschop gedood en zijn leger in de moerassen gesmoord werd, dat ook Gijsbrecht zwaar gewond den Drenthenaars in handen viel. En schoon hij eerlang geslaakt werd, hij keerde slechts op zijn huis terug om er te sterven.

Gijsbrecht III was woeliger en krijgszuchtiger dan zijn vader, en hij was geheel vervuld met den heerschenden geest van zijn geslacht — vijandschap tegen het Sticht. Om hierin zijne bedoeling te bereiken, achtte hij 't nuttig de vriendschap met Holland te zoeken, en zoo zien wij hem reeds in den aanvang zijner heerschappij, in 1231, zijn steenen huis te Utrecht aan den Graaf van Holland opdragen en 't van hem weder ten erfelijken leen ontvangen. Dit feit is merkwaardig als de eerste band, die tusschen de Heeren van Aemstel en de Graven van Holland werd aangeknoopt, maar die toch — en hierin erkennen wij zijne voorzigtigheid — geen betrekking had tot de Heerlijkheid van Aemstel, maar slechts tot eene bezitting buiten dat gebied.

Naauwelijks ook was de derde Gijsbrecht Heer van

Aemstel geworden, of het dorp tegenover zijn slot trok zijne aandacht. Hij zag er de schippers en kooplieden uit alle omliggende oorden verschijnen, en de welvaart groeide met den dag. Het had nu zoowel gemeenschap met de Noordzee en alle landen rondom de Zuiderzee, als langs de binnenwateren met Zuid-Holland en Zeeland, met Utrecht, Brabant en Vlaanderen. Hij nam het gewigtig besluit eene haven aan te leggen, door eenen *dam* in den Aemstel te werpen ¹⁾. De dam werd gelegd een goed eind weegs bezuiden het slot, en van sluizen voorzien, om het afstroomend rivierwater een vrijen doortogt te laten, waarop geheel Aemstelland moest uitwateren.

Die dam is nog tegenwoordig onze Vijgendam, en de sluizen zijn tot heden toe in wezen gebleven. Dit afdammen van den Aemstel zoo ver binnenwaarts geschiedde met het opzettelijk doel, om, een voor dien tijd zeer ruime haven te vormen, — een *rak*, dat van het Y naar „den Damme” voerde en daarom „’t Dammerack” genoemd werd. En van dit oogenblik af aan droeg het dorp aan den Aemstel den naam van AMESTELLEDAMME, — een naam, die bestemd was om eenmaal, vier eeuwen later, zelfs dien van Venetië te overschitteren.

Met een eigen naam kreeg het tevens een eigen dorpsbestuur; hadden de bureu te Aemstel tot nu gestaan onder Schout en Asingen van Ouderkerk, Heer Gijsbrecht stelde thans een Schout te Amestelledamme, en „drye guede knapen” tot Asingen, om vrede en gerechtigheid te handhaven, en de vierschaar te spannen, en „een recht vonnis te wijzen tusschen den heere ende den huysman, tusschen den huysman ende den heere.” En wie den

1) Zie aant. 19.

vrede brak, of diefstal pleegde, of een ander wondde, dien leverden zij in handen van den Baljuw van Aemsteland, die ook het halsregt vorderde van wege den Heer ¹⁾).

En dit was nu het dorp Amestelledamme, waarvan we reeds in onze Inleiding spraken.

1) Zie aant. 20.

DERDE HOOFDSTUK.

WIE GIJSBRECHTS GASTEN WAREN, EN HOE HIJ ZICH VAN HEN WIST TE BEDIENEN.

Wij hebben den Heer van Aemstel verlaten op het oogenblik dat hij heenging, om zijne „welcome gasten” te ontvangen; wij willen thans eens met die gasten kennis maken.

Dat het oogmerk van hun bezoek juist niet bijzonder vriendschappelijk was, laat zich reeds vermoeden; maar Gijsbrecht had spoedig het middel gevonden om hen onschadelijk te maken.

Het was een hoop revolutiemakers, Kennemers, Waterlanders en Westfriezen, — een wilde hoop, die niets ontzag. De opstand was eerst losgebroken in Kennemerland en terstond ook naar Waterland overgeslagen. De oorzaak lag in den overmoed des adels, die den laaggeboren dorper drukte en kwelde. Dit had het volk verdragen, zoolang Graaf Floris minderjarig was; al zijn hoop was gerigt geweest op het oogenblik, dat Floris zelf de teugels der regering in handen zou nemen. Maar toen

dat tijdstip eenmaal gekomen was ¹⁾, en geen verandering in hun toestand bragt, toen barstte de lang verkropte woede los. Toen moesten Jan Persijn van Waterland en al de Kennemer Edelen 't ondervinden, dat de doffe onderwerping geweken, en de ure der wraak gekomen was. De Kennemers en Waterlanders verbonden zich met hun oude vijanden, de Westfriezen, en bedoelden niets minder dan zich geheel vrij te maken van de heerschappij des adels en der geestelijkheid, en de klem der regering in handen der gemeente te brengen. Een stout ontwerp in 't midden der 13^e eeuw! en een merkwaardig verschijnsel in de geschiedenis van ons vaderland. Want die opstand was aan geen toevallige oorzaken, aan geen duurte van levensmiddelen of buitengewone lasten toe te schrijven, en evenmin als een op zich zelf staand voorval aan te merken. Het was een krachtige uiting van den volksgeest, die in deze eeuw streefde naar ontwikkeling en vrijwording der gemeenten. „Maar,” zegt ge, „die uiting was toch wel wat al te krachtig en ruw!” Zij was in overeenstemming met de zeden dier eeuw; in overeenstemming ook met de *krachtige* en *ruwe* onderdrukking waaronder 't volk gebukt ging; in overeenstemming eindelijk met den alom heerschenden geest, en daaruit verklaart het zich, dat die volksbeweging zoo spoedig veld kon winnen, en overal bijval vinden, zoodat geen Edelen, geen Bisschop, geen Graaf van Gelre daaraan weêrstand konden bieden. De opstandelingen vonden overal de volksmenigte onder gelijke onderdrukking zuchtende, en bereid om zich met hen te verbinden. Zij verklaarden, niets minder te bedoelen, dan alle Edelen, Geestelijken en Overhe-

1) Zie aant. 21.

den te verdrijven, alle sterkten te vernielen, het goed der rijken aan de armen te geven, en het geheele Bisdom tot een Gemeenebest te maken.

En hoe menigmaal heeft nu de geschiedenis, ook van latere eeuwen, geleerd, hoe weinig eene opgewonden menigte weet maat te houden; zelfs wat oorspronkelijk regt en billijk was overdrijft ze, slaat tot dwaze uitersten over, en bederft hare eigene zaak. Ras voegen zich bij zulken, die slechts hun regt willen verdedigen, vele anderen, die alleen bedoelen hunne plunderzucht bot te vieren, en die weldra den boventoon voeren. Eindelijk vinden zij eierzuchtige grooten, die hen, onder een fraaijen glimp, weten te gebruiken, om hunne bijzondere bedoelingen te bereiken, en later hen aan hun lot overlaten.

Zoo ging 't ook onzen Kennemers. Eene geduchte en toomelooze menigte was te zamen gestroomd. De Heer van Waterland en al de Heeren van Kennemerland vloden binnen Haarlem, waar zij zich versterkten, terwijl inmiddels hunne kasteelen werden vernield en omvergehaald. Brandende, blakende en plunderende trokken de bondgenooten rond. Eindelijk zou 't Haarlem gelden; maar daar durfden ze nog niet aan. „Naar Aemstel!” klonk het toen, „'t huis te Aemstel onder den voet! in Amestelledamme is een buit voorhanden, en als wij dien gedeeld hebben, steken wij 't nest in den brand!” En weldra stormt nu het woeste hoofdelooze heir op Aemsteland aan, om ook den trotschen Heer van Aemstel de kracht der massa te doen gevoelen.

Maar deze was listiger dan al de Heeren des lands. Juist peinsde hij, hoe zich van het slot Vreeland meester te maken, en begreep dat deze ontzagchelijke drom gewapende woestelingen hem daartoe zou kunnen dienen.

Daarom had hij tot Badeloch gezegd: „Die gasten zijn mij welkom!”

Gijsbrecht trad hen onverschrokken te gemoet, eischte een mondgesprek met de aanvoorders, maakte gemeene zaak met hen, en liet zich tot hun Hoofdman benoemen.

Neen, beschuldig hem daarom niet; laat het voor anderen over, hem „Gijsbrecht den verrader” te noemen, — wij, Amsterdammers, zijn hem juist voor dit slim gedrag den grootsten dank verschuldigd; de uitkomst zal het leeren, — volgen wij hem thans op zijn’ togt.

Aanstands rukte Gijsbrecht op Vreeland aan, in hoop dit slot spoedig te overrompelen; maar het werd zoo goed verdedigd, dat de Kennemers er ras verdriet in kregen, en, om zich wat afleiding te verschaffen, nu en dan een strooptogt in Aemstelland gingen doen. Dit lag niet in Gijsbrechts bedoeling, en daarom doet hij andermaal eene aanspraak.

„Dappere spitsbroeders!” zegt hij, „de werkeloosheid, waarin gij door ’t beleg van dit slot gehouden wordt, belet u dien roem in te oogsten, waarop gij regt hebt. Vóór ons ligt de stad Utrecht; binnen hare muren bevindt zich al wat gij zoekt; dáár is de schatkist van den Bisschop; dáárheen nog dezen nacht!”

Niets aangenamers kon dezen vrijescharen voorgesteld worden; aanstands slaan zij op weg, en zijn reeds voor den dageraad de stad genaderd. Ware ’t Gijsbrecht mogelijk geweest hen in behoorlijke orde te doen volgen, hij zou Utrecht overrompeld hebben. Thans echter waren de wildste, vooruitgestoven benden reeds door de poortwachten ontdekt, eer nog het gros des legers genaderd was. Eensklaps klonk het door Utrechts straten: „Te wapen! de Tarta-

ren zijn voor de stad 1)!" Binnen weinige oogenblikken waren muren en torens met gewapende burgers bezet.

„Wie zijt ge, en wat begeert ge hier?" riep men van de wallen.

Een Kennemer met welbespraakte tong trad voorwaarts en antwoordde:

„Burgers van Utrecht, goede vrienden! het vrije volk van Kennemerland groet u, en begeert dat ook gij een vrij volk zult worden. Daartoe zult gij al de Edelen en Overheden de stad uitbannen, en hunne goederen den armen geven!"

Op dezen eisch ontstond in de stad een groot rumoer, doch het meerendeel verkoos de vrijheid boven het vechten: veertig van de aanzienlijksten werden de stad uitgejaagd, en het vrije volk van Utrecht sloot een verbond met de vrije volken van Kennemerland, Westfriesland en Waterland. Nu rukte Gijsbrecht aan 't hoofd van al die vrijmannen op Amersfoort aan, dat even als Utrecht zich bij hen aansloot, en geheel Eemland volgde weldra dit voorbeeld.

En waar was de Bisschop gebleven? Hij had in tijds een uitstapje naar Gelre gemaakt, en den Graaf van dat gewest de tijding gebragt, dat hij ook door de Tartaren bedreigd werd. Maar schoon zij een talrijk leger bijeen bragten, en tot Zeist voortrukten, zij vermogten niets tegen de geweldige overmagt en keerden naar de Veluwe terug.

Gijsbrecht van Aemstel had intusschen zijne residentie binnen Utrecht gevestigd, als het magtig Opperhoofd van een zestal vrije volken. Maar niets was noodiger, dan

1) Zie aant. 22.

zijnen helden bezigheid te geven, en daarom moesten zijne vijanden in 't Sticht het misgelden. De sloten van Gijsbrecht van Abcoude, Willem van Rijnburg en Hubrecht van Vianen werden in puinhoopen veranderd. Doch toen voor 't oogenblik niets meer te doen wetende, en voor zijne dagelijks aangroeiende magt geen leefstogt meer vindende, besloot hij zijne vrienden met een goed woord van den hals te schuiven.

„Dappere spitsbroeders en geliefde vrienden! gij ziet hoe wij het geheele Bisdóm binnen één jaar aan ons onderworpen, de Edelen verdreven en hunne sterke sloten verwoest hebben. In het volgend jaar zullen wij den Graaf van Gelre tuchtigen en zijn gebied vernielen, omdat hij zich tegen ons verzet heeft. Doch daar thans de oogsttijd op handen is, zoo laat ons ten onzent terugkeeren, en den oogst inzamelen tot onderhoud onzer vrouwen en kinderen.”

Met gejuich werd deze voorslag goedgekeurd, en Gijsbrecht zag met groot genoegen de benden huiswaarts keeren.

En hij zag ze 't volgend jaar niet terug. Want toen de Kennemers op hun' terugweg voorbij Haarlem kwamen, viel 't hun in, die stad toch nog eerst in te nemen, en den adel, die er binnen was te straffen. Maar een dier Edelen, Jan Persijn, deed bij nacht een' uitval, en stak een groot aantal dorpen in Kennemerland in brand, en tegelijk zagen de Kennemers zich zoo onzacht op 't lijf gevallen, dat er velen gedood werden. Het overschot kwam met bebloede koppen in zijne brandende dorpen terug, — en de vrijheidsdroom was uit.

Zoodanig was de afloop van dezen merkwaardigen opstand.

Maar heeft zij welligt in de gevolgen eenige vruchten

opgeleverd? — Voor de Kennemers geene; voor Utrecht, dat zich eerst na twee jaren weder aan den Bisschop onderwierp, zeer belangrijke: „Dit is zeker” zegt Buchelius, „dat sedert dien tijd het volk meer deel heeft gekregen aan de regering. Want toen zijn de gilden ingesteld, bij welker nakomelingen bijna het gansche bestuur over de stad tot het jaar 1528 is gebleven.”

En Gijsbrecht? Hij had zijn oogmerken volkomen bereikt: niet slechts zijne vijanden in het Sticht vernederd, maar hij had ook het slot te Vreeland in handen gekregen, de Bisschop had het hem in pandschap moeten geven. En — wat voor ons het belangrijkste is — hij had door zijn listig gedrag het jeugdig Amestelledamme gered van een wissen ondergang, waarvan het zich anders mogelijk nimmer hersteld had. Ware Amestelledamme toen door de Kennemers uitgeplunderd en verbrand geworden, — de kooplieden waren vermoord of gevlugt, de handel had zich verplaatst, en welligt ware er geen Amsterdam meer geweest!

Thans ging het onder zijne bescherming krachtig vooruit. En was 't ook nog een klein vlek, 't was toch al gewigtig genoeg, om spoedig de aandacht van den Graaf van Holland tot zich te trekken, die er wel geen gezag over had, maar er toch reeds aan dacht, om de ingezetenen aan zich te verplichten, en die hun ook weldra een belangrijk handvest zou schenken.

En hoe Heer Gijsbrecht zijn Amestelledamme beschermde, en, naar de begrippen van dien tijd, poogde op te beuren, kan ook daaruit blijken, dat hij naauwelijks meester van Vreeland geworden was, of hij deed er een tol heffen van al de schepen, die de Vecht bevoeren; waardoor de ingezetenen van het Sticht zich zeer bezwaard

gevoelden. En die belemmering van den Utrechtschen handel kon niet anders dan voordeelig zijn voor dien van Amestelledamme.

„Swicht Utrecht!” was reeds toen Aemstels leuze, en 't bleef de leuze der Amsterdammers, die ze later zelfs in gouden letteren triomfantelijk op den muur hunner stad deden pronken, als een blinkend bewijs van de oude Amsterdamsche fierheid!

VIERDE HOOFDSTUK.

HET DORP AMSTERDAM IN 1270.

Dat de Amsterdammers bij de scheepvaart leven, bewijzen u al aanstonds hunne huizen; niet alleen zijn ze van hout, — dat is niets vreemds in dezen tijd, — maar tevens zoo goed geteerd en gepekt, als de schepen zelf. 't Eenigste steenen gebouw dat ge ontwaart is het slot. Maar die geteerde houten huizen met rieten- of stroodaken onzer eerste voorzaten, hoe nederig ze ons mogen voorkomen, zijn toch de grondleggers geweest voor de paleizen van later tijd.

Plaatsen wij ons midden op „den Damme” ¹⁾, met het aangezicht naar de Haven of het „Dammerack,” dan hebben wij ter linkerhand „de Plaetse,” een open veld, met gras begroeid; — en ook de sterkste verbeelding zou niet in staat zijn, om in die „Plaetse,” waarop ettelijke varkens en schapen loopen, en waar de Amstelledamsche jongens van Ao. 1270 vechten en hollen en in 't gras

1) „De damme” is nu de Vijgendam; „de Plaetse” is de Dam.

buitelen, — om in die „Plaetse” den beroemden Amsterdamschen Dam te herkennen, en er de plek aan te wijzen, die bestemd zou zijn, om eens het achtste wereldwonder te dragen.

En hoe vinden wij onzen schitterenden Nieuwendijk hier terug? 't Is een *dijk*, die naar 't slot te Aemstel geleidt; een paar huizen slechts schijnen tegen de glooijing te hangen, en beneden aan de haven staan nog een paar ligt opgeslagen loodsen, die voor pakhuizen moeten gelden. Doch wij laten de vergelijking met het tegenwoordige varen, en verplaatsen ons liever geheel in de 13^e eeuw.

Vrolijker gezigt kunt ge wel op geen dorp verwachten, dan hier die woelige Haven reeds oplevert, waar een aantal schepen en schuiten liggen, waar schipper en werkmán bezig is met de goederen uit of in de schepen te brengen. Dat hijscht en trekt en draagt en zeult, en ze voelen zich zoo gelukkig den gantschen dag bezig te zijn, en geld te verdienen, en ze rekenen zich vrij wat beter dan de slaafsche dorpers; die den grond bebouwen in de dienst van een Heer. De handel maakt vrij, en geeft moed en zelfvertrouwen; en ze zien het, dat ze dag aan dag vooruitgaan; en wie weet, hoe menig er onder die kooplieden is, die er reeds aan durft denken, dat Amestelledamme 't ook wel eens zoo ver brengen zal als de poorte van Haarlem, en verwerven vrijheden en privilegiën en.... maar ze mogen gerust nog wat wachten, eer die droom verwezenlijkt zal worden! Zie liever naar dit nieuwe vierkante gebouw, dat geheel op den voorgrond treedt, vrij stevig van balken in elkaar gezet, en aan twee zijden van groote deuren voorzien, — dat is 's Heeren waag, waar alle goederen, die uit de koggen gelost worden, moeten gewogen worden. En vraagt ge, waarom men de streek

aan deze zijde van de Haven de „Wintmolensijde” noemt? ge ziet daar den windmolen staan, want naar het regt van dezen tijd, mag niemand koren malen dan op ’s Heeren molen, op verbeurte van het meel.

Maar we zullen wel doen, met ons ook eens om te keeren, naar den helderen Aemstelstroom, die zich als een breede zilveren band tusschen zijne groene boorden opwaarts kronkelt. De Aemsteldijk ten westen is nog geheel onbebouwd ¹⁾. Ten oosten der rivier ligt de lage waterige Nes, een visschersbuurt; behalve echter in ’t voorste gedeelte, waar ge meer ganzen dan visch zult ontmoeten, en dat daarom de Amestelledammers dan ook zeer eigenaardig „de Gansoirden” noemen. En (dit mogen we ter loops opmerken) aan vette ganzen en vette varkens ontbreekt het te Amestelledamme niet; en dat wroeten der zwijnen in modder en vuil strekt niet om ons dorp een zeer proper aanzien te geven, maar dit moet men in de 13^e eeuw nog zoo naauw niet nemen.

En nu — het beste deel. Wandelen wij „de Straete” in ²⁾. ’t Zal niet lang meer duren of ’t zal „de Kerckstraete” zijn, want men spreekt al van een eigen kapel te bouwen, en heeft er al een plaats voor bestemd, — ginds aan ’t ander einde, op dat open veld, dat men reeds het Kerkhof noemt ³⁾. En de kooplieden drijven het door ook; als ze den Heer een zekere som penningen bieden, krijgen ze ligt, wat ze begeeren; — onder dien verstande echter, dat de kapelle te Amestelledamme onderhoorig

1) Geen negentiende-eeuwer zou in dien kalen dijk zijn rijke en heerlijke Kalverstraat herkennen, en toch — zij is ’t.

2) De Warmoesstraat tusschen de Oude Kerk en Vijgendam.

3) ’t Oudekerksplein.

blijft aan de kerk te Ouder-Aemstel, want die moederkerk van Aemstelland staat stijf op hare oude regten.

En hier tegenover het kerkhof wordt thans een brug over het „Dammerack” geslagen; dit is de eerste brug van Amestelledamme¹⁾, en er wordt een houten blokhuis op gebouwd, om de haven te bewaken, — een maatregel, dien de veiligheid allezins vordert.

Aan het einde der „Straete” gekomen, vinden we een open terrein voor ons, grootendeels een lage, weeke grond met lis begroeid, nog een overblijfsel van dat oude moeras „de Liesdelle”²⁾, welk men echter van tijd tot tijd door het graven van slooten weet te verbeteren, en tot warmoestuinen aan te leggen, waardoor reeds de dijk, die er langs loopt, den naam van „Wermes-straete” begint aan te nemen³⁾.

Eindelijk — slaan wij van hier het oog naar den Zee-dijk, zoo ontwaren we daar nog het oude visschersdorp; en bedriegen wij ons niet, dan is zelfs 't aantal hunner scheepjes, daar in „de Kolcke”, vrij wat grooter dan voorheen⁴⁾.

1) De Oude brug.

2) De Niezel.

3) De Warmoesstraat tusschen de Oude Kerk en 't Y.

4) Zie aant. 28.

V I J F D E H O O F D S T U K .

GIJSBRECHT ONTVANGT EEN' VOORNAMEN GAST.

Op den 25sten Julij 1274 was 't een feestdag te Amestelledamme, — een feestdag, als 't nimmer nog had gekend. Dat Amsterdam, dat in later eeuwen zoo menigmaal op de schitterendste wijze vorsten en vorstinnen zou weten te ontvangen en te onthalen, datzelfde Amsterdam ontving thans, in zijne prille jeugd, voor de eerste maal een vorstelijk bezoek.

De groene takken hingen aan de houten gevels, en hier en daar zag men zelfs reeds een vlag ten dakvenster uitsteken ¹⁾. Van al de torentoppen van 't Slot wapperden de banieren van Holland en Aemstel, en al de koggen in het „Dammerack” (en er lagen er al weêr meer dan zes jaren vroeger) hadden het Hollandsche wapen, op zeildoek geschilderd, aan den mast geheschen, — want Graaf Floris was te Amestelledamme gekomen. Hij bevond zich reeds op 't Slot als de gast van Heer Gijsbrecht, —

1) Zie aant. 24.

die zich daarmede niet weinig vereerd en gestreeld gevoelde; terwijl vrouwe Badeloch bedenkelijk het hoofd schudde, en haar bezorgdheid in gelijke mate klom, als haar man zich dieper in 's Graven vriendschap scheen te dringen.

Maar wat kwam Floris te Amestelledamme verrigten? Zijne komst had een tweeledig oogmerk, — een openbaar en een geheim. Het eerste wist Gijsbrecht, het laatste vermoedde Badeloch eerder dan hij.

Het openlijk doel was het sluiten van een verbond. Want het algemeen misnoegen in het Sticht over het bestuur en het gedrag van Bisschop Jan bood Floris eene ongezochte gelegenheid aan, om zich in de zaken van 't Sticht te mengen. Gijsbrecht had ook al wederom verschil met den Bisschop, en vond zich gesterkt door den bijstand der stad Utrecht. De Hollandsche Graaf stookte dat dubbele twistvuur onophoudelijk aan, en speelde tegelijk bij elke der drie partijen den rol van bemiddelaar.

Zijn ander oogmerk, waarom hij eigenlijk zelf te Amestelledamme kwam, terwijl hij het sluiten van een gelijktijdig verbond met de stad Utrecht aan gevolmagtigden had opgedragen, was — de ligging van het dorp en de haven eens naauwkeurig op te nemen, om het voordeel te schatten, dat het bezit van dit plaatsje, dat zoo na aan de Hollandsche grenzen lag, hem zou kunnen opleveren. Even als hij ook reeds het oog op Muiden en het Slot aan den mond der Vecht¹⁾ had geslagen, dat mede onder Gijsbrechts gebied behoorde; — want Floris begreep het voordeel, dat er voor hem in gelegen zou zijn, meester te worden van de monden van Vecht en Aemstel.

1) Zie aant. 25.

Bovendien begeerde hij met de ingezetenen kennis te maken, hunne genegenheid te winnen, en hen dus voor te bereiden voor hetgeen later zou kunnen gebeuren.

Op 't oogenblik bevond Floris zich in de ridderzaal van het Slot, omgeven door een' schitterenden stoet van Hollandsche Edelen; gij herkent ze aan hunne wapenrokken zelf, die geborduurd zijn met al de wapenstukken van hun geslacht; gij herkent den Baron van Haerlem aan het kruis en de meêren; aan dat van goud en keel gekerperd kleeft den Heer van Egmond; aan dien zilveren leeuw op azuren grond den Ridder van Heemskerck, en aan die zilveren manen den Baanderheer van Wassenaer. — Gijsbrecht was omgeven van de vrienden en verwanten van zijn Huis; aan zijne regterhand ziet ge Heer Willem van Aemstel, den domproost van St. Jan, en aan zijne linkerhand den anderen broeder Arent van IJsselstein. Doch 't oogenblik der plegtigheid is gekomen, — de Râden en gemeene gezworenen van den lande van Aemstel, van Muider, van Mijdsrecht en van Loenen worden door den Maarschalk van 't Slot binnengeleid; — waarlijk, 't is al een zonderlinge eer voor die zonen der dorpers, zoo te worden gekend in zaken van Staat, zelfstandig op te treden tegenover hunne voormalige verdrukkers! 't Is een veelbeduidend voorteekeken van eenen nieuwen toestand, dien de maatschappij te gemoet gaat. En wel mag de Adel er wrokkend tegen opzien, en niemand kan 't verwondering baren, dat menig woest baronnenhart in 't geheim gloeit van haat tegen de Hollandsche Graven, die in den loop der 13^e eeuw dien toestand hebben bevorderd en ontwikkeld. De verstandigste onder den Adeldom zullen weldra zich aan 't volk en den Landsvorst aansluiten, en met den tijd medegaan; — en de overigen

zullen ten ondergaan, want als hun onbuigzame trots hen tot zamenzweren en moorden drijft, zullen ze hun eigen val bewerken.

Doch terwijl wij ons in bespiegelingen verdiepen, staat de Kapellaan met luider stemme het stuk voor te lezen door hem zelve met keurige netheid, in 't latijn, op perkament geschreven. En nu, daar hij het blad met een eerbiedige buiging voor den Graaf op de tafel nederlegt, volgt de zegeling. De zegels der Raden van Aemstel, Muiden, Mijdrecht en Loenen worden in was gedrukt, aan francijnen staarten aan den brief gehecht, en daarmede is de plegtigheid afgelopen; de Raden en gezworenen worden door den Maarschalk uitgeleid gelijk zij gekomen waren¹⁾.

En nu eerst begint het feest voor de inwoners van Amestelledamme. Want Graaf Floris doet een wandelrid door het vlek, en neemt alles in oogenschouw. Hoe fier rijdt de twintigjarige Graaf, zoo welgemaakt en bevallig als edel en krachtig van voorkomen, tusschen Gijsbrecht en Arent, gevolgd door al de Edelen, die op 't slot vergaderd waren. Hoe gelukkig zijn de Amestelledammers dien schoonen Heer van aangezicht te mogen zien, dien geliefden Koningszoon, die de vriend des volks en de weldoener zijner landzaten is! En als ge gezien hadt, hoe minzaam Floris ieder groette, hoe vriendelijk hij vrouwen en dochters toelachte, hoe hartelijk hij de hand drukte van een paar grijze en deftige mannen, die hem op den Damme werden voorgesteld als de rijkste kooplieden der plaats, die door gantsch Holland handel dreven, — het zou u duidelijk zijn geworden, waarom sommige Edelen

1) Zie aant. 26.

en Bidders hem uit schimp: „der Keerlen God” noemden.

Op denzelfden dag werd ook te Utrecht door Schout, Schepenen, Raden en gemeene burgers een verbond met Graaf Floris gesloten.

Welken invloed deze beide tegen den Bisschop gerigte verbonden hadden, bleek alras, toen Jan van Nassau weinige weken later een verdrag moest aangaan, waarbij hij zijne twistzaken met Heer Gijsbrecht en met de mannen der stad en lande van Utrecht, aan de uitspraak des Graven van Holland moest opdragen. Gijsbrecht wreef zich genoegelijk de handen bij deze vernedering van den Bisschop; hij waande zich thans het toppunt zijner wenschen nabij, en wist niet, dat een ander, jonger en slimmer dan hij, zijn doel veel eerder zou bereiken, terwijl de Heer van Aemstel het kind van de rekening zou zijn.

ZESDE HOOFDSTUK.

EENE POLITIEKE DISCUSSIE TUSSCHEN MAN EN VROUW,
TERWIJL TEN SLOTTE AMSTERDAM EEN PRIVILEGIE
KRIJGT.

Weinige dagen later vinden wij Gijsbrecht en Badeloch weder in hetzelfde vertrek bijeen, waar wij hen zes jaren vroeger beschouwden, en thans minder zwijgende en peinzende, maar in een levendig gesprek. Badeloch heeft zich sedert dien tijd ook meer met de staatkunde leeren bemoeijen, want waar de man zich zoo diep inwikkelt, daar kan 't niet anders, of de vrouw moet hem eenigermate volgen, — en fijne opmerkster als zij is, en niet als haar man verblind door eer- en heerschezucht, — heeft zij wellicht beter inzicht in de verwickelingen der tijden bekomen, dan hij zelf.

„Ik vertrouw dien Hollander niet,” zegt ze, „als hij zijn kans schoon ziet, zal 't hem weinig deren, of wij in rouwe zitten.”

„Wat?” riep Gijsbrecht,

„'t Is louter ijdelheid, die sich het breyn verbeeld!”

„Floris' staatkunde is geen andere dan de mijne; hij

zal 't middel zijn, om mijne oogmerken te bereiken. Ik wil geen leenman zijn van 't Sticht; niemand moet mij 't hooge Regtsgebied betwisten. En nooit zijn de omstandigheden mij gunstiger geweest dan thans. Is Jan van Nassau niet de onbekwaamste man, die ooit te Utrecht op den zetel zat? het gantsche Sticht is van hem afkeerig. De stad Utrecht is bestendig tegen zijn gezag in opstand en wordt door mij en Floris ondersteund. Wij beiden streven om een overwegenden invloed in 't Sticht te bekomen; daarna dwingen wij den Bisschop tot afstand ¹⁾, en deelen zijn gebied. Dan druk ik den grafelijken hoed op 't hoofd, en reik aan Gelre en Holland de hand als mijns gelijken, — en vrouwe Badeloch zal toch wel niet „in rouwe zitten” wanneer haar 't gantsche Land als Gravinne begroet!”

„Maar zou ze niet „in rouwe zitten” wanneer gij in stede van den grafelijken hoed eens grafelijke boeijen droegt?” vroeg Badeloch met somberen nadruk.

„Mijn lieve gemalin!” riep Gijsbrecht lagchende;

„Mijn lieve gemalin! ghij stelt u 't swaarste voor!”

„Hoor Gijsbrecht!” hernam Badeloch, „en verleen mij eenige oogenblikken uwe aandacht. Graaf Floris heeft van den beginne af, dat hij, van alle voogdij ontslagen, zelf het opperbewind in Holland heeft aanvaard, duidelijk genoeg getoond, dat het hem ernst is het grafelijke gezag krachtig en zelfstandig te voeren. Hij is de man niet, om aan iemands leiband te loopen, of andere oogmerken te dienen, dan zijne eigene. Ook vrouwe Aleide heeft al vreemd opgezien, toen haar neefje, op wiens argeloos-

1) Zie aant. 27.

heid ze 't volste vertrouwen had gehad, zoo plotseling een ander gelaat toonde, en een einde maakte aan al hare kaiperijen, om 't graafschap onder hare zonen te brengen; en ze mag wel zorgen, of hij zet haar en haren stoet met schande het land uit. En die vijand, dien Floris thans nog in zijn eigen huis te bestrijden heeft, dringt hem om hulp en steun te zoeken bij u en Utrecht."

Gijsbrecht schudde ongeloovig het hoofd.

"Neen," sprak zij, "laat mij voortgaan en luister. Het graafschap Holland is klein, te klein voor dien heerschzuchtigen Koningszoon. ¹⁾ Hoe vele groote edele huizen zijn er binnen zijn gebied gevestigd? daar is Wassenaer, Brederode, Teilingen, Egmond en nog zoo vele anderen; — maar, 't is waar, die zijn zijne leenmannen, en staan onder hem...."

"Zoo zij *willen!*" viel Gijsbrecht in.

"Neen, zij zullen 't *moeten*; — hij zal het leenjuk zwaar op hen doen drukken; zij moeten zijne knechten en dienaren, hun *land* het zijne wezen; — hun onderlinge nadering zal 't hem gemakkelijk maken; hij zal den éénen kortwieken door den anderen met zijne gunsten te overladen! Maar hoe vele onafhankelijke Heerlijkheden liggen er niet om en nevens het Graafschap verspreid, die 't gezag van den Graaf van Holland niet erkennen: Aemstel en Woerden, Waterland, Arkel en Heusden, Voorne en Putten en Strijen! Ik zeg u, dat Floris niets minder bedoelt dan, door list of door geweld, al die landen onder zijn grafelijk gezag te brengen; en 't begin zal hij maken — met U en Woerden!"

1) Zie aant. 28.

Gijsbrecht glimlachte, maar Badeloch hernam met sterker nadruk:

„Gij zelf reikt hem de hand, om U te laten leiden waar hij U hebben wil!! Gij en Woerden zijt de eersten die vallen moeten! Dien valschen Persijn zal hij in zijn eigen streken vangen, en Waterland is mogelijk even spoedig als Aemstel een Hollandsch leen; — al de anderen zullen vroeger of later volgen!”

„Bij S. Andries, mijn schutspatroon!” schreeuwde Gijsbrecht, en de tafel dreunde onder zijn vuist, — „eer zou *der Keerlen God* zelf in den kuil storten, zoo hij dien voor ons graven wilde!” — Bedaard ging Badeloch voort: „Wel moogt gij hem *der Keerlen God* noemen, want het is bij die keerlen dat hij zijn steun zoekt; de smalle gemeente moet hem helpen, daarom vrijdt hij eigenhoorigen, en zal hen mogelijk nog wel tot Ridders willen slaan! daarom verleent hij voorregten aan de opkomende Steden, om zich door de poorterijen te sterken. God weet, wat daar nog van worden moet; maar welligt zal 't niet lang duren, of hij zal ook Uw Amestelledamme wel een privilegie schenken, om 't tot zich te trekken....”

„Dat kan binnen weinig tijds gebeuren, maar 't zal niet *tegen* maar *om* mijnentwille gegeven worden.”

„Ik zal daar bij voorraad reeds aan twijfelen! Zijn de Heeren dan met blindheid geslagen, dat ze niet zien, wat zelfs een vrouwenoog doorziet? Floris doet *niets* om eens anders wil, hij heeft zijn eigen bedoelingen, — en hij beoogt geheel iets anders dan de verhooging van 't Huis van Aemstel! Hij is *uw* vriend, juist gelijk zijn vader de vriend van den uwen was! En zoo hij thans Heer Gijsbrecht opheft, het is om hem te dieper te doen vallen! Mijn hart beeft als ik denke aan de toekomst!”

„Ghij hebt een vrouwenhart!”

riep Gijsbrecht en verliet misnoegd het vertrek.

Badeloch had, helaas! wèl gezien, en Gijsbrecht was blind voor 't gevaar, dat hij te gemoet ging.

Toch kwamen ze te zamen nog menigmaal op dit gesprek terug, en hun verschil van gevoelen was zeker geen bron van huiselijk genoegen. Trouwens, de Baron van Aemstel had ook te veel met de zaken daar buiten te doen, dan dat hij zich veel om het huiselijke zou bekommerd hebben. Zijn zwager van Woerden was thans zijn vertrouwde vriend en raadsman; diens krachtiger geest kreeg eerlang zelfs eenen vermogenden invloed op den zijnen. Zijn dappere broeder Arent daarentegen, meer krijgsmans staatsman, was zijn trouwe helper in 't gevaar, — zijn regterhand, zijn schild en speer!

Doch we moeten hier een oogenblik stilstaan.

Dat ge de Vrouwe van Aemstel een weinig over staatszaken hoordet spreken, zal u wel geen verwondering baren. 't Was in haar tijd, en 't was ook in later eeuwen zoo vreemd niet, dat adellijke dames en vorstinnen daar een woord over meê konden praten. En evenmin is het vreemd, dat zij scherper blik toonde te hebben dan Heer Gijsbrecht; — er zijn ook, in haar tijd en in later eeuwen, meer voorbeelden van geweest, dat Mevrouw 't beter verstond dan Mijnheer haar gemaal.

Maar wat ge haar van onzen beminden Graaf Floris hoordet zeggen, dat hadt ge wel een weinig anders gewenscht; — en zeker, wij zijn ook gewoon geheel anders te spreken over dien edelen, ridderlijken Graaf, die den boer zijne menschelijke regten teruggaf, en den burgerstand bescherming verleende; die, „Hollander in zijn hart”,

handel en nijverheid begunstigde en opbeurde, en — dien wij gaarne van ieder vlek of gebrek vrij pleiten! — Maar herinner u, dat het Edelen zijn, die we hier hooren, en dat ligt hun oordeel een weinig van het onze kan verschillen; — herinner u, dat het bij al de liefde, die we Floris toedragen, bij al den dank, dien wij hem wijden, toch maar niet te ontkennen is, dat *heerschzucht* tot zijn karakter behoorde, — dat hij, even als sommige groote mannen in later tijd, eene sterke neiging had om zijn gebied te vergrooten door aanhechting van de landen zijner naburen, — iets, dat voor die bureu toch niet bijzonder plezierig was en ligt ongenoegen kon geven. Badeloch heeft de staatkunde van Floris dan ook volkomen naar waarheid geteekend en zijne oogmerken vrij wel doorzien.

Wilt gij intusschen Floris u alleen voorstellen in 't be-
tooverende licht van den weldoener des volks, als de be-
minnelijke en beminde, als de volklievende en door 't
volk geliefde, beschouw hem dan ook tegenover het volk,
dat hij begunstigde, tegenover de gemeenten, die hij be-
voorregtte en ophief. Maar geheel anders staat hij tegen-
over de Edelen, die hij zocht te kortwieken, te vernede-
ren, — met wier bezittingen hij de zijne wilde vergrooten.

Dat Graaf Floris niet dezelfde was voor den adel als
voor het volk, dat heeft toch de geschiedenis voldoende ge-
leerd, en zijn droevig uiteinde zou het te jammerlijk bewijzen!

Floris was de afgod der gemeente, „der keerlen God”,
en ons, de zonen dier keerlen, — wij dragen er roem
op! — ons is hij nog en zal hij immer blijven, wat hij
onzen vaders was! Maar daarom mogen we nog niet
vergen, dat de adel der 13^e eeuw met ons van 't zelfde
gevoelen zal zijn, daar die toch waarlijk wel eenige reden
had, om er anders over te denken.

„Aan Floris behoort,” zegt onze even naauwkeurige als onpartijdige historieschrijver Arend, „de onsterfelijke eer, de vrijheid en den bloei der gemeenten in Holland tot stand gebragt te hebben. Sinds den aanvang zijns bestuurs had hij zich deze schoone taak onwrikbaar ten doel zijns levens gesteld, en geen zijner voor- of nazaten onder de Graven van Holland, heeft de ingezetenen zoo begunstigd en ondersteund als hij. Heilrijk waren de gevolgen dezer onvermoeide en weldadige pogingen, uit welke ongetwijfeld Hollands latere grootheid en rijkdom zijn ontsproten. Voorzeker ging hij in de prijzenswaardige zucht, de gemeenten uit den staat van vernedering op te heffen, waarin zij gedompeld lagen, met meer ijver dan voorzigtigheid te werk, en berokkende zich daardoor hoofdzakelijk zijnen val. Bij het knotten van het vermogen en het aanzien des *Adels*, kon hij niet verbergen, dat ook heerschzucht en eigenbelang zijne daden regelden, en dat het bevoorregten der burgerijen slechts moest strekken, om hem tegen de beleedigde *Edelen* te sterken, wier gezag hij kortwiekte, wier goederen hij aan zich getrokken, of welke hij van onafhankelijke Heeren tot zijne dienstmannen gemaakt had. Hierin handelde hij dikwerf geheel *in strijd met die zucht voor regt en billijkheid*, welke hem wordt toegekend.”

En onder die *beleedigde Edelen*, wier goederen hij aan zich trok, en die hij tot dienstbaarheid dwong, bekleedde Gijsbrecht van Aemstel eene eerste plaats. En dat handelen „*in strijd met regt en billijkheid*,” kon bij een krijgshaftigen middeleeuwschen adel, felle wrok, en helaas! ook felle wraak ten gevolge hebben.

Maar daaraan dacht Gijsbrecht thans allerminst.

In de eerste drie jaren kwam er ook nog geene verandering, in de verhouding tusschen Floris en Gijsbrecht. De Graaf had nog steun noodig tegen zijne neven van Henegouwen, waarvan de eene zich zelfs verstoutte vestingen in 's Graven land op te werpen, en van eenige Edelen de leenmanshulde te ontvangen; terwijl de andere ic h niet ontzag bij den Keizer aan te houden om het verlij van Holland, voor 't geval dat Floris zonder wet-tige erven overleed.

En menigmaal moest Badeloch 't verwijt hooren van hare dwaze inbeelding, zoo vaak Gijsbrecht haar in zegepraal eenig bewijs onder de oogen bragt van de vriendschap, die Floris hem toedroeg.

Zoo, bij voorbeeld, toen de Bisschop den 3^{den} Maart 1277 genoodzaakt werd een verdrag aan te gaan, waarbij Floris hem alle hulp beloofde, onder voorwaarde dat hij zich zou gedragen naar den raad van Heer Gijsbrecht van Aemstel en Heer Jan van Cuyk, *virī nobiles et discreti*; terwijl daarentegen die twee *edele en bescheidene mannen* zoowel als de Bisschop zich verbonden, graaf Floris tegen de graven van Henegouwen behulpzaam te zullen zijn.

Doch inmiddels had ook Amestelledamme zijn eerste privilegie verworven. 't Was een heugelijke dag geweest, die 27 October 1275, toen den kooplieden aan den Aemstel het voorregt onder 's Graven zegel geschonken werd.

In den krijg tegen de Westfriezen, dien Floris sedert eenige jaren met afwisselend geluk had gevoerd, had zijn leger den Amestelledammeren eenige schade berokkend, wellicht door een of meer hunner schepen tot den overtocht in beslag te nemen. Tot vergoeding dier schade verleent de Graaf hun het voorregt, om met hunne eigene goe-

deren tolvrij te varen door geheel Holland. Wel wist Graaf Floris, waarmee hij 't koopmanshart het best believen kon — tolvrijheid door zijn gantsche land — geen gunst kon Amestelledamers aangenamer zijn dan deze!

En toen nu op „den Damme” voor de gantsche gemeente werd afgelezen, dat „de Luden van Amestelledamme tollenvrij mochten varen mit horen eyghen goeden wair dat sij in Hollant varen of keren,” toen hingen andermaal de groene takken aan de houten gevels, en toen was wederom op al de koggen in het Dammerack het Hollandsche wapen geheschen aan den mast.

En toen daarop het eerste Amsterdamsche zegel moest worden ingesteld, tot bezegeling der tolbrieven, toen werd zulk een koggeschip met dat wapen aan den mast tot zegelbeeld gekozen ¹⁾ ter eeuwiger memorie van de blijdschap, die Amestelledamme had vervuld, toen 't zijn eerste handvest ontving.

Nog berust de perkamenten brief met het zegel van Graaf Floris in geel was, gaaf en ongeschonden in de ijzeren kapel; — 't is de hoeksteen geweest van de latere grootheid onzer stad, — en, hoe dan ook de handelwijze van Floris omtrent den Heer van Aemstel moge geweest zijn, — om dit privilegie, door hem geschonken, en 16 jaren later nog eens hernieuwd ²⁾, verdient de naam van Graaf Floris V ten eeuwigen dage in Amsterdam in dankbaar aandenken te blijven!

En wie er vroeg naar „de vergelding van het nageslacht,” dien moest men op Amsterdam kunnen wijzen, dien moest men daar aan de haven het gedenkteeken kunnen toonen, den grooten volksvriend gewijd, met het

1) Zie aant. 29.

2) Zie aant. 30.

jaartal 1275 op het voetstuk. Want niet alleen voor de uitbreiding des handels is dit privilegie als de eerste grondslag te beschouwen, — 't maakte Amsterdam nu al aanstonds tot eene afzonderlijke gemeente, die, afgescheiden van 't overige Aemstel, een eigen regt bezat, en van nu af op weg was om eerlang zelfs een stad te worden.

Z E V E N D E H O O F D S T U K .

VREELAND WORDT DE AANLEIDING TOT GIJSBRECHTS VERNEDERING.

Alles is veranderd. Van de torens van 't Huis te Aemstel wappert de Hollandsche leeuw. Nu zit vrouw Badeloch in rouwe, en hare dertienjarige dochter Elizabeth zit schreiend aan hare zijde, terwijl haar zoon Jan, een vrolijk knaapje van acht jaren, ¹⁾ in kinderlijke onnoozelheid vraagt:

„Wat schreytghe moeder lief! Sijt ghij bedroeft om Vader?”

Heer Gijsbrecht draagt de grafelijke boeijen, — hij en zijn twee broeders zitten in Zeeland gevangen; zijn zwager van Woerden zwerft als balling buiten 's lands.

Gijsbrechts val was naderbij geweest, dan men had kunnen vermoeden; — maar niemand die 't minder scheen te bevroeden, dan Gijsbrecht zelf, — hij zag geen gevaar, dan toen de onvermijdelijke slag hem reeds bedreigde.

Op zekeren dag in 't jaar 1277 kwam graaf Floris te-

1) Zie aant. 31.

rug van een tournooi te 's Hertogenbosch, waar hij groote eer had verworven, en door Hertog Jan van Brabant tot Ridder was geslagen. Terstond daarna toonde hij eene andere houding te willen aannemen, en zijn gezag met de meeste kracht en klem te voeren. Hij zette Aleid met haren stoet ten lande uit, en besloot de goede verstandhouding met Engeland te herstellen, met welks Koning Eduard hij eerlang in zeer vriendschappelijke betrekking stond. In de binnenlandsche aangelegenheden toonde hij meer en meer Heer en meester te willen zijn, en zijn gezag verder uit te breiden. Gijsbrecht echter had nog geen vermoeden van eenig naderend gevaar.

Maar onverwachts eischte Bisschop Jan het Slot te Vreeland terug, voorgevende dat de tol, dien Gijsbrecht op de Vecht hief, de Utrechtenaren benadeelde. Gijsbrecht weigerde. Toen bood de Bisschop hem de teruggave der pandpenningen aan. Gijsbrecht begreep niet, waar de Bisschop aan 't geld zou komen; doch al had deze hem driemaal 't bedrag willen uitbetalen, hij zou geweigerd hebben. Gijsbrecht behield Vreeland. Terstond daarop viel de Bisschop met een leger in Aemstelland. Zulk eene stoutheid had de Heer van Aemstel van den zwakken Kerkvoogd niet verwacht, en 't is te verwonderen, dat hij nog niet begreep, dat er iets achter school. Hij trekt den Bisschop te gemoet, en verslaat hem in een gevecht bij Zoesterenge, — eene overwinning, die hem slechts nieuwe vijanden berokkende. Dit alles geschiedde in den zomer van 1278.

Tegelijkertijd begonnen ook de Stichtsche Edelen, wier naijver op 't vermogen en den invloed van den Heer van Aemstel was gaande gemaakt, zich tegen hem te verbinden, en hadden aan hun hoofd Heer Zweder van Zuylen,

die Aemstel wraak beloofde, omdat twee zijner bloedverwanten in den slag van Zoesterenge aan 's Bisschops zijde gesneuveld waren. En nu achtte Floris de tijd gekomen, om openlijk te voorschijn te treden, en Aemstel en Woerden aan zich te onderwerpen. Dadelijk trok hij voor Vreeland; maar dit werd door Arent van IJsselstein, die er 't bevel voerde, zóó wel verdedigd, dat de Graaf onverrichterzake moest afdeinzen. Nu zocht Floris tijd te winnen, en knoopte onderhandelingen aan, in schijn om eene verzoening te beproeven, doch deed inmiddels krijgsvolk uit Zeeland ontbieden. Weinig kon 't hem deren, of de uitspraak der Hollandsche Edelen, den 21sten Januarij 1279 gedaan, in 't voordeel van Gijsbrecht was ¹⁾; hij zou eerlang met de wapens beslissen. En toen de zomer naderde, daagde ook Costijn van Renesse met de Zeeuwsche benden op; Gijsbrecht, dit vernemende, trok hem tegen en viel hem bij Loenen aan, maar — werd geslagen en gevangen genomen. Toen kon ook 't slot niet lang meer weêrstand bieden. Arent moest zich overgeven, zelfs Proost Willem werd gegrepen, en de drie broeders van Aemstel werden naar Zeeland gevoerd, en in 's Graven gevangenis opgesloten.

Daarna trok Floris tegen Montfoort op, dat aan Herman van Woerden verpand was; hij kreeg het slot, maar Herman niet; want die had ballingschap verkozen boven gevangenis. ²⁾

Zoo mogt dan vrouwe Badeloch wel in rouwe zitten, en treuren met hare kinderen! En wel mogt nu de Minstreel zingen:

1) Zie aant. 32.

2) Zie aant. 33.

„Aan d' Aemstel, op het hooge Huis,
Daar is het droef en bang.”

't Was een schoone Gravenhoed geweest, dien Gijsbrecht zich verworven had!! Nu mogt hij in de eenzaamheid van zijnen kerker zijne dwaze staatzucht vervloeken, — en, te laat! erkennen, dat Badeloch beter gezien had dan hij, — de slag was gevallen, — al zijn goed in de magt van den Graaf van Holland!

Want toen daarop Graaf Floris een rekening van oorlogskosten inleverde aan den Bisschop, liet hij zich betalen met de landen der overwonnen Heeren. 't Was niet minder dan zes duizend ponden — geen kleine som in dien tijd! — wat de Graaf vorderde wegens de hulp aan den Bisschop verleend, en wegens de gekwetste en gedoode manschappen, „behalven den coste, die hij ghedaen hevet vore Vredelant ende Montforde;” — dus, Floris zou nog meer vorderen, en heeft dit eenigen tijd later ook gedaan, waarover nog vrij wat te doen is geweest, doch dit ligt buiten ons onderwerp. ¹⁾

Het land van Aemstel was Gijsbrecht „ontwiset alte-male van des Stiffes mannen van Utrecht met vonnisse ende oerdele voor den Bisscop van Utrecht mit vollen gevolge.”

Ook Muiden, Diemen, Weesp en Bindelmerebosch had Floris in zijne magt — van de Woerdensche en IJsselsteinsche goederen spreken wij hier niet ²⁾ — maar hij begeerde nog meer te hebben. De gelegenheid was te schoon, om daarvan geen gebruik te maken. Gijsbrecht had bezittingen in Naardingerland ³⁾, waarover echter de Bisschop geen regt van beschikking had, want het waren

1) Zie aant. 34.

2) Zie aant. 35.

3) Gooiland.

leenen van de Abdij van Elten, — toch begeerde Floris zich die ook toe te eigenen. Gijsbrechts regt op die bezittingen was goed en wettig; hij had deswege brieven van den Roomsch-Koning Willem, van den Paus en van den Abt van S. Paulus — toch beweerde Floris dat het bezit onregtmatig was, en deed den 6^{den} Mei 1280 zich die goederen erfelijk opdragen.

Ook Jan Persijn moest zijn aandeel hebben in den buit. Ongetwijfeld zal hij dus meê iets hebben toegebracht tot Gijsbrechts ondergang; volgens sommigen had hij „Graaf Floris tegens Heer Gijsbrecht van Amstel grooten dienst gedaan.” Zeker zijn Aemstel en Persijn sedert den opstand der Kennemers en Waterlanders in 1268 geen beste vrienden geweest; ook de overlevering noemt ons Persijn steeds als Gijsbrechts vijand, — en 't lijdt wel geen twijfel, of hetgeen hem geschonken werd, zal eene belooning voor bewezen diensten zijn geweest. Hij ontving van den Bisschop, met 's Graven toestemming, eenige goederen met huizen en sterkten te Amstelledamme. Daarbij is echter volstrekt geen sprake van Heerlijkheid of regtsgebied, zoodat Jan Persijn, daardoor geen Heer van Amsterdam geworden is — gelijk sommigen gemeend hebben; ¹⁾ — hetgeen trouwens Graaf Floris ook wel nimmer zou hebben toegestemd, daar hij integendeel voornemens was, om binnen kort dezen Heer Jan zelf zijne Heerlijkheid van Waterland afhandig te maken! En nu mogten de Heeren van Waterland van ouds hebben roem gedragen op hun Zonneleen, dat niemand boven zich kende dan God en de Zon, en nu mogt Jan Persijn begeerig de handen uitsteken naar het goed van

1) Zie aant. 36.

zijn gevangen vijand, — reeds den 27sten Julij 1282 had onze bekwame en voor niets terugdeinzende Graaf zijne plannen ook omtrent hem reeds volvoerd, en ging de Heerlijkheid Waterland, en gingen ook de pas verkregen goederen in Amestelledamme in handen van Floris V over.

En inmiddels mogt Gijsbrecht van Aemstel achter de muren der Zeeuwsche gevangenis zuchten over de gevolgen van zijne onvoorzigtigheid en verkeerde staatkunde, — Graaf Floris had zijne oogmerken volkomen bereikt — hij had de magtigste baronnen vernederd, en de grenzen van zijn gebied aanmerkelijk uitgebreid.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

DE VAL VAN 'T HUIS VAN AEMSTEL.

Nu mogen de geschiedschrijvers ons verzekeren, dat de drie broeders van Aemstel in hunne gevangenis *heusche-lijk* behandeld werden, en onze Wagenaar moge er bijvoegen, dat zij *regter door den tijd* verdriet" in de gevangenis kregen — even alsof zij in den beginne er zonder verdriet hadden gezeten! — wij gelooven aan die heusche behandeling niet sterk, als we letten op de harde voorwaarden, waarop de verzoening in 1285 tot stand kwam, — voorwaarden, die Gijsbrecht zeker een tiental jaren vroeger als onmogelijk zouden zijn voorgekomen; — en als we letten op de groote verandering, die er in Gijsbrecht zelven had plaats gegrepen; hij was na zijne gevangenschap niet meer dezelfde man als vroeger.

Hij moest zijne vrijheid koopen tegen den afstand van een aanzienlijk gedeelte zijner landen, en voor het zoo verkleind gebied dat hem overbleef, moest hij 's Graven leenman en onderdaan worden, en wel onder zulke bepalingen, dat hij zich niet meer roeren kon. Naardingerland en Muiden, Bindelmerebroeck en 't Reygersbosch, waren voor hem verloren; en evenzoo de goederen te

Amsterdam, die weleer aan Jan Persijn waren geschonken. Al zijn eigen of allodiale goederen moest hij aan den Graaf opdragen, en ze als leenen weder van hem terug ontvangen, „omme die *vrienscap* gestader te blijvene.” Inderdaad een zonderlinge vriendschap! — Op verbeurte van al zijn land en heerlijkheid moest hij zich verbinden, nooit eenige vijandelijkheid tegen den Graaf van Holland te zullen plegen, en nergens in zijn land mogt hij eenige sterkte bouwen zonder 's Graven toestemming.

Op zulke voorwaarden verliet Gijsbrecht den kerker, en keerde in zijne vaderlijke erve terug.

Toen wapperde wel op nieuw de banier van Aemstel op de torens van het Huis, maar 't was niet meer de banier van den magtigen, vrijen Baron, 't was die van een gekortwiekten leenman. En Amestelledamme mogt zijnen ouden Heer op zijn terugkomst vrolijk verwelkomen, en Badeloch mogt uitroepen:

„Nu gij behouden sijt is al mijn leed vergeten!”

dat leed had haar te diep getroffen, dan dat zij 't kon vergeten. Te lang had zij haar hartewee moeten verkroppen; de kwaal, waaraan zij sinds een paar jaar kwijnde, sloopte weldra hare laatste levenskrachten, en geen jaar was verloopen, of Badeloch had in de armen des doods de rust gevonden, die zij aan de zijde van haren echtgenoot nooit had mogen smaken. ¹⁾

Toen zeide ook de twintigjarige Elizabeth, die den schoonsten tijd harer jeugd onder zuchten en bedruktheid had doorgebracht, bij de tranen eener moeder, en de gevangenschap eens vaders, — de wereld vaarwel, en begaf

1) Zie aant. 37.

zich in het klooster der Wittevrouwen te Utrecht; Gijsbrecht schonk bij die gelegenheid zijne tienden te Bodegraven aan 't klooster, in 1287.

Slechts zijn zoon Jan bleef hem over, die toen nog naauwelijks de kinderschoenen ontwassen was.

Somber en treurig gingen zijne jaren voorbij; Floris mogt hem nu gunst betoonen, vertrouwen schenken, en eere bewijzen; hij mogt hem tot zijnen Raad en vertrouweling verheffen; — en wanneer Floris een ridderorde van S. Jacob instelde, moge Gijsbrecht een harer eerste leden geweest zijn, en zijn broeder Arent, die meê in 't vernederend verdrag van 1285 had moeten deelen, moge nog lust hebben gevoeld, om op het tournooi te schitteren, en als „campejoen” den kreet: „Aemstel” aan te heffen; Gijsbrecht van Aemstel was niet meer de Gijsbrecht van vroeger dagen.

Het was hem aan te zien, dat zes jaren gevangenschap, hoe „heuschelijk” die dan ook anderen moge zijn voorgekomen, zijn' geest versuft hadden; — Gijsbrecht was nu reeds een *vir simplex*, wien alleen nog somwijlen de zucht naar wraak over 't ondergane leed de borst kon doen gloeijen, en die dus juist vatbaar was, om door anderen zich tot booze daden te laten vervoeren.

Herman van Woerden was zijn booze geest. „Die verrader fel” vuurde den „ouden simpelen man” gestadig aan tot haat en wraak, en spiegelde hem, na Floris' val, zijn eigen herstelling in alle vroegere grootheid voor, — en hij werd daarin maar al te ijverig geholpen door Gijsbrechts beide neven, Otto van Aemstel en Arent van Benskoop¹⁾; opgewonden heethoofden, die een verdienste-

1) Zie aant. 38.

lijk werk meenden te verrigten, met de geschonden regten des adels op „der Keerlen God” te wreken.

Aan de andere zijde stond, als een goede engel, alleen zijn zoon Jan, die geen deel genomen heeft aan de zamenzwering; maar, gedachtig aan de woorden zijner moeder, te wel inzag, hoe 't op den geheelen ondergang van zijn Huis zou uitloopen.

Te vergeefs zocht Jan zijnen Vader van alle deelneming aan 't verraad af te houden; wat vermogt de vierentwintjarige jongeling tegen de inblazingen van zijn' in listen en aanslagen vergrijsden Oom en twee boosaardige neven? — Gijsbrecht gaf zich aan Velzen en Woerden over, en dompelde zich in zijn geslacht in een diepen poel van ellende!

Ik heb hier niet te spreken van al de ware of vermeende of voorgewende grieven tegen Graaf Floris; noch van de redenen, waarom zoo velen in 't laaghartig verraad zamenspanden, of 't in 't geheim begunstigten; — noch van 't boosaardig opstoken en aanhitsen door buitenlandse Vorsten, door een Koning van Engeland, een Hertog van Brabant, een Graaf van Vlaanderen, een Bisschop van Utrecht, ja, door een Jan van Henegouwen zelfs, Floris bloedverwant, die op zijn Graafschap vlamde!! — men kan 't bij onze geschiedschrijvers lezen. En evenmin wil ik spreken van Aemstels nicht, de dochter van Woerden,

„die schoone bloem van Velsen!”

wij gelooven 't niet. Al moge zelfs Arend verklaren, dat het noch ongeloofelijk, noch onwaarschijnlijk is, — wij kunnen 't niet, wij willen 't niet gelooven; — wij willen de aureool niet zien verbleeken, die de tombe van Graaf Floris omstraalt!

En nu — wij schuiven het gordijn voor 'tgeen in 1296 is geschied....

„Men kan,” zegt de Rijksvrijheer van Spaen, „deze gebeurtenis in de Historie niet zonder ijzen lezen, hoezeer men aan bloedige tooneelen, door menschelijke driften, en door de gevolgen van heerschnucht, alle eeuwen door, in oude en nieuwe tijden berokkend, gewoon moest zijn.” Wij mogen ze ook stilzwijgend voorbijgaan, ze is overbekend; — en ieder ziet gewis reeds in zijn verbeelding Graaf Floris, verwond en zieltogende, zoo als hij daar met zijn paard in de sloot bij Muiderberg lag, — zoowel als de vlgtende moordenaars met Velzen en Woerden en Benskoop en Zaanden aan 't hoofd.

Maar — Gijsbrecht ziet ge er niet.

Ach, ware hij in 't geheel niet met de verraders *in vairde en velde* geweest, en, als zijn zoon Jan, buiten de zamenzwering gebleven! genoegelijker ware ons de herinnering van hem, die ons toch 'altijd onvergetelijk blijft, wiens geschiedenis met de vroegste geschiedenis van Amsterdam onafscheidelijk verbonden is, wiens naam leeft in een der heerlijkste voortbrengselen van Hollandsche poëzy. En men zou geen Aemstelaar moeten zijn, om geen wee te gevoelen, als Aemstels naam genoemd wordt met de *quade verraders*! men zou geen Aemstelaar moeten zijn, om niet liever de profetie te hooren van den Dichter der 17^e eeuw:

„En Aemstels oude naam en sal geen roem ontbeeren!”

dan dat harde woord van den Dichter der 19^e eeuw:

„Wijk Aemstel! wijk verrader!”

Waarom ook moest Gijsbrecht op dien noodlottigen 23 Junij mede te Utrecht zijn?!

Waarom? — Hij *moest* er zijn; hij en Woerden waren

er geroepen, om hun zoen te treffen met het geslacht van Zuylen, — en daar te Utrecht, waar 't ligter viel dan in Holland, wilden de vloekgenooten hun kans waarnemen, om 't verraad te volvoeren.

Men mag hierbij echter niet vergeten, dat het geenszins hun toelag is geweest den Graaf te vermoorden, — zij wilden hem opligten en naar Engeland voeren, hem daar levenslang gevangen houden, en inmiddels zijn zoon Jan in 't grafelijk bewind stellen. En daar waren er onder die zaamgezworenen, die ook eenmaal door Floris waren gevangen gezet of uit het land gejaagd, en van hun goed beroofd, en wien 't dus welligt niet meer dan regtmatige wedervergelding dacht. Toen hun de weg over zee was afgesneden, poogden zij nog den gevangen Graaf naar Vlaanderen of Brabant te voeren, en toen werd het stooten van Gerrit van Velzen op een hoop Naarders en Gooijers, die trouwhartig waren opgekomen om hun' Heer te verlossen, de noodlottige aanleiding tot den afschuwelijken vorstenmoord.

Men heeft ten allen tijde Gijsbrecht als minder schuldig beschouwd; hij, „die weinig loosheid bezat, was door Herman van Woerden in de zamenzwering gelokt.” Zien we hoe groot het aandeel is geweest, dat hij aan 't schelmstuk genomen heeft.

Na den maaltijd te Utrecht was Gijsbrecht degene, die den Graaf uit zijn middagslaapje wekte, om ter vogeljagt te gaan; en dat hij, bij 't vervullen van de heillooze rol, die hem toebedeeld was, tamelijk verward en gejaagd was, blijkt uit de haast, waarmee hij terstond na 't wekken van den Graaf, al naar buiten wilde, zoodat Floris hem toeriep: „Wacht, Heer Gijsbrecht! eerst wil ik u *Sinte Geerten Minne* geven.”

Toen Floris buiten Utrecht gekomen was, en de zamenzweerders den ongelukkigen Graaf te gemoet reden, om hem gevangen te maken, hadden deze geen wakker medehelper in Gijsbrecht; want terwijl Woerden en Benskoop en Velzen den Graaf vinnig aangrepen, stond Aemstel er bij „*of hij nergens van wist*”. Hij sprak, zegt de oude kronijk

„ of hijs en wiste niet,
„ Herman, wat hebdi hier bespiet?”

waarop Woerden antwoordde: „Heer, dat ik u lange heb geseit!”

’t Is alsof ’t den ouden simpelen man nu eerst duidelijk werd, waartoe hij zich had laten brengen.

Het slot Kroonenburg aan de Vecht, waar Floris eerst heengevoerd werd, behoorde aan Gijsbrecht; waarschijnlijk zal hij dus mede derwaarts gereden zijn. Doch hier schijnt dan ook zijn werkdadig aandeel reeds te hebben opgehouden. Want op het slot te Muiden vinden wij wel Velzen en Woerden terug, maar Aemstel niet; en evenmin ontmoet men hem bij ’t ombrengen van den Graaf te Muiderberg.

Gijsbrecht was dus wel medepligtig aan de gevangenneming van Floris, maar onder de moordenaars vindt men hem niet. Evenwel was zijn deelgenootschap aan de zamenzwering reeds genoeg, om hem te doen schuldig staan aan de misdaad van *felonie*, uithoofde van het verdrag van 1285, en hem te doen vervallen in de straffen van verbeurdverklaring zijner leenen, verlies der ridderlijke waardigheid en ballingschap.

Zijn zoon Jan vlugtte met hem haastig het land uit naar Gelre, en vond een schuilplaats bij Heer Jan van der Lede,

een edelman uit den huize van Arkel, die ook in 1285 een van Gijsbrechts borgen was geweest. Daar echter vond hem weêr zijn booze geest, Herman van Woerden, die zich andermaal van hem meester maakte, en met hem naar Vlaanderen trok. En zoover dreef Woerden de onbeschaamdheid, dat hij, steunende op 't gezag van Wolfert van Borselen, zelfs met Gijsbrecht opentlijk te Veere in het leger van den jongen Graaf Jan durfde verschijnen, en hem hunne dienst aanbieden. Deze stap verwekte algemeen verontwaardiging en misnoegen; slechts een overhaaste vlugt kon hen redden.¹⁾ En het banvonniss volgde hen na. Al het goed van „Ghisebrecht, die men hiet Here van Aemstele” verviel aan den Graaf van Holland. En graven en poorters verbonden zich, om noch met hem, noch met andere „quaeden verraeders ende moirdenaers van hoer selfs Heeren,” noch met hunne nakomelingen „ten sevenden lede toe, nimmermeer soene noch vrede” te zullen maken, maar hen „uyt desen Lande te houdene;” hen niet te „sullen huysen noch hoeven,” maar te „scaden an live en an goede, in wat steden jof manieren dat is.”

Zoo moest ook Jan van Aemstel, die geen deel had gehad aan de zamenzwering, boeten voor de misdaad zijns vaders.

En Amsterdam? — 't Bleef nog lang aan zijne oude Heeren gehecht, ja, 't vergat hen nimmer. Toch ging het eene nieuwe toekomst te gemoet, — toch zag Amsterdam al spoedig in, dat de vereeniging met Holland ten hoogste voordeelig kon zijn, en alzoo de ondergang van 't Huis van Aemstel de opkomst van Amsterdam kon worden. Maar er zouden nog een aantal jaren voorbijgaan, en nog vrij wat stormen woeden, eer Amsterdam de vruchten van die vereeniging zou plukken.

1) Zie aant. 39.

NEGENSE HOOFDSTUK.

EEN VREUGDEDAG IN AMSTERDAM.

Indien gij te Amsterdam waart geweest op den 25sten Mei 1300, hoe zoudt ge u verwonderd hebben over die geestdrift en dat gejoel van de menigte, over die vreugde en luidruchtigheid bij allen, die daar wemelden over Damme en Plaetse, langs Haven en Kereckstraete 1); 't was één algemeene opgewondenheid, die zich van oud en jong had meester gemaakt, — 't was één glans van blij genoegen, die allen op 't aangezicht lag — kooplieden en werkvolk, vrouwen en jongens.

Ziet ge daar op den Damme dien troep kooplieden bijeen? wat hebben ze 't druk; drie tegelijk voeren het woord, en drie anderen vallen er tusschen; en dat zwiert met de armen en dat wijst naar Aemstel en Dammerack; al waren er twintig rijkgeladen schepen tegelijk binnen gekomen, ze konden 't er niet drukker om hebben. En

1) Dat is: over Vijgendam en Dam, langs Damrak en Warmoessrtaat.

daar op de Plaetse, daar krielt de vrolijke jeugd; — hier houden de groote jongens een' optogt met vanen en banieren, met houten bogen en pieken, zoo trotsch alsof ze zich verbeelden de schutters van Leiden te zijn; — ginds dansen meisjes en kleine knapen rond in den kring, en de moeders doen wakker meê, en ook de oude amsterdamsche zanglust wordt ruimschoots bot gevierd.

En van al de schepen in het Dammerack zwieren de vlaggen en wimpels van masten en touwen; en aan al de huizen in de Kerckstraete en op den Damme en in Gansoirden en in de Kalverstraete, en zelfs aan de pakhuizen bij de Haven steekt de groene meiboom op den geveltop.

En de banieren wapperen van al de torens van 't kasteel, en van de kerk en de wage en 't blokhuis op de brug¹⁾. Maar 't is niet meer de oude banier der Aemstels, die ge er ziet, met haar gele en zwarte streepen, en 't geschakeerde kruis van St. Andries, — 't is evenmin de gele standaard van Holland met den blaauwgetongden bloedrooden leeuw, — en toch, 't is wederom een gele banier, maar geblazoeneerd met de twee zwarte en twee roode leeuwen van Henegouwen.

Gwij van Henegouwen is Heer van Aemstel geworden; zijn broeder Graaf Jan II schonk hem den 21sten Mei 1300 „alle dat goet ende gherechte van Ghisebrecht van Amestelle,” — en Heer Gwij viert heden zijne *blijde inkomste* ²⁾.

Dit alleen evenwel zou nog wel niet genoeg zijn om zóó de algemeene vreugde en geestdrift der Amsterdammers op te wekken; want Gwij moge 's Graven broeder zijn, dit is ook al wat men tot zijne aanbeveling zeggen kan; en hij heeft eigenlijk nog niets gedaan, waarom de Amsterdammers juist *hem* begeeren zouden.

1) Dat is: de oude brug.

2) Zie aant. 40.

Maar op dezen zelfden dag heeft Graaf Jan Amsterdam tot eene stad verheven¹⁾, en dit is de vreugde die aller hart vervult en uit aller oogen blinkt, en zonder dit zou ook zeker Gwij's *blijde inkomste* wel niet zóó blijde zijn geweest. Amsterdam is eene poorte geworden, — 't zal voortaan zijn regt en zijne vrijheid hebben; en geen poorter van Haarlem of Utrecht zal den amsterdamschen koopman langer den naam van dorper naar 't hoofd mogen werpen! — Poorters van Aemstelredamme zijn ze nu, en is 't ook pas de eerste dag van hun poorterschap, toch achten zij zich al even goed als die van Dordrecht en Delft, van Leiden en Alkmaar; — en die zaamgegroepte kooplieden, daar op den Damme, die we zooeven reeds opmerkten, en die met den uitgestoken vinger de gantsche stad schijnen af te meten, toonen elkander reeds de plek aan, waar ze hun stadhuis aan de Plaetse gebouwd willen hebben. En hoe menig, die reeds in zijne verbeelding der stede klok hoort kleppen, en der stede banier al ziet wapperen aan 't hoofd der gewapende poorterij, en ze vergeten in hunne vreugde, dat het zóó ver nog niet is, — ze staan nog onder 't gezag van een Heer, en Amsterdam is met heel Aemstelland nog een achterleen van 't Sticht.

Want bij het verdrag van 29 September 1297 te Veere, in Zeeland, geteekend, had Graaf Jan I verkregen „alle dat ghoet, dat Ghisebrecht, die men hiet Here van Aemstele, hadde ende houdende was in 't Ghestifte van Utrecht;” doch hij bezat die goederen op gelijken voet als Gijsbrecht die bezeten had, dat is leenroerig van het Sticht, terwijl de Bisschop het hoog gerigt behield. Toen nu zijn opvol-

1) Zie aant. 41.

ger Jan II die goederen den 21sten Mei 1300 in leen gaf aan zijnen broeder Gwij, bleef de leenband jegens het Sticht in zijn geheel, en Gwij ontving Aemstel als achterleen.

Maar toch — Amsterdam is eene stad geworden, en de naam: poorters van Aemstelredamme! klinkt ieder betooferend in de ooren. Geen later eeuw zal er zich een denkbeeld van kunnen vormen, wat wonderlijk gevoel dat was voor die menschen der 13^e en 14^e eeuw, wanneer ze voor de eerste maal hun dorp eene *poorte* hoorden noemen, en zich zelven in plaats van *onze luden* met den eervollen naam van *onze lieve poorters* hoorden betitelen! En daarom ook die blijdschap en verrukking bij onze wakkere Amsterdammers, die 't heden voor de eerste maal mogen uitspreken: „de stad Amsterdam!”

En Heer Gwij wil ook zijne nieuwe onderzaten aan zich verpligten, en schenkt aan zijne „*poirten van Aemstelredamme*” eene schoone keur, „en die Scourte sal voert rechten bi den scepenen als recht es.” Wie te Amsterdam een' doodslag begaat, zal 't met zijn eigen leven boeten, „dat sel wesen lijf jeghens lijf.” En wie een' ander wondt, betaalt vijf pond boete, en wie dat niet betalen kan dien zal de hand afgehouden worden, daar hij 't kwaad meê gedaan heeft. Maar wie een' ander een oog uitslaat, of een hand of voet afkapt, zal tien pond boete geven. Zoo zal men de openbare veiligheid handhaven, en de ruwe woestheid beteugelen. En rust en veiligheid moet ook aan elk verzekerd zijn binnen zijne woning, — het huis van den poorter is zijn kasteel, — en wie dat aanstormt bij dag, die zal dezelfde boete betalen, als die eene wonde toebrengt; maar wie bij nacht geweld aan huizen pleegt, zal dubbele boete geven. Wordt den Schepenen vonnis ge-

vraagd in zaken, waarin ze geen genoegzaam doorzicht hebben, dan moeten zij 't zoeken te Utrecht, of elders, maar altijd binnen het Sticht; — eene bepaling, die den Amsterdammers al bijzonder weinig naar den zin is, — hun hart trekt naar een andere zijde, zij willen liever Hollanders zijn, en hebben een afkeer van allen band jegens het Sticht, — een erfenis, die hun nog is overgebleven van hunne oude Heeren van Aemstel.

Schout en Schepenen hebben de magt om „wilcore” te maken en af te schaffen „alse hem goet dunket,” mits behoudens den Heer zijn regt. Ook zullen ze poorters mogen aannemen naar welgevallen, daar zal de Heer niets tegen hebben, mits dat de nieuwe poorter zij „goet knaep en onberoft;” — en teregt, want landloopers en deugnieten kan men missen. En elk poorter, dien ze ontvangen, heeft zes weken tijd om zich gereed te maken „en dan binne te comene mitter wone;” — en eenmaal binnen Amsterdam woonachtig, had hij wederom elke lente en elke herfst zes weken vrijheid, om buiten te wezen tot zijn veldarbeid; want niet elk poorter is koop- of ambachtsman, men vindt onder de poorters nog velen, die landbouwers zijn, en daarom tijd behoeven om „sine lintenen te doene,” en om „sine bou te doene.”

Gebeurt het, dat een poorter van Amsterdam buiten de vrijheid ergens wordt gegrepen en vastgehouden, dan zal de gantsche gemeente hem bijspringen, en „dien man ontsetten en uyt siere noyt helpen.” En al wat er geschieden mogt binnen de vrijheid van Amsterdam, zal door Schepenen beregt worden, mits het niet aan het regt van den Heer te kort doe.

En zoo is Amsterdam dan reeds een koopstad; zij heeft stadsregt, dat is, eene regering van Schout en Schepenen,

die naar beschreven keuren regt moeten oefenen — maar toch, ze is nog geen *vrije Stad*, en dit is 't, wat reeds bij menig Amsterdammer de eerste vreugde een weinig tempert. Ze staat nog (als zoo menig andere Stad nog lang hierna doen zal) onder een' bijzonderen Heer; ze is nog een deel van de heerlijkheid van Aemstel. De keur van 1300 was slechts een reglement op de stedelijke regtspleging onder het gezag van den Heer, en de Baljuw van Aemstelland stelde Schout en Schepenen te Amsterdam.

Toch ging Heer Gwij voort met de stad te bevoorregten zooveel hij 't vermogt, en het krijgsgewoel, waarin hij zich ter hulpe zijns broeders gewikkeld zag, hem toeliet. Hij „gaff der Stede van Aemstelredamme veel vreedden van keuren ende van rechte, daar men die Stede mede regeerde;” — maar het hart der Amsterdammers won hij niet.

TIENDE HOOFDSTUK.

DE STAD AMSTERDAM IN 1301.

Wij staan thans aan den ingang der 14^e eeuw. Vrolijk begroet ons de ontlukende lente van het eerste jaar dier eeuw, die, zoo vol gewoel, maar ook zoo vol ontwikkelingskracht, van de gewigtigste gevolgen zou zijn voor de toekomst van het Nederlandsche volk; — gewichtig ook voor de toekomst onzer Vaderstad, die juist in deze eeuw den hechten grondslag zou leggen tot hare latere grootheid. En juist nu is Amsterdam voor 't eerst eene stad, en 't is daarom wel der moeite waardig eens te onderzoeken, hoedanig Amsterdam was in het jaar 1301.

Geen enkel echt stuk uit den aanvang der 14^e eeuw, dat ons aangaande de grootte en gedaante van Amsterdam te dien tijde inlichting geeft. 't Eenige stuk, waarin men zou mogen verwachten, ten minste den omtrek der stad aangeduid te vinden, is de Keur van Gwij van Henegouwen, waarover we in 't vorig Hoofdstuk spraken, — en toch ook daar vinden we ons in dat opzigt te leur gesteld. Wij moeten dus langs andere wegen trachten, zoo na mogelijk aan de waarheid te komen.

Den omtrek der stad in 1342 kennen wij uit het handvest van Graaf Willem IV. Zij was toen besloten binnen de „gracht,” die later „de oude grachte,” en tegenwoordig de Voorburgwal, zoowel Oude Zijds- als Nieuwe Zijds-, genoemd is,¹ en die zich ter wederzijde uitstrekke tot aan de beide dwarsgrachtjes (thans het Spui en de Grim geheeten), die „de grachte” met den Aemstel verbonden, en ons nog heden den toenmaligen omtrek der stad volkomen duidelijk aantoonen.

De omtrek van Amsterdam kan dus in 1301 niet grooter zijn geweest, maar ook, in de breedte, dat is ten Oosten en ten Westen, niet kleiner. Want geen andere gracht wordt er gevonden, binnenwaarts van den Voorburgwal, die als *nog oudere „grachte”* ware aan te merken, en zulk eene is er ook nimmer geweest, daar inderdaad de Voorburgwal wel, zoo na mogelijk aan den dijk gegraven is, wanneer men in aanmerking neemt, dat de huizen binnenwaarts langs den dijk stonden, en er toch eenige ruimte daar achter moest overblijven voor tuinen en grasvelden.

Dat nu die gracht reeds vóór 1342 gegraven was, is zeker, want zij wordt genoemd in een brief van 1333; en dat zij reeds in 1301 aanwezig was, is niet alleen hoogstwaarschijnlijk, maar 't is zelfs even waarschijnlijk dat diezelfde gracht, — zij 't dan ook minder breed, en zoo men wil, slechts als een sloot, — reeds uit de 13^e eeuw dagteekent, daar zij ongetwijfeld heeft moeten dienen, om de lage gronden van 't overtollige water te ontlasten, en dit bij lagen stand van het Y, door een verlaat in den Zeedijk, te kunnen loozen.

Maar naar het Zuiden zal Amsterdam in 1301 zich nog niet zoo ver hebben uitgestrekt als in 1342. Het uiterste punt der stad aan deze zijde, kan toen nog niet

ver ten zuiden van den Middeldam gelegen hebben. En daar wij nu weten, dat de beide Lombardstegen, van den O. Z. Voorburgwal af tot aan het Rokin, weleer een gracht zijn geweest, „genoempt Spuytgen” of „de Spoye,” dat is het Spui, — zoo mogen wij 't als genoegzaam zeker aannemen, dat dat oude Spui de vroegere grens van de stad aanwijst, even als het latere Spui (dat nog dien naam draagt) zulks deed in 1342.

En zoo kennen wij dan, zoo naauwkeurig wij 't verlangden kunnen, den omtrek der stad in 1301.

Amsterdam was toen besloten ter wederzijde tusschen de beide Voorburgwallen, en strekte zich binnenwaarts uit tot aan de tegenwoordige Lombardsteeg, en omvatte dus, naar de tegenwoordige benamingen: den Dam, Vijgendam en het Damrak, de Warmoesstraat en den Nieuwendijk, benevens het voorste gedeelte van de Nes en 't begin van de Kalverstraat, naast bij den Dam.

Doch 't was er verre af, dat deze gantsche ruimte reeds dicht bewoond of regelmatig betimmerd zou zijn geweest. Het meest zal de stad toen bewoond zijn geweest aan den Middeldam, en de Warmoesstraat tot aan de Oude kerk, dit heette „de Damme en de Kerckstraete”, destijds, en nog lang daarna, de aanzienlijkste buurt.

De Oude kerk was toen nog maar een houten kapel, gesticht omstreeks 1275, doch die nu door Heer Gwij van steen herbouwd zou worden, en waarover hij vier Kerkmeesters of „Goedshuys-beraders” zou benoemen. En dan zou 't maar weinige jaren meer duren, of de kerk van Amsterdam zou verheven worden tot eene Parochiekerk, afgescheiden van de kerken van „Oude-Aemstelle en Nieuwe-Aemstelle.”

En bij en achter de Oude kerk was 't nog meest open

veld, — warmoesland, dat zich uitstreckte van de „Warmesstraete” tot aan den Zeedijk. Ook lag hier nog de „Liesdelle” of „Nyesdel,” ’t moeras, waarvan we reeds meer gesproken hebben, en dat allengs hooger en drooger werd. Zoek evenwel daar naar den Ykant heen nog geen S. Olofskapel. Vondel mogt ons verzekeren, dat daar

„d’ Aemstelheer van outs de Zeekapelle wijdde,”

hij vergiste zich; „d’ Aemstelheer” wijdde daar nimmer eene „Zeekapelle;” en ’t zou nog wel een anderhalve eeuw duren eer „Sinte Olevers Capelle, gelegen an die Kerczijde poirte” hare plaats onder de Amsterdamsche kerkgebouwen zou hebben ingenomen.¹⁾

Aan de Westzijde van het Damrak of de Windmolenzijde stonden nog weinig of geen woningen, — waarschijnlijk niet meer dan eenige loodsen of pakhuizen langs ’t Water. Van de Waag en den Windmolen hebben wij reeds op het jaar 1270 gesproken. De dijk was nog de weg naar ’t Slot, dat met zijn boomgaard en kapel de ruimte besloeg langs den tegenwoordigen Nieuwendijk tusschen de Oudebrugsteeg en Zoutsteeg. Het naderde echter reeds zijn einde: drie jaren later zou ’t door Graaf Willem III aan de hand des sloopers worden prijs gegeven. Natuurlijk zonder er vooraf eene teekening van te doen vervaardigen, en zoo zijn alle latere geslachten verstoken gebleven van een echte afbeelding van dat merkwaardig kasteel. De Slotkapel schijnt bij de slooping gespaard te zijn; zij werd in ’t midden der 14^e eeuw „onser Vrouwe Capelle” ge-

1) Wagenaar vond het eerste gewag van deze kapel in een Schepenbrief van 1451.

noemd, en stond nog in de 16^e eeuw op den hoek van den Nieuwendijk en Vrouwensteeg.

Aan de Noordzijde van 't Slot lag een waterplas, *de Kolk* genaamd ¹⁾, die wij nog als pleintje onder dien naam kennen; en vandaar verder naar 't Y was 't een open terrein, waar men mogelijk eenige scheepstimmerwerven vond. Den toegang derwaarts verleende de brug, die toen nagenoeg tegen het Y lag, en thans de Oude brug heet. Toen echter was zij nog de eenige brug der stad. De oudste bruggen na de Oude brug zijn de Lange brug en de „Inrebrugge,” die later Papenbrug genoemd is; beiden bestonden ook reeds vóór 't midden der 14^e eeuw.

Onze tegenwoordige Dam was een open veld, dat nog lang daarna „de Plaetse” heette, en waar in 1301 mogelijk reeds eenige huizen gestaan zullen hebben. Van de Kalverstaat zag men nog slechts een allereerst begin digtst aan den Dam; al het overige was nog 40 jaren later een *laan*. Aan de andere zijde der rivier lag de Nes, een lage, waterige streek, waar men in den loop der 14^e eeuw eenige „sloeten” groef, een paar „tunen” aanlegde, en een enkele „huisinge” bouwde, totdat er sedert 1400 een groot aantal kloosters gesticht is. Het noordelijkste gedeelte echter van de Nes lag reeds binnen de stad, en was ook al betimmerd, en werd van ouds „de Gansoirde” genoemd.

Van eenige hoofdgebouwen der stad hebben we reeds gesproken. Ongetwijfeld is er in 1301 ook reeds een Stadhuis geweest, want zoodra er Schout en Schepenen waren, moest er ook een huis wezen, waar zij vergade-

1) Tot in 't begin der 15^e eeuw was hier nog een Spui in den dijk.

ring hielden en regt spraken. Maar waar 't gestaan heeft, is onbekend; de overlevering zegt: in de Kapelsteeg; dat is, naar de toenmalige gelegenheid, aan den Ykant binnenden Zeedijk, — en dit is zeer mogelijk. In allen gevalle is dat eerste Stadhuis een eenvoudig onaanzienlijk gebouw geweest, dat zich in niets van de andere huizen onderscheidde. Een eeuw later stond het Stadhuis reeds aan „de Plaetse,” dat is, op den Dam.

Of Amsterdam in 1301 ook al poorten gehad heeft, is meer twijfelachtig. Wel blijkt uit een brief van 1336 dat er toen, ongeveer ter plaatse van de tegenwoordige Oude Haarlemmersuis eene poort stond, die men de oudste Haarlemmerpoort zou kunnen noemen. Zoo er nu in 1301 nog geen eigentlijke „poirthuysen” mogen geweest zijn, toch wel eenigerhande afsluiting aan de toegangen tot de stad, al zij 't dan ook maar een hamei of slagboom geweest. En ik meen dat die drie in getal zullen geweest zijn: een op de plaats der zoeven genoemde oudste Haarlemmerpoort; de tweede aan het einde der Warmoesstraat, waar later de S. Olofspoort gestaan heeft; de derde aan de Kalverstraat, ergens tusschen de tegenwoordige S. Luciënsteeg en den Dam.

Eene School had Amsterdam in 1301 waarschijnlijk wel; immers in 1342 had er reeds sedert eenigen tijd eene school bestaan. Ook vond men doorgaans in elke plaats, waar handel of nijverheid bloeide, van de eerste opkomst af, eene school, die gemeenlijk aan de kerk verbonden was. En de stedelijke scholen zijn in Holland al even oud als de steden zelf. Amsterdam oefende 't schoolregt reeds eer 't nog een vrije stad was, want in 1342 liet Graaf Willem de stad dat regt *behouden*.¹⁾

1) Handvest 1342, het 24^e lid.

Kloosters eindelijk waren hier toen nog niet. Maar in 1304 of kort daarna schijnen zich eenige Franciskanen hier te hebben neêrgezet, en een klein klooster te hebben bewoond. 't Kloosterwezen tierde hier echter niet vóór 't laatst der 14^e eeuw en 't begin der 15^e eeuw, doch ontwikkelde zich toen ook bijzonder snel, hetgeen alweder in verband stond met den destijds zeer toenemenden bloei en rijkdom der stad.

Het voorkomen der bewoners en hunne woningen verschilt in 1301 over 't algemeen nog zeer weinig van A^o 1270; behalve dat het aantal huizen veel grooter en de bevolking veel talrijker geworden is. De huizen, meer breed dan hoog, hebben nog dezelfde houten gevels en wanden, zijn nog even zoo gepekt en geteerd, en met riet of stroo gedekt; doch men begint reeds daartoe riet te gebruiken, dat vooraf met klei geleemd is. En dat gebruik van „rijen- of stroe-daken” heeft hier nog geduurd tot op het einde der 15^e eeuw. Steenen huizen met spitse gevels en smalle boogswijze deur en vensters, gelijk men die in enkele groote steden reeds vindt, moet men te Amsterdam nog niet zoeken.

De straten zijn geplaveid of niet geplaveid, al naar elk 't voor zijne woning verkiest te doen of na te laten; — dat zal nu wel in den loop der 14^e eeuw tot een algemeene verpligting gemaakt worden, dat elk voor zijn huis de straat *moet* maken, doch daar zal dan ook uit volgen, dat de bestrating nog lang zeer ongelijk blijft en voor 't eene huis slechter dan voor 't andere; en niet vóór de 16^e eeuw, wanneer er een Stads-Stratenmaker aangesteld wordt, zal daarin verbetering komen.

Ook bepalingen omtrent het rein houden der straten moet men in 1301 nog niet verwachten; die zouden eerst later

tot stand komen, wanneer „elck jonckwiff” zou verplicht worden hare straat alle zaturdagen, en ook 's daags voor elken heiligen dag schoon te maken. Thans is het nog aan elks zindelijkheid overgelaten, slijk en vuilnis weg te ruimen of te laten liggen. En 't laatste schaft het meeste genot aan de varkens, die ge overal vrijelijk door de stad ziet rondwandelen, en die zelfs met zekeren eerbied behandeld worden, wanneer ze aan eenigen heilige gewijd zijn, het zij aan „Sinte-Anthonys ende Sinte-Cornelys, ofte anders eenighen heylighen.” Daarom ontbreekt het ook niet aan varkenscotten; gij ziet ze op de erven achter de huizen en op de kanten van den Aemstel; en zij voegen vrij wel bij die andere kleine huisjes, die ge op de kanten van het Dammerack en den Aemstel en de Grafte ziet, en die eigenlijk geheime gemakken zijn. Geen later eeuw zou die zelfs nog zoo spoedig kunnen doen verdwijnen; zij zijn nog in de 16^e, ja zelfs nog in de 17^e eeuw op de kanten der Amsterdamsche grachten te zien geweest.

En wat men nu al verder op de straten ziet? Al den omslag, dien de handel en scheepvaart met zich brengen, allerlei „waren ende materiën” liggen hier en daar opgestapeld, en dat was nog lang daarna zoo, dat men „in „diversche straten, plaetsen ende quartieren” van de stad „was, vlas, peck, teer, wagenschot, sparren, klaphout ende diergelijcke” liggen zag, hetgeen dikwijls, in geval van brand, niet weinig ongerief te weeg bragt.

't Gewoel aan de Haven moogt ge u vrijelijk nog vrij wat drukker en levendiger voorstellen dan in 1270, want de koophandel is al zeer toegenomen. De Amsterdammers drijven niet alleen handel door geheel Holland en 't Sticht, in granen, bier, zuivel en visch; zij varen

op Friesland en naar Overijssel en Gelderland, vooral op Kampen, Deventer, Zwolle, Harderwijk en Elburg. Met Deventer en Zwolle handelen zij in boter, kaas en zout, en zij voeren van daar uit bier, koren en brandhout. Langs de Schelde varen zij op Brabant en Vlaanderen, met Hamburger bier en haring. Ja, de Amsterdammers schijnen al vóór 't einde der 13e eeuw op Hamburg gevaren te hebben.

Markten bezit Amsterdam er reeds meer dan ééne, want toen Jonkheer Willem in 1304 ze der stad weder ontnam, schreef hij „al hare marcten.”

Die markten zullen wel in de eerste plaats zijn geweest een vischmarkt, een veemarkt en een boter- en kaasmarkt, en die gehouden werden, de eerste aan het Dammerack, de beide andere op de Plaetse, en de veemarkt later ook in de Kalverstraat, die er den naam van heeft. En welligt was er toen ook reeds een markt van allerlei „mairserije, gescreven werke, ghemaelde werke” (kramerijen, boeken en schilderijen of teekeningen), die gehouden werd op het Kerkhof (thans het Oude Kerkspelen), althans bij eene keur uit het laatst der 14^e eeuw werd die markt aldaar verboden, hetgeen natuurlijk bewijst, dat zij er vroeger geweest is.

Ook bestonden er in 1301 zeker reeds gilden te Amsterdam. Wel vindt men geene geschreven keuren omtrent Amsterdamsche gilden vóór de tweede helft der 14^e eeuw, doch dergelijke vereenigingen zijn doorgaans veel ouder dan de oudste schriftelijke bescheiden, die daarvan voor ons bewaard zijn gebleven.

Men leest wel, dat in 't midden der 13^e eeuw Lodewijk IX in Frankrijk de eerste geweest is, die de handwerkslieden en winkeliers in genootschappen vereenigde,

en hen van ordonnantiën voorzag, en dat ze daarna ook in de steden van Holland zijn ingevoerd. Maar ook weet men, dat de gilden veel ouder zijn. Die vereeniging van lieden van 't zelfde bedrijf, tot onderlinge hulp en bevordering hunner gemeenschappelijke belangen, was zoo geheel een uitvloeisel van den geest des volks zelf, dat zij niet behoefde door een Vorst in 't leven geroepen te worden. De Vorst kon die vereenigingen vervolgens organiseren en van wettelijke voorschriften voorzien; maar zij bestonden reeds lang te voren. Men vond de gilden dan ook reeds vóór de instelling der vrije poortereien; de Schutsgilden zijn zelfs zoo oud als onze geschiedenis; de Ambachtsgilden, daaruit geboren, ontwikkelden zich bij den opgang der Steden. ¹⁾ Sedert de vrijwording der Steden zijn de gilden vermeerderd in aantal en in aanzien, maar hun oorsprong dagteekent van vroeger.

En zoo bestonden er dan ook te Amsterdam in 1301 zeker reeds eenige gilden. Hoeveel, is niet te bepalen, doch ten minste wel een drietal: een S. Nicolaasgild, een S. Pietersgild en een S. Jozefsgild.

Als men opmerkt dat S. Nicolaas vereerd werd als de patroon der zeevaarders, en dat de Kerk te Amsterdam aan S. Nicolaas toegewijd werd niet alleen, maar deze heilige ook als patroon der stad werd aangemerkt, dan schijnt het vrij zeker dat het S. Nicolaasgild toen het voornaamste der stad moet zijn geweest, — 't Koopmansgild, waartoe ook de schippers zullen behoord hebben, omdat te dien tijde koopman en schipper nog vaak in één persoon vereenigd waren. Later vindt men het Koopmansgild niet enkel S. Nicolaasgild, maar ook „Sinte

1) Zie aant. 42.

Martijns-gilde" genoemd, welligt in navolging van Utrecht, dat tot op dien tijd nog de hoofdmart van Noord-Nederland was. Maar 't Koopmans-gild had zijn altaar in de kerk van S. Nicolaas. Toen later het schippersbedrijf van dat van koopman gescheiden raakte, vormden de schippers onderscheidene afzonderlijke gilden.

Het S. Pieters-gild was dat der vischkoopers; het S. Jozefsgild dat der timmerlieden, zoowel scheeps- als huis-timmerlieden, want die waren oudtijds in 't zelfde gild vereenigd.

En de gilden doen u zeker tevens aan de Schutterijen denken; maar gij moogt het wel als zeker gelooven, dat Amsterdam in 1301 nog geen Schutterij had. Geen *Schutters*, namelijk in die beteekenis, welke in de 14^e eeuw aan dien naam gehecht werd; — wel echter *gewapende poorters*, en die beiden verschilden in dien tijd nog al aanmerkelijk van elkander. De Schutters ontleenden hun naam van het *schieten*, waarin zij zeer geoefend waren, hetzij met Voet- of Handbogen; de gewapende poorters voerden doorgaans slechts een knuppel of kolf, maar dit was toen een geducht wapen in de krachtige vuist van een behendig strijder. De oorsprong der Schutterijen klimt in ons vaderland niet hooger op dan die der vrije steden, en weinige vindt men er vóór de 14^e eeuw. Die te Leiden in 1266 is de oudste, die men in Holland kent; en Amsterdam was niet alleen in 1301 nog niet aanzienlijk genoeg, om reeds een schutterij te bezitten, want het was zooeven pas eene stad geworden, maar 't behoorde bovendien ook nog niet tot de vrije steden. — Gewapende poorters echter had het reeds, want volgens de keure van Gwij waren zij verplicht den Heer te dienen „na hore machte.” —

De Regering van Amsterdam bestond te dien tijde uit

Schout en Schepenen. Burgemeesters kende men niet vóór de 15^e eeuw. Schout en Schepenen vereenigden het burgerlijk bestuur met het regterlijke, doch werden aangeesteld door den Baljuw van Aemstelland, die van wege den Heer het hoog geregt oefende, terwijl de magt van den Schout destijds zich tot de mindere regtszaken beperkte. Ook bestond er reeds een „Raed van Amestelredamme;” doch deze Raden waren nog geen overheidspersonen, gelijk de latere vroedschappen, maar alleen eenigen uit de verstandigste en de gegoedste mannen der stad, dus de Vroeden en Rijken, die in sommige aangelegenheden, bijzonder wanneer het belastingen betrof, werden geraadpleegd. Zulke Raden kende men reeds in de 13^e eeuw zelfs buiten de steden, en men vindt al in 1274 eenen „Raed van Amestelle.”

Doch daar zien we juist de Heeren van de Regering van „den Damme” afkomen en de „Kalverstraete” ingaan. De Baljuw Bernd van Dorenweerde gaat in 't midden, en aan zijn regter- en linkerzijde wandelen de Schout en de Schepenen. „Bernd besagh die sluysen,” dat wil zeggen, hij heeft eene inspektie gehouden over de beide sluizen in den Middeldam, die niet aan de Stad maar aan den Heer behooren, en waardoor een goed deel van Aemstelland moet uitwateren. Maar alvorens hij weêr te paard stijgt, om zijn reis te vervolgen, want er zijn nog verscheidene sluizen en wateringen in Aemstelland, die hij „besien” moet, heeft hij eerst nog aan „die van den Damme” (zoo noemde hij bij verkorting de Aemstelredammers) eene ernstige vermaning te geven.

Hij beveelt Schout en Schepenen de stad wel te bewaren in alle getrouwigheid aan mijnen Heere van Henegouwen, en scherp toezigt te houden, dat daar geen

zendelingen van Jan van Nyerlede meer binnen komen, en de toegangen wel te doen bewaken, dat niet Jan van Nyerlede zelf binnen komt, want hij weet, dat vele poorters niet ongenegen zouden zijn hem in te halen.

Schout en Schepenen betuigen daarover hunne verwondering, en verzekeren den Baljuw, dat hij verkeerd moet zijn ingelicht, dat zij geen andere meening hebben dan te volharden in hunne trouw aan Heer Gwy. Maar nu wordt Bernd toornig. „Wat!” roept hij uit, „zou men nog willen ontkennen, dat er hier aan gedacht is om Jan van Nyerlede in te halen, wanneer Heer Gwy door den krijg in Zeeland wordt opgehouden? Weet ik het niet, dat „Jacob de Scriver”¹⁾ in de stad is geweest, en dat Willem van Teilingen en Arent van Benskoop en andere „quade verraders,” als dorpers en visschers vermomd, rondzwerven, en met „die van den Damme” gesprek houden?” — Hij stelt Schout en Schepenen verantwoordelijk voor de trouw der Stad, en voegt er de bedreiging bij, dat zij ’t met den hals zullen boeten zoo er een aanslag mogt worden gebrouwen!

Wij weten niet, of Schout en Schepenen zoo geheel onkundig zijn omtrent de stemming der poorters, en ’t geen er in de laatste dagen is omgegaan; maar wel, dat de Baljuw niet zoo geheel verkeerd is ingelicht. Wij hebben te Amsterdam overal, en opentlijk genoeg, over Jan van Nyerlede hooren spreken, en wij gelooven veel-
eer, dat de vermaning van Bernd reeds te laat komt, en Jan van Nyerlede al spoediger in Amsterdam zal kunnen zijn, dan de Baljuw ’t welligt nog vermoedt.

1) Zie aant. 43.

ELFDE HOOFDSTUK.

WIE JAN VAN NYERLEDE WAS.

Toen Graaf Jan II den 21sten Mei 1300, benevens de Woerdensche en Ysselsteinsche goederen, ook alle dat goet ende gherechte van Ghisebrecht van Amestelle, uytghenomen den reygherbosch in 't lant van Amestelle¹⁾ aan zijn' broeder Gwy opdroeg, onder voorwaarde dat het na zijnen dood, of zoo hem een Bisscopdoem ghegheven wierde" weder aan Graaf Jan of zijn' nakomelingen terug zou keeren, — had hij daarmee zijn eigen bedoelingen. Allerminst had hij daarbij de belangen van Amsterdam op 't oog gehad, want die waren vrij wat beter bevorderd geweest, door eene vereeniging met Holland. Hij volgde zijn eigen oogmerken, en raadpleegde zijn eigen belang; om de eerste te bereiken schroomde hij zelfs geen geweldige of sluwe middelen; aan 't laatste offerde hij alle andere belangen op. En in den neteligen toestand, waarin hij zich geplaatst zag bij de aanvaarding van 't bewind, kwam 't hem wel te stade, dat hij „loes" was.

1) Zie aant. 44.

Want allerhagchelijkst was zijn standpunt, zoodra hij 't Graafschap, dat door den dood van zijn' neef Jan I was opengevallen, aanvaard had. Niet slechts had hij de Zeeuw-sche Edelen tegen zich; ook het gedrag van vele Holland-sche Heeren boezemde hem zorg en angst in. Bovendien waren er velen in den lande, die hem niet beminden. Velen herinnerden zich, hoe lang hij reeds bij 't leven van Floris heimelijk en openbaar naar de erfenis gestaan had, en hielden hem, zoowel als Loef van Kleef, geenszins on-schuldig aan het verraad. Anderen gaven hem na, dat hij Jan I vergeven had. Niemand vertrouwde hem, omdat „hi fel ware en loes,” — en bovendien beging hij nog den misslag, om zich den veelvermogenden Jan van Ren-nesse, die zijne vriendschap zocht, tot een' onverzoenlijken vijand te maken. In die moeilijke positie had hij dus wel een' krachtigen steun noodig, en dezen wilde hij zich verschaffen in zijn' broeder Gwy. Daarom schonk hij hem de landen van Aemstel, Woerden en Ysselstein, waardoor hij tevens zich het best meende te waarborgen tegen een' onverhoopten terugkeer van de verdreven Heeren in hun verbeurd verklaard gebied. En zoo waren dan Aemstel en Aemstelredamme een achterleen van het Sticht geworden.

En indien 't nu eens mogt gebeuren, dat Gwy het Bisdom van Utrecht verkreeg, waarop hij reeds vlamde, — en indien hij dan eens, wat evenzeer mogelijk was, niet voldeed aan de gestelde voorwaarde, en de ontvangen goederen behield, — dan was hij inderdaad de achter-leenman van zich zelve.

Dat Gwy op het Bisdom vlamde, reeds bij 't leven van Bisschop Willem, was geen geheim, en bleek reeds twee maanden nadat hij de Heerlijkheid van Aemstel ont-vangen had. Terwijl Bisschop Willem in Italië was, sloten

Graaf Jan en Gwy een verbond van wederzijdschen bijstand en bescherming met de stad Utrecht, die weêr met den Bisschop in onmin was, en waarbij de Stad beloofde dat „als et Bisdome van Utrecht open wort ende ledich” zij ’t houden zoude met diengenen op wien Jan en Gwy hunne keuze zouden doen vallen. ’t Is zeer natuurlijk, dat daarbij aan niemand anders dan aan Gwy zelf gedacht werd.

Daar, in Utrecht, was al vrij wat te doen geweest. In ’t vorig jaar had zelfs de Burgemeester Jacob van Lichtenberg den Bisschop geruimen tijd op ’t huis Lichtenberg in hechtenis gehouden, totdat hij eindelijk door ’t landvolk bevrijd was geworden. Geen wonder, dat Willem van Mechelen een tegenzin in zulk een Bisdome kreeg, en naar Rome ging om ontslag. Maar Paus Bonifacius VIII was de man niet, om een verzoek van zulk een aard in te willigen. Hij gelastte Willem in zijn Bisdome terug te keeren, en den Bisschop van Munster hem in ’t bedwingen zijner vijanden behulpzaam te zijn. Willem was in ’t najaar van 1300 weder in Overijssel, bragt daar een talrijke krijgsmagt bijeen, en trok in de lente van 1301 op Utrecht aan. Maar Utrecht had intusschen ’t verbond met Graaf Jan en Gwy gemaakt, en sloot den Bisschop de poort voor ’t hoofd. Daar was toen wat rumoer en beweging in de stad, en alles stond op de wallen om de stad wakker te verdedigen, zoo de Bisschop ’t wagen mogt, haar aan te tasten. Willem zag er dan ook van af, en daar hij ’t vinnigst gebeten was op Gwy van Henegouwen, die zich niet ontzien had opentlijk te staan naar ’t Bisdome, dat nog het zijne was, maakte hij toebereidselen om een verwoestenden inval te doen in de landen van Aemstel en Woerden.

Treurig vooruitzigt voor de jeugdige Stad Amsterdam!

zoo stond haar dan welligt een nieuwe verwoesting te wachten, en dit nog wel van de zijde van 's Lands leenheer zelf! Dat was de schoone vrucht, die de Amsterdammers zouden plukken van aan Heer Gwy opgedragen te zijn. En tot overmaat van ramp was hun Heer, die hun beschermer had behooren te zijn, afwezig; Gwy vocht in Zeeland voor zijn' broeder, en Amsterdam was aan zich zelf overgelaten. Waarlijk, 't was niet te verwonderen, dat Amsterdam weinig genegenheid koesterde voor zijn Henegouwschen Heer.

Doch daar vernemen wij een tijding, die voor Amsterdam van groot belang is: Jan van Nyerlede is zooeven in 't leger van den Bisschop gekomen, om met hem te onderhandelen over den inval in Aemstelland. —

Maar wie is die Jan van Nyerlede, van wien we te Amsterdam ook reeds hoorden spreken, en voor wiens komst Bernd van Dorenweerde zoo beangst scheen te zijn? —

Jan van Nyerlede is niemand anders dan Jan van Aemstel, de zoon van Gijsbrecht. Hij zal eene poging doen om zijn vaderlijk stamgoed te herwinnen; — dat er reeds onderhandelingen met de poorters van Amsterdam hebben plaats gehad, hebben wij van den Baljuw zelven kunnen vernemen. Hunne gehechtheid aan 't oude Stamhuis van Aemstel heeft zich niet verloochend, en de gevreesde inval van den Bisschop zal worden vervangen door den blijden intogt van Jan van Aemstel.

Toen hij met zijn' vader het land was uitgevlugt, had hij een wijkplaats gevonden bij Jan, Heer van der Lede of Leerdam. Deze, wij kennen hem reeds als een edelman

uit het geslacht van Arkel¹⁾, bezat ook goederen in de Betuwe, onder anderen de Heerlijkheid Nyerlede tegenover Rhenen. Hij zelf was een vriend der Aemstels en Woerdens, en in de Betuwe, die toen nog onder verscheidene Heeren verdeeld was, waren alle Heeren hunne partij toegedaan. Bovendien was Jan van der Lede in 1285 een der borgen van Heer Gijsbrecht van Aemstel, en in 1287 ook van Herman van Woerden geweest, en uit dien hoofde in de zaken van Aemstel en Woerden betrokken. Niets was dus natuurlijker dan dat Jan van Aemstel met den ouden Gijsbrecht in 1296 derwaarts de wijk genomen had. Nu had Jan van der Lede geene zonen; waarschijnlijk echter eene dochter, die met Jan van Aemstel getrouwd is, en hem de Heerlijkheid Nyerlede, als een eigen goed ten huwelijk bragt²⁾. Zeker is het, dat hij Heer van Nyerlede was.

Wij weten, dat Jan van Aemstel geen deel genomen had in de zamenzwering tegen Floris V, hij is ook deswegen nimmer vervolgd, en wordt zelfs in brieven bepaald van de moordenaars van Floris onderscheiden. Toch zag hij zijn vaderlijk erfgoed verbeurd verklaard, en dit kon hem niet onverschillig zijn. Hij zag nu de kans gunstig om daarin hersteld te worden. De ontevredenheid der Amsterdammers met hun tegenwoordigen toestand kwam hem daarin wel te stade. De Betuwsche Heeren waren op zijne hand, en Jan van Renesse, het wakker opperhoofd der Zeeuwsche ballingen wordt zelfs zijn boezemvriend genoemd. Bovendien moest hij, in zijne poging, om zijn voorouderlijk erfgoed te herwinnen, wel onder-

1) Zijn wapen was Arkel met een lambel.

2) Zie aant. 47.

steuning zoeken bij de vijanden van Holland, gelijk op dat tijdstip Bisschop Willem en de *ballingen* waren.

Jan van Aemstel, Heer van Nyerlede, voegde zich dan bij den Bisschop, die tot een' inval in de landen van Aemstel en Woerden besloten had, en zulks met het dubbele doel, om zich zelf in zijn erf te herstellen, en tevens het tegen de verwoestingen van zijn bondgenoot te vrijwaren. Waarschijnlijk maakten beiden de afspraak, dat de Bisschop zich tegen Woerden zou rigten, terwijl Jan naar Aemstel trok; — althans het vervolg bewijst, dat het werkelijk zoo geschied is.

Maar waar was Gijsbrecht in die oogenblikken? Heeft hij zijnen zoon op den togt vergezeld, en is hij mede te Amsterdam teruggekomen? Dit is niet alleen onwaarschijnlijk; maar de brief van Jonkheer Willem van 22 Mei 1304 maakt het zelfs zeker, dat Gijsbrecht er niet bij is geweest.

Ik vermoed, dat Gijsbrecht zich destijds binnen Kleef bevond, en van Graaf Dirk eenige goederen in leen had ontvangen tot zijn onderhoud. 't Is toch genoeg bekend uit de geschiedenis van 1296, dat de Graaf van Kleef, en zijn broeder Loef, Graaf van Hulkenrode, den zaamgezworen Edelen niet ongenegen waren, en dat de eerste reeds vroeger eenige betrekking tot Gijsbrecht had, blijkt uit den zoenbrief van 1285. Maar, wat meer afdoet, echte stukken bewijzen, dat later Gijsbrechts zoon Jan onder de leenmannen van Dirk, Graaf van Kleef, behoorde (25 Maart 1318); daar Gijsbrecht toen stellig reeds overleden was, mag men aannemen, dat de Kleefsche leenen, die Jan toen bezat, diegene waren, welke vroeger aan zijn vader geschonken waren. En zoo verklaart zich dan tevens het zeggen van den ongenoemden klerk, dat Gijs-

brecht *„wart buiten lants van zijn vrienden onthouden zo lange als hij leefde.”*

Inmiddels rukten de Bisschop en Jan van Aemstel op Woerden en Aemstelland aan. De laatste was gelukkiger dan de eerste. Terwijl de Bisschop op een Hollandsch leger stuitte, dat aangevoerd werd door Dirk van Wassenaer, Hendrik, burggraaf van Leiden, Filips van Duivenvoorde, Simon van Benthem en Jakob van Woude, en in den veldslag op de *Hooge Woerd* bij Montfoort, den 4^{den} Julij 1301, sneuvelde, — was Jan van Aemstel in zijn vaderland teruggekeerd, dat hij vijf jaren vroeger als vlugteling verlaten had, en werd door de Amsterdammers met open armen ontvangen.

En van toen af tot in Mei 1304, dus bijna drie jaren lang, wapperde weêr de oude banier der Aemstels van de torens van het slot. Aanstonds bevestigde hij *„zijne stad rondsom met houten bruggen en torenburgten”* 1)

De omstandigheden waren hem allezins gunstig: Jan II en Gwij hadden handen vol werks, eerst om zich meester te maken van den opengevallen Bisschopszetel, waarbij Gwij een' mededinger ontmoette in Adolf van Waldeck, later weêr met de Zeeuwen en Vlamingen, waarbij 's Graven oudste zoôn zelfs sneuvelde, en Gwij in krijgsgevenschap raakte. En wanneer soms de poorters van Haarlem, of wel de Kennemers en Waterlanders, die 't versterken van Amsterdam met leede oogen zagen, kwamen opdagen, om de houten vestingwerken in brand te steken, dan werden ze niet zelden door de wakkere Amsterdamsche poorters met bebloede koppen teruggejaagd. En gedurende

1) Zie aant. 45.

deze drie jaren hadden er zeker menigmaal vijandelijke ontmoetingen plaats tusschen „die van Aemstelredamme” en de „porte van Harlem” en de „Luden van Kenemaerlant ende van Waterlant.”

En toen nu Gwij van Vlaanderen zijn’ inval in Holland deed, en alle steden en dorpen tusschen de Maas en den Haarlemmerhout hem hulde zwoeren; — toen de Hertog van Brabant tegelijk van den kant van Waalwijk in Holland viel, en al de plaatsen ten zuiden der Merwe zich aan hem onderwierpen; — toen ook Jan van der Lede (dien wij voor den schoonvader van Jan van Aemstel houden) ten oosten brandende en blakende in Holland viel; — en Jan van Renesse en de Vlamingen zich zelfs van Utrecht meester maakten; — terwijl Graaf Jan II in Henegouwen ziek lag, Jonkheer Willem in Zierikzee werd opgehouden, en Bisschop Gwij in de Vlaamsche gevangenis smachtte; — terwijl slechts Dordrecht en Haarlem nog weêrstand boden, en de toestand van Holland hopeloos scheen; — toen was het, of de fortuin het oude Huis van Aemstel weder gunstig werd, en of niets Jan van Aemstel in ’t rustig bezit zijner voorvaderlijke goederen meer zou kunnen storen.

Maar verwekt het U welligt toch een min aangename gewaarwording onze oude, trouwe Amsterdammers hier aan de zijde der vijanden van Holland te zien? — dat Amsterdam, dat later met evenveel fierheid als regt mogt zeggen:

„Mijn trouwheyd is den vorst gebleeken menigwerf,”

hier gemeene zaak te zien maken met die gehate Vlamingen, die Holland op den rand des ondergangs brag-

ten? bedenk dan, dat de Hollandsche steden, *waartoe Amsterdam toen nog niet behoorde*, zelf zoo deden; en deze uit lafheid, — Amsterdam ten minste uit gekrenkt zelfgevoel. Jan II had zelf de Amsterdammers van zich verwijderd. Zij hadden niets liever gewenscht dan Hollanders te zijn, — zij hadden bij de verdrijving van 't Huis van Aemstel in 1296 gehoopt met Holland vereenigd te worden; — maar Jan II had hen opgeofferd aan 'tgeen hij meende de belangen van zijn Huis te zijn, en hen tot een achterleen van 't Sticht gemaakt. Amsterdam had eene Hollandsche stad willen zijn, maar geen *apanage* voor 's Graven broeder. Het had als graaflijke stad den Graaf willen dienen met goed en bloed; maar 't wilde niet zijn weggeschonken als een wingewest. Tegen zulk een stiefvaderlijke behandeling verzette zich 't fiere Amsterdamsche gemoed. De Amsterdammers hadden 's Graven mannen willen zijn, maar geen knechten van dien dubbelzinnigen Gwij, die, half monnik, half soldaat, geen tijd overhield om de belangen eener koopstad te behartigen. Dit waren zij ten minste beter gewoon geweest onder hun ouden Heer Gijsbrecht; — en daarom — mogten zij geen Hollanders zijn, dan wilden zij toch Aemstelaars zijn, — en zij haalden Jan van Aemstel in.

Wat de moed en vastberadenheid van één uitstekend man vermogen, heeft het jaar 1304 geleerd. Witte van Haemstede, de beroemde zoon van Graaf Floris, redde Holland uit zijn hopeloozen toestand! Hij wist den uitgedoofden moed in 't hart des volks weêr te doen ontvlammen, en de verstrooide landzaten weder onder de oude banier te vereenigen.

- „ Was het vreemd, zoo, bij 't zien van den Hollandschen Leeuw,
 „ Dien de Blinkert verhief van zijn kruinen,
 „ Jong en oud met triomfen en jubelgeschreeuw
 „ Kwam uit Haarlem gestroomd naar de duinen?
 „ Toen riep alles: „ te wapen bij de oude banier!
 „ Fluks te wapen, gij dappren en vromen!
 „ Ziet uw helper, uw heervoogd, uw redder is hier:
 „ Ziet, het Hollandsche bloed is gekomen!”

Aan 't hoofd der Haarlemmers, Kennemers en Friezen versloeg hij de Vlamingen bij het Mannepad, Delft volgde en dreef den vreemdeling ter stad uit; Leiden daarna, Schiedam mede, en binnen ééne week (26 April—1 Mei) was Holland van de vreemde overheersching verlost.

Maar nu ook kon Jan van Aemstel zich niet lang meer in zijne Heerlijkheid staande houden. Een leger van Haarlemmers, Kennemers en Waterlanders sloeg 't beleg voor Amsterdam ¹⁾. En schoon de Amsterdammers zich in hunne kleine, slecht versterkte stad nog bijna drie weken lang dapper verdedigden, zij moesten 't eindelijk opgeven. Jan van Aemstel week naar Utrecht, waar Jan van Renesse meester was, en vervolgens weder naar zijne goederen in de Betuwe, en bleef als Heer van Nyerlede een Geldersch edelman ²⁾. De oude Jan van der Lede, die te Utrecht bij Renesse gebleven was, vond met hem den dood in de golven der Lek ³⁾.

Doch Amsterdam moest nu de gramschap van Jonkheer Willem, 's Graven zoon, bezuren.

„ Omme dat die van Aemstelredamme die ghenen wa-

1) Zie aant. 46. 2) Zie aant. 47. 3) Hij moet wel bejaard zijn geweest, daar hij, met zijn vader Jan en zijn broeder Hugo Bottere reeds in een brief van 1254 gemeld wordt.

ren die Janne van Aemstelle inhaelde, en die ghenen die dien Grave Florense mette hant vermoredede, die wi ute die Landen versworen hadde" — (er waren dus ook sommige van de zamenzweerdere binnen Amsterdam geweest, waarschijnlijk Arent van Benskoop, de neef van Jan, en mogelijk ook Herman van Woerden) — daarom moesten zij vooreerst „haere brugge breecken ende alle haere vesten slechten", en bovendien verloren zij „al hare vrijheden en marcten, die sij" zegt Willem „*van ons ende van onse voorvaders hebben*"; derhalve ook het privilegie van tolvrijheid. En nog was 't niet genoeg. De Amsterdammers moesten ook nog „dat gruytgelt dubbelen oft twievoudich geven"; dat wil zeggen, dat zij dubbele belasting moesten betalen van het bier dat zij brouwden. En boven dat alles hield Willem het nog aan zich, om hun verdere straffen op te leggen „van al sulcker broke also si misdaen hebben jegens ons, jegens onse porte van Harlem, jegens onse goede Luden van Kenemaerlant en van Waterlant, end jegens anderen onse goede Luden." Dit vonnis werd gewezen te „Aelebrechtsberge" den 22 Mei 1304.

Zoo duur kwam den Amsterdammers hunne trouw aan het oude Stamhuis te staan. Het vonnis was gestreng, en dit wettigt het vermoeden, dat de Amsterdammers wakkeren tegenweer hebben geboden. Maar die groote gestrengheid kan tevens nog een andere oorzaak hebben gehad, en 't is Jonkheer Willem waarschijnlijk om geld te doen geweest. Daaraan hadden de Graven doorgaans nog al behoefte, maar vooral in dezen tijd te midden van zooveel oorlogen. En daarom zal Willem welligt de Amsterdammers al hebben ontnomen wat hij nemen kon, om hen te dwingen het verlorene voor geld terug te koopen. Daarom

ook legde hij hun dat dubbele gruitgeld op; en daarom houdt hij hun in 't verschiet nog verdere straffen voor, die natuurlijk in tijds voor geld zouden kunnen worden afgekocht.

Ook verdient het opmerking, dat Amsterdam alleen gestraft wordt, en niet de dorpen in het Land van Aemstel; — waren deze geheel onschuldig? Of dacht Jonkheer Willem dat van deze toch niets te halen viel? Of, wat wel het waarschijnlijkst is, had Amsterdam als stad reeds zoodanig overwigt en magt, dat het zijn invloed op geheel Aemstelland deed gelden, en 't dus ook alleen daarvoor misgelden moest?

Maar niet minder opmerkelijk is het, dat Jonkheer Willem zoo gestreng een vonnis velt over eene stad, waarvan de Heerlijkheid was opgedragen aan zijn oom, en die van dezen ook keuren en voorregten ontvangen had, zonder dat hij een woord aangaande Heer Gwij meldt, en alleen spreekt van de vrijheden, die Amsterdam van hem en zijne voorvaderen had, dus van de Graven Floris V, Jan I en Jan II.

't Komt mij waarschijnlijk voor, dat Jonkheer Willem het regt van zijn' oom op de Heerlijkheid van Aemstelledamme en Aemstel niet wilde erkennen, omdat Gwij, in 1301 Bisschop geworden, volgens de voorwaarden der opdracht, toen verplicht was geweest de heerlijkheid weêr af te staan aan Graaf Jan II. Gwij had dit echter niet gedaan, en Jan II had er niet op aangedrongen, welligt omdat toen juist Jan van Aemstel er zich meester van had gemaakt. Thans echter wilde Willem die goederen weêr aan Holland hechten; en toen Bisschop Gwij, bij den vrede in 1305 uit de gevangenis ontslagen werd, weigerde Willem hem die terug te geven. Hevig ontvlamde

Gwij in toorn tegen zijnen schoonen neef, die hem het goed durfde onthouden, hem door zijn' broeder geschonken; en achtte dat eene fraaije vergelding voor al de smarten, die hij in zijne gevangenschap geleden had!

Willem voerde daartegen aan, dat zijn oom sedert zijne verheffing tot Bisschop geen regt meer op de Aemstelsche goederen had, omdat ze hem waren opgedragen op voorwaarde van afstand „zoo hem een *Bisscopdoem* ghegheven wierde.” De Bisschop weêr daarop, dat ze hem geschonken waren voor zijn leven!

Nu zal Willem het in dien tijd juist niet geraten gevonden hebben, om de goede verstandhouding tusschen Holland en het Sticht op 't spel te zetten; maar toch gaf hij zijn' oom Aemstel en Aemstelredamme niet terug dan nadat hij een' brief had bezegeld, waarin hij verklaarde, die goederen niet langer te mogen bezitten, dan 't Graaf Willem behaagde.

En van toen af kwam weêr Bernd van Dorenweerde, de Baljuw van Aemstelland, binnen Aemstelredamme „en sette daer eenen Scoute, en versagh 't Land;” of wel hij „sette dair Scepenen, ende besagh die sluysen.” Of Bernd gelastte „dat sij horen Raed jegens hem senden souden, alse omme goed dinck te spreken, tusschen mijn Heere den Biscop ende hen.” En dan gebeurde 't ook wel eens, dat Bernd te Weesp zat te wachten op den „Raed van Amestelredamme, dien hij ontboden hadde, *ende niet en quam.*” En meermalen kwam ook de Bisschop zelf te Amestelredamme, en dan „gaven die van den Damme mijn Heere den wijn,” dat is, hij werd van stadswege met den eerewijn beschonken.

En Amsterdam schikte zich zoo goed mogelijk in zijn lot, en trachtte door alle middelen, waaronder 't opschieten van penningen wel 't voornaamste was, allengs de verloren voorregten terug te bekomen. Maar 't Slot van Aemstel werd gesloopt, om nimmer weêr te verrijzen. 't Werd met den grond gelijk gemaakt, en van dien grond gaf Graaf Willem, onder anderen, den 1sten Mei 1333, vier hofsteden in eeuwige erfpacht uit, ieder van dertig voet breed, en „streckende ute t' Ye tolt der Grafte;” waaruit ons tevens blijkt, dat het Slot met zijn boomgaard de geheele ruimte besloeg van het Damrak tot aan den N. Z. Voorburgwal.

En daar, waar eenmaal de Gijsbrechten op hunnen trotschen burg zetelden, daar bouwden toen de Amsterdamse kooplieden hunne houten huizen, en zij vergaten weldra, onder 't gewoel en de bedrijvigheid van 't koopmansleven, de overblijfselen der ridderlijke oudheid, die, bedolven onder stof en aarde, in stille rust lagen verzonken onder 't voetzand van de immer woelige „Wintmolenstraete” ¹⁾. En slechts nu en dan werd, in later eeuw, de gedachtenis daarvan weêr verlevendigd, wanneer somwijlen de spade des gravers stootte op de fondamente[n] der oude torens ²⁾, of op „oude dikke muren” en „gebrooken muragien onder de aerde ³⁾” of wel op „een oude steenen trap” of roode gebakken vloersteen[n]en van „ruym een handtbreedt dik ⁴⁾;” dan herinnerde zich de Amsterdammer, dat daar eenmaal het hooge Huis te Aemstel gestaan had.

1) De Nieuwendijk, van den Dam tot de St. Jacobsstraat.

2) In 1564 volgens Haemrode.

3) Op 't einde der 16de eeuw volgens Pontanus.

4) In 't midden der 17de eeuw volgens von Zesen.

T W A A L F D E H O O F D S T U K .

BESLUIT.

Verplaatsen wij ons voor een oogenblik binnen de stad Kleef. 't Is echter niet de schoone en bevallige stad van onze dagen, die zoo talrijke bezoekers tot zich trekt, waar ik u heen voer, — 't is de stad Kleef, in het begin der 14e eeuw, in 1305 of 1306, of mogelijk nog een paar jaren later. De landstreek moge u reeds boeijen door hare treffende schoonheid, de stad doet het gewis niet, want gij ziet er slechts lage houten huizen, die bij onze Hollandsche nog vrij wat achter staan. Maar ik zal u een steenen huis wijzen, — hier, achter de Groote Kerk; — 't moge al niet prachtig zijn naar onzen smaak 't is toch een steenen huis, en steekt met zijn spitsen gevel hoog boven de andere uit. 't Is er genoeg aan te zien, dat de bewoner meer dan een gewoon burger moet zijn. Verwonder u ook niet over die ijzeren traliën in de hooge smalle vensters; 't is de smaak der eeuw, en er komen soms tijden, dat men zulke dingen wel noodig heeft.

Doch wij willen binnengaan. Treê zacht, alles is hier

doodstil. Blik hier in deze binnenkamer. 't Is er donker; 't eenige kleine venster, waardoor het licht kan invallen, is gesloten; slechts de brandende waskaarsen verspreiden een flauw schijnsel. Ziet ge daar die legerstede? Daar ligt een grijsaard op zijn sterfbed. Twee mannen staan bij hem; de een is een priester, die hem de laatste troost heeft medegedeeld; — de ander is zijn eenige zoon, die, met de kille hand in de zijne gedrukt, en met gebogen hoofd, den laatsten adem van zijne lippen vangt....

Die stervende dáár was eenmaal — Gijsbrecht de vierde, Heer van Aemstel.¹⁾

Zijne assche rust in het vreemde land ver van den ouderlijken grond; — zij ruste in vrede! —

Wel kunnen wij op 's Dichters vraag:

„Soud ghij niet stofs genoegh tot Aemstels onschuld vinden?“

niet anders dan ontkennend antwoorden, want de smet der zamenzwering kleeft hem onuitwischbaar aan, en regtvaardig was de straffe, die hem trof, als die zich schuldig gemaakt had aan felonie, en daarom al zijn goed en al zijn land en al zijn „Heerscap“ verbeurde volgens het verdrag van 1285. Maar daarom onthouden wij hem ons medelijden niet; want zwaar heeft hij voor zijn misdrijf geboet, en zeker meer medelijden dan verachting verdiend. De handelwijze van Floris V omtrent hem is nimmer te regtvaardigen. Al moge men zeggen, dat Graaf Floris hem „met weldaden en gunsten overladen“ had, en Gijsbrecht daarom *een ondankbare* noemen, — wanneer gevangen-zetting zonder ander regt dan dat van den sterkste, —

1) Zie aant. 48.

wanneer berooving van bezittingen, wanneer kortwieken en vernederen, *gunsten en weldaden* mogten heeten, dan zou men Gijsbrecht „den ondankbaren Aemstel” mogen noemen!

En terwijl hij daar ginds in ballingschap stierf, twistten hier een oom en een neef over zijne verbeurd verklaarde goederen. Graaf Willem vertrouwde zijnen oom niet, en was beducht, dat die de Heerlijkheid van Aemstel weêr aan 't Sticht zou hechten, en hij, ook zelfs na Gwij's dood, van 't bezit verstoken zou blijven.

Volgens den brief van 1305 zou Gwij de Aemstelsche goederen *niet langer mogen bezitten dan het Willem behaagde*. Maar de Bisschop beweerde, dat, daar het land van Aemstel een leen van 't Sticht was, en hij zelf de leenheer, hij 't van niemand als een gift had te ontvangen. En dit was het juist, waarover Willem zich veront-rustte. Hij kwam dus met den oorspronkelijken giftbrief voor den dag, en bewees daaruit, dat Gwij de Aemstelsche goederen had moeten teruggeven, toen hij een bisdom gekregen had. Maar oom Gwij was te goed staatsman, om niet uit denzelfden brief juist het tegendeel te kunnen bewijzen, namelijk, dat eerst na zijnen dood die goederen weder aan den Graaf vervallen konden.¹⁾ En toen Willem hem daarop verweet, dat hij hem dat land afhandig zocht te maken, en 't weder aan 't Bisdom wilde brengen, sprak Gwij: „Lieve neef! laat ons daarover geen geschil hebben; de zaak is zeer eenvoudig en ligt te schikken. Ik

1) In den brief stond: „*Storve wij*, jof worde ons een bisscopdoem ghegheven.” Gwij stond op de eerste, Willem op de laatste woorden.

wil den Graaf van Holland geenszins het land van Aemstel ontrooven, om 't weder aan 't Sticht te hechten; maar gij moet evenmin uwen oom betwisten, wat hem door uwen vader wel en wettig geschonken is. Aemstel zal aan Holland terugkeeren en blijven; maar ik moet het behouden *zoolang ik leef*. Mijn opvolger zal er geen regt op hebben. Daarom zal ik U een' brief bezegelen, dat ik de heerlijkheid van Aemstel niet houd uithoofde van het Bisdome van Utrecht, maar eeniglijk uithoofde der gift door mijn' lieven broeder wilen Grave Jan, daer God die ziele of hebben moete," gedaan, eer ik Bisschop van Utrecht was."

En Willem nam er genoegen meê, omdat hij niet wel anders kon; en de brief werd gegeven den 29sten Junij 1309.

En toch hield Gwij die goederen niet zoo lang hij leefde. Twee jaren later was hij naar Frankrijk gereisd, om de kerkvergadering te Vienne bij te wonen, toen er plotseling een valsche gerucht verspreid werd, dat hij overleden was, en even spoedig de Stellingwerwer Friezen, die al sedert verscheidene jaren weêrspannig waren geweest, in opstand kwamen, in 't Boven-Sticht vielen en Vollenhove belegerden.

Van wien die valsche mare van 's Bisschops overlijden 't eerst was uitgegaan, weet natuurlijk niemand; maar de gevolgen waren ernstig genoeg, om den Bisschop onverwijld uit Frankrijk te doen terugkeeren. Hij reisde naar Holland, en zocht zijnen neef om bijstand aan.

"Ik zal helpen," zei Willem, "maar — gij staat mij de Heerlijkheid Aemstel af."

En Gwij *moest*, — de nood drong. Graaf Willem beschreef heirvaart in Holland, en Dirk van Brederode stak de Zuiderzee over. De Friezen werden bedwongen, en Gwij

bezegelde den afstandsbrief, den 11^{den} October 1311, waarbij hij al de goederen van Aemstel overgaf aan Graaf Willem III, en den Amsterdammers en Aemstellanders gebod, „dat si hem ghehorich ende onderdanich sien alse haren Here, tot alle sinen ghebode ende wille.”¹⁾

Een nieuwe toekomst was thans voor Amsterdam geopend; — het zag zijn wensch vervuld. Met Holland vereenigd, mogten de Amsterdammers hopen 's Graven gunst te herwinnen door „meneghen trouwen diensten, en vooral, om zijn „volre vriendschap” te verwerven door hem dikwijls „te lienen eene summe gelts.”

En dat zij daarin ook wel mogten slagen, bleek onder anderen toen Graaf Willem den 1sten Augustus 1323 Amsterdam begunstigde door te bepalen, dat al het Oostersch en Stichtsch bier, dat in Holland werd ingevoerd, moest worden vertold in eene der twee steden „Medenblick of Amstelredamme.” En dat de stad voortdurend aanwies in welvaart en bevolking, bewijst zoowel het uitgeven van ledige erven, zeker met het doel om die te betimmeren, als de verheffing der kerk te Amsterdam, die tot nog toe onder het kerspel van Ouder-Aemstel behoord had, tot eene afzonderlijke Parochiekerk in het jaar 1334. Maar vooral komt de magt en het aanzien der stad Amsterdam te dien tijde uit, in de kloeke en fiere houding, die zij aannam tegenover een stad van geen minder rang dan Deventer, in het geschil wegens de „Coter-tolne.” Wakker kwamen de Amsterdammers op voor 't geen zij hielden hun regt te zijn, en grepen de wapens aan tegen die van Deventer, zoodat er zelfs eenigen sneuvelden.

1) Zie aant. 49.

Een bestand tusschen de regeringen der beide steden maakte wel vooreerst een einde aan 't bloedvergieten, en van elke zijde werden drie steden tot zegslieden gekozen: Haarlem, Leiden en Delft voor Amsterdam. Maar, of deze Hollandsche hoofdsteden wellicht reeds naijverig waren op het aanwassend vermogen van Amsterdam, — met hare uitspraak was onze stad niet te vreden, en zij hield moedig vol tegenover Deventer, en had al invloed genoeg in Holland om te bewerken, dat den Deventer schippers hier overal ook meer tol afgevorderd werd dan anders gewoonlijk was.

Toch was Amsterdam onder de regering van Graaf Willem III nog geen vrije stad geworden. Was daar ligt bij dezen Vorst nog een overblijfsel van ongunst jegens de stad, die hij eenmaal zoo streng had gestraft? of moeten wij de oorzaak daarvan elders zoeken? — Willem bezat de Heerlijkheid van Aemstel, waartoe Amsterdam nog behoorde, als een leen van het Sticht; en daar nu de regel was, „dat geen leenman zijn leen kon verminderen (apeticer son fief) buiten toestemming van den leenheer,” zoo volgde daaruit, dat hij, om Amsterdam tot eene vrije stad te verheffen, de toestemming van den Bisschop zou hebben moeten vragen. En als wij nu bedenken, dat het Willems staatkunde was, zoowel den vrede met het Sticht te bewaren, als zijn gezag binnen het Sticht te vermeerderen, dan laat het zich wel begrijpen, dat hij deze kwestie liefst onaangeroerd wilde laten.

Maar anders werd dit onder zijn' zoon en opvolger, den vierden Willem, aan wien de geschiedenis met hetzelfde regt, als zij dit later aan Karel van Bourgondië, deed, den bijnaam van *den Stouten* had mogen toekennen. Deze matigde zich nog vrij wat grooter gezag over het Sticht aan dan zijn vader gedaan had, en was allerminst

gezind om den Bisschop te erkennen als leenheer voor een deel van zijn Grafelijk gebied. En bovendien had hij geweldig veel geld noodig, nu voor verre reistogten, dan voor onberaden oorlogen, dan weder voor schitterende ridderfeesten, die al zijne inkomsten verslonden en hem diep in schulden wikkelden. Zoo was hij dan ook zeer gereed, om tegen goede betaling, de steden met voorregten en vrijheden te begunstigen. En doorgaans wisten de steden van die gezindheid der Graven wel partij te trekken, en ook bleef Amsterdam daarin niet achter. Gaarne wilde zij eene aanzienlijke som penningen ten offer brengen, om onder de vrije steden der grafelijkheid opgenomen te worden.

De eerste jaren zijner regering had Willem in oorlogen met Frankrijk doorgebracht, die zijn schatkist hadden uitgeput. Naauwelijks was een bestand met Koning Filips gesloten, of hij besloot weêr een togt te ondernemen naar Jeruzalem, en voorts naar Pruissen, om vervolgens zijne terugkomst met een prachtig ridderfeest in den Haag te vieren. En voor dat alles zou hij zeer veel gelds behoeven. Toen was het, dat de stad Amsterdam zich van 's Graven behoefte bediende, om al hare verloren voorregten terug te bekomen niet alleen, maar die zelfs met nieuwe en grootere vrijheden vermeerderd te zien. Zij bood den Graaf daartoe eene som aan, die door *zes goede knapen*, op 's Graven magtiging door Schout, Schepenen en Raden daartoe benoemd en beëdigd, over de ingezetenen der stad werd omgeslagen.

En nu verleende „Willaem, grave van Heynnegouwe, van Hollant, van Zeelant ende heere van Vrieslant” aan zijne „poerteren van Aemstelredamme” de drie handvesten van 9 December 1342, waarbij Amsterdam „recht ende

vrijhede" verkreeg „eeuwelijk te dueren," en „die palen van hare vrijhey" naauwkeurig omschreven werden, „also alst metter graft begraven is," dat is: van de O. Z. Kolksluis door den O. Z. Voorburgwal tot in de Grim, en voorts door het Spui en den N. Z. Voorburgwal tot in het Y; „ende in die Haven ten halven stroom toe in 't Ye." En hare tolvrijheid kreeg zij terug door alle des Graven landen „beyde te water ende te lande." En de Graaf beval alden rentmeesters en tollenaars van zijne landen, om de poorters van Aemstelredamme met hunne goederen tolvrij te laten varen te water en te lande. En aan de Baljuwen in *Rijnlant*, in den lande van *Woerden*, in *Delflant*, in *Kenemaerlant*, in *Vrieslant*, in *Aemstelrelant* en in *Waterlant*, en aan al de Schouten in de landen benoorden de Maas gelastte hij de Amsterdammers met hunne goederen vrij en onbekommerd te laten varen.

Van nu af aan was Amsterdam een vrije stad geworden onder de Grafelijkheid van Holland, en verscheen zij met de Edelen en de andere vrije steden op alle dagvaarten van Holland. En als vasal des Graven lag de Poorte onder de eervolle verplichting om, onder hare eigen banier, hem te dienen in den krijg. Van nu af aan klepte der stede klok als de poorters werden vergaderd voor 't stadhuis om uit te trekken in hun „liefs Heeren heirvaart;" — en trotsch wapperde de roode banier met de zwarte paal en de drie zilveren kruisen naast het Haarlemsche zwaard en de Leidsche sleutels.

En toen graaf Willem in 1345 in dollen moed op de Friezen losging, voorzag Amsterdam hem reeds van den noodigen voorraad, ongetwijfeld ook van schepen, waar-schijnlijk ook wel van geld. En toen de droeve mare door

het land klonk, dat hij gevallen was onder de slagen der Friesche boeren, en zijne zuster Margareet het grafelijk bewind had aanvaard, toen verwierf Amsterdam op nieuw de belofte, dat de gravin noch hare nakomelingen de stad nimmermeer zouden scheiden van de Grafelijkheid, maar dat Amsterdam zou „blijven aen der Graeflijkheyt van Hollant, gelijk anderen steden in Hollant, sonder eenigh verscheyt, tot eeuwelijken jaren.”

Wel mogt Bisschop Jan van Arkel, die met rusteloozen ijver het zoo lang vernederde Sticht weêr tot zijn vroeger aanzien en tot vorige onafhankelijkheid trachtte te verheffen, nog eenmaal zijn leenheerlijk regt over Aemsteland doen gelden, en bij de vredesverdragen van 1351 en 1356 Hertog Willem weder met de heerlijkheid van Aemstel beleenen, Amsterdam behoorde niet meer tot Aemsteland. Amsterdam behoorde integendeel onder de twaalf Hollandsche steden, die in September 1351 verklaarden, dat zij zich „onderwonden hebben” Hertog Willem van Beijeren „Heere te maken, ende machtigh siens Lants ende Ondersaten,” en een verbond sloten tot onderlinge bescherming. En andermaal beloofde Willem (13 Mei 1355) dat zijne „lieve stede van Amstelredam” nooit weder zou gescheiden worden van ’t Graafschap Holland.

En de Amsterdammers bleven de achterste niet in ’t woelig leven der 14^e eeuw. Te midden van krijg en tweespalt breidden zij hun’ handel uit naar het Noorden en het Oosten, en Amsterdam was al kort na het midden dier eeuw eene hanze-stad.

Eene eeuw was er verlopen, sedert Amsterdam eene vrije stad was geworden, toen, in het land van Kleef, de laatste telg van den stam harer oude Heeren ten

grave daalde ¹⁾, en de naam en het wapen van Aemstel overgingen op den tak van Mijnden, die nog in Holland bloeide. Maar wat ging dit onze snel opbloeiende koopstad aan? die genoeg te doen had met het uitrusten van „grote vlote van Scepe, mit luden van Coopmanscapen, „ende dairtoe mit luden van wapenen, om die selve „scepe en die coopmanscip, die sij dair in laden souden, „te bescudden en te bescermen tegens haire vijanden,” — en die inmiddels hare schepen zag binnenvallen uit de Oostzee en de landen van het Noorden, en anderen weêr bevrachtte naar Engeland en Schotland, naar Frankrijk en Spanje, — om van de ontelbare schepen, die op de Nederlandsche gewesten handel dreven, niet eens te spreken. Kooplieden uit schier alle landen van Europa bezochten Amsterdam. Zelfs Dordrecht, de oude stapelstad, zag haren luister door Amsterdam overschitterd; want, naar 't getuigenis van Hertog Filips van Bourgondië zelven, was in het midden der 15^e eeuw Amsterdam de voornaamste koopstad van Holland.

En weêr eene eeuw daarna was zij, na Antwerpen, de grootste koopstad der zeventien Nederlanden, en werd zij toen reeds met Venetië vergeleken. — En nog honderd jaren later was Amsterdam de eerste koopstad der wereld, en mogt de Haagsche Dichter uitroepen:

„*Tweemaal-Venetiën, waer 's 't einde van uw' wallen?*”

Maar ook toen nog, te midden van al hare weelde en grootheid, bleef der Aemstelstad immer het aandenken dierbaar aan die Gijsbrechten, onder wier schut en scherm zij hare vroegste ontwikkeling genoten had; — aandoenlijk vooral de herinnering van dien ongelukkigen Gijs-

1) Zie aant. 50.

brecht, wiens rampzalige val den weg tot hare grootheid gebaand had.

En 't was het innig besef daarvan, dat leefde in de harten van alle Amsterdammers, hetwelk aan Neêrlands grootsten dichter de stoffe schonk voor zijn onsterfelijk Treurspel; — 't is het innig besef daarvan, dat nog leeft in Amsterdamsche harten, waardoor de jaarlijksche opvoering van dat Treurspel sedert meer dan twee eeuwen — éénig voorbeeld in de jaarboeken van het volkstoneel! — voor ons tot een geheiligd gebruik geworden is.

**GESCHIED- EN OUDHEIDKUNDIGE
AANTEKENINGEN.**

Aant. 1. (Bl. 1)

DE HEEREN VAN AEMSTEL.

Bij vroegere schrijvers, ook bij Wagenaar, is de geslachten-rekening van 't huis van Aemstel onnaauwkeurig of verward.

Wagenaar stelt slechts *twee* heeren Gijsbrecht, Buchelius, Domselaer en Gouthoeven *drie*; om van heeren Engelbert, Gerard of anderen, die zij er tusschen voegen, niet eens te spreken.

Eerst in 't begin dezer eeuw is daarover door den rijksvrijheer van Spaen meer licht verspreid, door 't onderzoek van een aantal stukken uit onderscheidene archiven, zoo als die van den Dom te Utrecht, van S. Jan, van S. Maria en van de stad Utrecht, van de Geldersche Rekenkamer, en die van onderscheidene adellijke huizen in Gelder- en Kleefsland.

Na Egbert, die waarschijnlijk een zoon was van Wolfgerus, Scultetus van Amestelle, volgden *vier* heeren Gijsbrecht, en de lijst der heeren van Aemstel is dus deze:

Wolfger in 1105 en 1126.

Egbert • 1131—1172.

Gijsbrecht I • 1176 en 1178.

Gijsbrecht II • 1200—1228. Zijn broeder Egidius was de stamvader der heeren van Mijnden; en van zijn anderen broeder Egbert stamde een linie van Aemstel af, die tot in 't midden der 15^e eeuw in Holland en Utrecht gebloeid heeft, doch niet tot groot aanzien geraakte.

Gijsbrecht III • 1228—1252.

Gijsbrecht IV • 1252—1296, de laatste heer van Aemstel. Zijn broeder Arent was de stamvader van het huis van IJsselstein.

Aant. 2. (Bl. 2 en 11.)

DE VROUWEN VAN AEMSTEL.

Geen vrouwen der heeren van Aemstel zijn ons, zelfs niet bij doopnamen, bekend, en in geen' brief wordt van haar gewag gemaakt, dan alleen in een' brief van Gijsbrecht II van 1224, maar ook daar staat de naam niet uitgedrukt.

Dat de vrouw van Gijsbrecht III Bertrade, de erfdochter van Jan, Heer van Ysselstein, zou geweest zijn, die hem deze Heerlijkheid ten huwelijk bragt, berust alleen op het zeggen van Simon van Leeuwen, maar kan niet gereedelijk worden aangenomen. Vooreerst, omdat 't op geen bewijzen steunt. Ten andere, omdat Ysselstein in de 2^e helft der 13^e eeuw nog een nieuwe naam was, en de plaats vroeger „Afterslote" en „Eyteren" heette; Ysselstein was het slot door Arent, den zoon van Gijsbrecht III, gesticht, en eerst omstreeks 1310 werd de kerk te Ysselstein gesticht (zie v. Spaen, *Historie van 't Huis van Ysselstein* § 1. en Jhr. J. J. de Geer, *Bijdr. tot de Gesch. en Oudh. der prov. Utr.* 1860, bl. 29, 30). Eindelijk ten derde, omdat men in van Mieris *Charterboek* (III bl. 172.) een brief vindt van „Florens, Heren Willems van Oistgeest", gegeven in 1364, toen deze Floris van Oestgeest reeds een zeer oud man moet geweest zijn, waarin hij verklaart, dat de Heer van Aemstel [Gijsbrecht IV] en diens broeder Proost Willem „moeyen kinderen" waren van zijn' vader Heer Willem van Oestgeest 1); zoodat waarschijnlijk de vrouw van Gijsbrecht III uit het geslacht van Oestgeest gesproten was, (vergl. v. Spaen, *Hist. d. H. v. Amstel* bl. 30). En Vondel vergist zich grootelijks door die Bertrade van Ysselstein zelfs nog te verwarren met Baerte of Berta, die Ysselstein in 1297 zoo dapper verdedigde, en die de vrouw van Gijsbrecht van Ysselstein, den zoon van Arent, was.

1) Willem van Oestgeest leefde in 1291. Walligt verdient het mede opmerking, dat hij, nevens Gijsbrecht van Aemstel, voorkomt als borg bij den zoen tusschen den Graaf van Holland en de Heeren Jan van Renesse en Dirk van Brederode in dat jaar gesloten. (v. Mieris, I, bl. 526—534.)

Dat de vrouw van Gijsbrecht IV Badeloch van Woerden zou geweest zijn, zegt de overlevering, en dit is mogelijk; maar sommigen meenen, dat die overlevering haar ontstaan alleen aan Vondels poëzij te danken heeft. Gijsbrecht had, volgens aantekeningen der 16^e eeuw, eene zuster Ba.... geheeten, dat mogelijk ook Badeloch beteekent, en die met Herman van Woerden getrouwd zou zijn geweest. Dit huwelijk zou voldoende zijn om de naauwe vriendschap te verklaren, die er bestond tusschen de huizen van Aemstel en Woerden, en sommigen slaan daaraan meer geloof, dan dat Badeloch van Woerden de vrouw van Gijsbrecht van Aemstel zou geweest zijn. Van Spaen zegt (bl. 65) dat men niet weet wie de vrouw van Gijsbrecht is geweest, dat *Vondels dichtluim* daartoe Badeloch van Woerden verkoren heeft, maar dat men daarvan *nergens een zweemsel* vindt.

Toch meen ik daarvan wel een zweemsel te vinden. In 1287 schonk Gijsbrecht van Aemstel zijne tienden te Bodegraven aan het klooster der Wittevrouwen te Utrecht, waar zijne dochter Elisabeth non geworden was, en deze gift werd naderhand, in 1319, door den Graaf van Holland bevestigd (van Mieris I, bl. 495, II, bl. 229). Nu behoorde Bodegraven tot de Woerdensche goederen; hoe kwam Gijsbrecht dan in het bezit dezer tienden? en waarom gaf hij juist deze aan zijne dochter mede toen zij in het klooster ging? De overlevering geeft daarop een voldoende antwoord. Had Gijsbrecht eene vrouw uit den huize van Woerden gehuwd, zoo kunnen deze tienden te Bodegraven tot haar huwelijksgoed hebben behoord, en zal daarom ook Gijsbrecht dit moederlijk erfdeel aan zijne dochter hebben medegegeven. Vinden we dan ook al niet den naam van Badeloch, toch vinden we wel eenigen grond, om de overlevering, dat de vrouw van Gijsbrecht IV uit het huis van Woerden gesproten was, niet te verwerpen. Dat er werkelijk eene huwelijksverbintenis tusschen Aemstel en Woerden heeft plaats gehad, is buiten allen twijfel, want Herman noemt in den zoenbrief van 1287 bij herhaling den Heer van Aemstel en zijne broeders *zijne magen*.

Aant. 3. (Bl. 8.)**GIJSBRECHTS OUDERDOM EN ZIJNE KARAKTERSCHETS.**

In 1296 was Gijsbrecht *een out simpel man zegt de ongenoevende klerk*; — *vir simplex* zegt Beka. „Dit is eenigzins tegenstrijdig met zijne daden en beleid in vroegere dagen” zegt van Spaen, „maar het is mogelijk, dat de rampen, die hem te beurt vielen, zijne zielsvermogens verzwakt hebben.”

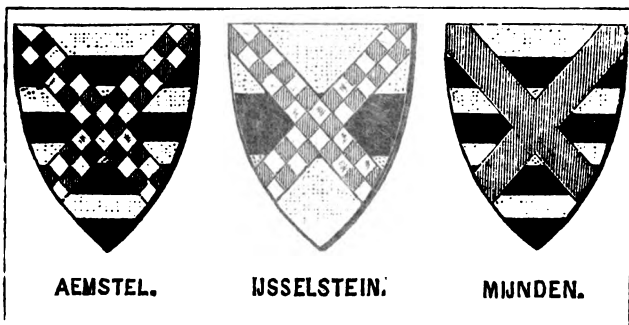
In 1252 was hij *Jonkheer van Aemstel*, doch had reeds een eigen zegel. Men kan dus zijn geboortejaar niet later stellen dan 1235; maar ook niet veel vroeger. Hij zal dus nagenoeg 18 jaren oud zijn geweest, toen hij heer van Aemstel werd, en ongeveer 24 jaren, toen hij den ridderslag ontving. En tijdens de gevangenneming van Graaf Floris was hij dan 61 jaren; oud genoeg om, na zulk een levensloop, een *vir simplex* geworden te zijn, en toch nog niet te oud, om te paard te stijgen en deel te nemen aan een vogeljagt, een vermaak dat ook niet te veel vermoeienis vorderde.

Jacobus Koning gaf ons de karakterschets van Gijsbrecht met deze woorden (*Redevoering over Vondels Treurspel in Apollineum* II, bl. 6): „Gijsbrecht schijnt slechts in eene zeer geringe mate die voorzigtigheid en dat schrandere beleid te hebben bezeten, welke zoo noodzakelijk in eenen vorst vereischt worden, indien hij zich door eigen kracht uit de neteligste en benaauwendste omstandigheden zal redden. Men beschouwt hem algemeen als een zeer *eenvoudig, simpel* man, die *weinig loosheids* bezat, die zich maar al te dikwerf door anderen, en daaronder door Herman van Woerden, die met zijne zuster Badeloch gehuwd was, liet leiden, en daardoor, meer dan eens, tot onberadene en onvoorzigtige stappen overging.” — Wij moeten echter opmerken, dat deze schets meer past op Gijsbrecht in zijne gevorderde jaren, dan wel op den man in de kracht des levens.

Aant. 4. (Bl. 8.)**DE WAPENS VAN 'T HUIS VAN AEMSTEL.**

Hetgeen Domselaer in zijn *Leven en Daden van de Heeren van Aemstel* verhaalt van oude en nieuwe wapens van Aemstel en Ysselstein, berust op eene dwaling, en de wapenkaart, die hij geeft, is onjuist. Toch werden zijne opgaven, niet alleen in zijne, maar ook in onze eeuw nog, meermalen gevolgd en overgenomen.

Zie hier de Wapenkaart van den huize van Aemstel in de 13^e eeuw, toen 't in drie liniën bloeide: Aemstel, Ysselstein en Mijnden.

De Heeren van Aemstel hebben nooit een ander wapen gevoerd, dan 't hier afgebeelde, zoo vóór als na den val van hun huis. Gijsbrecht zegelde daarmede in 1267, en zijn kleinzoon Willem evenzoo in de 2e helft der 14e eeuw.

De gemeente Oud- en Nieuw-Loosdrecht voert nog dit wapen (v. d. Aa, *Aardr. Woordenb. der Nederl.*)

Het huis van Ysselstein, gesproten uit Arent, den broeder van Gijsbrecht IV, voerde als brisure slechts één faas van sabel.

De stad Ysselstein voert nog hetzelfde wapen (v. d. Aa.)

Het huis van Mijnden was gesproten uit Egidius, den broeder van Gijsbrecht II, en voerde als brisure het kruis van keel. In 1446, na het uitsterven van den hoofdstam nam Amelis van Mijnden weder het volle wapen van Aemstel aan.

De Nederl. Stad- en Dorpschrijver (1795) geeft dit zelfde wapen op als dat van „het ambacht en dorp Mijnden.”

Het zegel waarvan wij spraken, waarmêe Gijsbrecht in 1267 en in verscheidene andere jaren zegelde, was zijn ridderzegel. Het vertoont hem gewapend en te paard, met het blazoën van Aemstel op schild en paardedeken. Het randschrift is: „*S. Guisberti militis dnt: de Amstel*”. En het tegenzegel het enkele wapenschild met het omschrift: „*S. Guisberti de Amstel*.”

In 1252, toen hij nog jonkheer was, gebruikte hij een ander zegel, dat van Spaen eene ware diplomatische zeldzaamheid noemt. Het vertoont Gijsbrecht als een jongman, staande, met een vogel op de hand en een hond naast zich. Het randschrift is: „*Sigillum berti de Amestelle*.” Van Spaen verklaart, dat dit het eenigste zegel is van een jongman te voet, dat hij ooit gezien heeft.

Aant. 5. (Bl. 8.)

DE HEERLIJKHEID VAN AEMSTEL.

Eenige verspreide bezittingen, van Bodegraven af tot aan de boorden van de Lek, niet medegerekend, vormde de Heerlijkheid van Aemstel onder Gijsbrecht IV, omstreeks 1275, een tamelijk aaneengesloten geheel. Leggen we de kaart voor ons, en trekken we van nabij 't Blaauw hoofd te Amsterdam eene lijn zuidwaarts langs de Wetering, vervolgens langs de westelijke grens van Nieuwer-Amstel, en voorts om het zuiden dier gemeente heen, en langs de Kromme Mijndrecht tot aan de scheiding van Mijndrecht en Willis. Volgen wij deze scheiding, en trekken de lijn verder noordwaarts tot aan de Waver; daarna langs de Waver en de Holendrecht, ten noorden van 't Abcoudermeer om, oostwaarts tot aan het Gein; en van deze rivier af weder zuidwaarts, tusschen den Krommen Angstal en de Vecht, tot bezuiden Loenen. Voegen we daarbij dan, aan de andere zijde der Vecht, nog Vreeland, en vervolgens, ten noorden van de Horstermeer, al het land op den regter-Vechtoever, Gooiland daaronder begrepen, — dan hebben we, tamelijk naauwkeurig, de Heerlijkheid van Gijsbrecht afgebakend. Zij omvatte:

- I. Aemstel, *'t lant van Amestelle*; de oudste en aanzienlijkste bezitting, waaraan 't geslacht den naam ontleende.
- II. Mijdsrecht.
- III. Diemen.
- IV. *Bindelmerebroec met den reygherbosch*; de Bijlmerlanden.
- V. *Muyden ende Muyderpoert ende al dat daertoe behoert*; het Slot, de Stad en de Ban van Muiden.
- VI. *Wispe of Wesepe*; Weesp.
- VII. *'t Goet bi der Vecht*; het land op den linker Vecht-oever tusschen Weesp en Loenen.
- VIII. Loenen, met het huis Kroonenburg.
- IX. Vreeland, dat hij in pandschap had.
- X. *Nardingerlant* of Gooiland.

Of de Heer van Aemstel *geheel* Gooiland van de Abdisse van Elten in leen hield, is niet met zekerheid te bepalen; uit het verdrag van 1285 zou men 't opmaken, omdat Gijsbrecht aan Floris afstond „Nardingerlant mit alle sine toebehoorte.” 't Blijft echter onzeker, hoe ver die *toebehoorte* zich toen uitstrekte. Zeker heeft Gijsbrecht er *vale* goederen bezeten, die hij „van de Leenmannen des zelve Abdisse gekocht ende verkregen” had.

Dit gebied van Aemstel nu grensde in het zuidoosten, bij Loenen en Vreeland, onmiddelijk aan de Heerlijkheid Mijnden, die ook tot de Aemstelsche goederen behoorde, doch daarvan in 't begin der 13de eeuw was afgezonderd ten behoeve van Egidius, den broeder van Gijsbrecht II, wiens nakomelingen zich Mijnden noemden.

Verder zuidwaarts, van 't voorgaande geheel afgescheiden, lag, aan de boorden van den IJssel en de Lek, nog een Aemstelsch stamgoed, de Heerlijkheid IJsselstein, die aan Arent, den broeder van Gijsbrecht IV, toebedeeld was. Doch ook Gijsbrecht schijnt in die streek eenige goederen bezeten te hebben, onder anderen te Lopik en te Schalkwijk; althans zijn zoon was er later eigenaar van.

Ten slotte is het welligt niet geheel overtollig op te merken, dat men de Heerlijkheid van Aemstel der 13de eeuw niet moet verwarren met het latere *Baljuwschap Aemstelland*, en dit wederom niet met den *grooten ring van Aemstelland*. Den laatsten vindt men aangeduid op de „Nieuwe kaart van de Ambagtsheer-

lijkheden" enz. in Wagenaars *beschrijving van Amsterdam*. Dit is het Hoogheemraadschap, dat vrij wat wijder omvang had dan 't Baljuwschap; 't laatste bestond alleen uit de ambachten Ouder-Amstel, Nieuwer-Amstel, Diemen en Waverveen.

Aant. 6. (Bl. 9).

AEMSTEL NIET VAN HOLLAND AFHANKELIJK.

Wagenaars bewering, dat de Heeren van Aemstel sedert 1204 „in eenige afhankelijkheid van den Grave van Holland waren (I. bl. 81) wordt door van Spaen (bl. 16, 17) wederlegd. Wagenaar heeft het verdrag, tusschen den Bisschop en Graaf Willem in 1204 gesloten, verkeerd begrepen; het betrof alleen Friesland, en ging den Heer van Aemstel volstrekt niet aan. Bovendien is in dat verdrag sprake van *villici*, Meijers; dit, zegt van Spaen, was de Heer van Aemstel *zeker niet; die post was te laag voor hem*.

Op dezelfde bl. 81 zegt Wagenaar, dat de Heer van Aemstel door het opdragen van zijn steenen huis te Utrecht aan den Graaf van Holland in 1231 „tot hulde en manschap aan den Grave van Holland verbonden werdt." Maar die opdracht van een huiste Utrecht en 't wederom ter leen ontvangen daarvan, had geen de minste betrekking tot de Heerlijkheid van Aemstel, en er volgde alleen uit, dat de Graaf van het huis gebruik zou kunnen maken, wanneer hem zulks goed dacht.

Eerst door 't verdrag van 27 October 1285 werd de Heer van Aemstel een leenman van Holland, toen hij al zijn *eigen goed* den Graaf moest opdragen, om 't van hem weder ter leen te ontvangen; — tevens echter bleef hij ook leenman van 't Sticht.

Aant. 7. (Bl. 10).

„VADER GOSEWIJN.”

Gosewijn van Aemstel was de volle neef van Heer Gijsbrecht III, want hij was de zoon van Egidius van Aemstel, Heer van

Mijnden, die een broeder van Gijsbrecht II was. En goedhartig was hij ook, want hij wordt een opregt, eenvoudig en goedaardig man genoemd.

Hij was reeds in 1225 Proost van St. Jan, en in 1232 was hij ook Domdeken van Keulen. In 1249 tot Bisschop van Utrecht verkoren, werd hij *onbekwaam tot de regering* geoordeeld; tot welk oordeel wel 't meest zal hebben toegebracht, dat hij een Aemstel was, dat hij den Roomsche-Koning mishaaide, en dat hij den neef van den Aartsbisschop tot mededinger had. Na zijn afstand in 1250 begaf hij zich met der woon naar Keulen; tot aan zijn dood toe is hij Domdeken en Archidiaken van Keulen en Proost van St. Jan gebleven. Hij stierf vóór 1267, want in dat jaar komt zijn neef Willem van Aemstel als Proost van St. Jan voor.

Aant. 8. (Bl. 12).

GIJSBRECHTS EERSTE REGERINGSJAREN.

Gijsbrecht IV, werd, ten gevolge van zijns vaders overlijden, Heer van Aemstel in het najaar van 1252. Hij zal toen ongeveer 18 jaren oud zijn geweest.

Toen eenigen tijd daarna de Roomsche-Koning Willem in oorlog met Utrecht geraakte, hield Gijsbrecht zijne zijde, zoo wel „uit oude wrok” als omdat hij zijne bezittingen hoopte uit te breiden ten koste van het Sticht. „Hiertoe” zegt van Spaen, „had hij de hulp der Hollandsche Graven noodig, die hem naderhand zeer duur te staan kwam.” Na Willems dood werd de krijg door Floris den Voogd voortgezet, doch toen den 12 Junij 1257 de vrede te Bodegraven gesloten werd, moest Gijsbrecht, tot loon voor zijn bondgenootschap, benevens Gijsbrecht Utengoije en met 500 mannen, blootvoets en in wollen kleederen, den Bisschop knielende om vergiffenis bidden.

Niet lang daarna heeft hij den ridderslag ontvangen, onzeker bij welke gelegenheid, doch ik vermoed, dat dit geschied is bij gelegenheid, dat hij zich verbond met Graaf Otto van Gelre om den Bisschop den oorlog aan te doen, — immers in Junij 1257 was Gijsbrecht nog geen ridder, in Julij 1261 was hij ridder,

en toen was ook de krijg tegen den Bisschop reeds geeindigd. 't Is dus te vermoeden, dat hij vóór 't aangaan daarvan, bij de ridderlijke feesten, die gemeenlijk de voorbereidselen tot een krijgstogt vergezelden, van de hand des Graven van Gelre den ridder-slag ontvangen heeft. Bij 't verdrag van 25 Julij 1261 werd Gijsbrecht bij alle goederen en regten, die hij in 't Sticht bezat, bevestigd.

Daarna schijnt hij vooreerst met den Bisschop in vrede geleefd te hebben, want in 1265 werd hij van de Utrechtsche zijde benoemd tot zegsman over verschillen tusschen het Sticht en Gelre ontstaan. „Hij moet ook in gunst bij den Graaf van Holland „gestaan hebben, want in 1266 bewerkte hij bij Floris de voor- „rechten die aan de burgers van Leyden vergund werden.”

Vergelijk v. Spaen, *Hist. der Heeren van Amstel*, § 13—16.

Aant. 9. (Bl. 12.)

GRAAF EN HEER.

In dien tijd gold reeds de titel van Graaf voor een vorstelijken titel, hooger dan die van Heer. Oorspronkelijk echter was het anders, en Heer eigenlijk meer dan Graaf. De Heer was van ouds de hoogste Overheid van het Gouw, die zijn gebod liet uitgaan, en het regt handhaafde, — de naar niemand opziende vrije Heer en Overheid der Gemeente. De Heer had *eigen* magt; de Graaf slechts een *gedelegeerde*. Mogt de laatste ook, als Koninklijk of Keizerlijk Ambtenaar, een grooter staat voeren, toch was hij slechts regter en landbestnurer in naam van of vanwege den Frankischen of Duitschen Koning of den Roomschen Keizer. „De eerste Graven” zegt de beroemde oudheidkundige van Wijn, „waren oorspronkelijk landvoogden of stedehouders der Frankische Koningen.” — Maar toen later het Frankische rijk in duigen was gevallen, en ieder Graaf en Heer „het stuk behield, waarvan hij zich had weten meester te maken,” en er „een on- „noemelijk aantal van kleine Graafschappen en Heerlijkheden, onaf- „hankelijk van elkanderen,” nevens elkander stond, toen vormden de magtigsten en stoutsten onder hen, door bijeenvoeging van ver-

scheidene Gouwen, grootere Graafschappen, en ook het Graafschap Holland was zulk een aggregaat van Gouwen, in ieder van welke — altijd „buiten de geëncloveerde hooge heerlijkheden, groot of klein, „van iederen naam en gehalte — de Graaf regtsvorderaar was. „Van daar de formules „*alle landen van Hollant*,” „Graef over „*al Hollant*,” „dat sy varen moghen thollevery binnen *alle onse „landen van Hollant en Zeelant*,” 1326. *Handv. Vlaard.* bl. 17.”

Nu beweer ik niet, dat de woorden: *Grave van Aemstel* ergens te lezen staan, en evenmin, dat Gijsbrecht dien titel immer gevoerd heeft, — maar wel, dat het in zijn’ geest was, zich dien eenmaal toe te eigenen, wanneer ’t hem gelukken mogt zijn oogmerk te bereiken, de banden los te rukken, die hem tot leenen dienstman van ’t Sticht maakten, en zijne bezittingen te vergrooten ten koste van dat Sticht. En hij zou daarin slechts hetzelfde gedaan hebben, wat zoo vele Erfheeren deden, die, als zij zich magtig en onafhankelijk genoeg voelden, den Grafelijken titel voerden. De Heer van Aemstel had nu reeds verscheidene Gouwen onder zijn gezag vereenigd, — hetzelfde dat de Graaf van Holland, maar op nog ruimer schaal, gedaan had. Graaf en Vrije Heer waren elkanders gelijken; en ook de Graaf werd, waar ’t er op aan kwam, zijn hoog, souverain gezag uit te drukken, dikwijls Heer genoemd. Trokken de poorters uit in ’s Graven heirtogt, het heette: „in ons liefs *Heeren* heirvaert;” — was er boete te verbeuren, „dair of die *Here* (de Graaf) die helpt,” enz. Doch de Graaf was toch een Heer van hooger rang dan hij, die zich enkel Heer noemde. „Jan, Heere van Cuyck” noemde Graaf Floris „eenen grooten Heere, eenen edelen man, Haren Florense, „*Grave van Hollant* enz.”

Het aantal Graafschappen was in die vroegere eeuwen in ons land even groot, als hun oorsprong duister is; en zelfs van die beide Graafschappen, aan wie ’t gelukte, zich eerst boven al de anderen te verheffen, en daarna die in zich op te nemen, of aan zich te onderwerpen, — van de Graafschappen Holland en Gelre is de oorsprong en instelling volkomen duister, waarom ook Hugo de Groot zeide, dat het begin des Graafschaps van Holland bewezen wordt uit brieven, die zich zelve genoegzaam wederleggen. En even onzeker is de oorsprong van de aloude Erfheeren, later

Graven van Zutphen, die reeds vóór de Graven van Gelre bestonden.

Verg. Arend, *Alg. Gesch. des Vaderl.* IIe Deel, 1e Stuk, bl. 16, 42—45, 91, 97, 98, 100, 101. Van Spaen, *Hist. der Heeren van Amstel*, Voorberigt. Mr. H. A. A. van Bercel, *Het Vaan als regtsteeken*, in het Ve Deel der *Dietsche Warande*, bl. 134, 135. J. Smits, Jz. *Aloude staat en opkomst van Dordrecht*, bl. 45 en volgg.

Aant. 10. (Bl. 16.)

OUD AEMSTEL.

M. van der Houve schrijft in zijne *Handvest-Chronijk*, bl. 134: „Het oude Ridderlijke Stambuis van Amstel heeft gelegen tot Ouderkerk, aan de houte brugge over den Amstel; „dit is tegenwoordig het Joodze kerkhof.” — Van „zeer oude „Fondamenten van gebouwen dicht aan Ouwerkerk onder d'aarde „gevonden,” spreekt Domselaer, IIe Boek, bl. 160. — Ouderkerk wordt gewoonlijk als het oudste dorp van Amstelland aangemerkt, en P. H. Witkamp teekent aan (*Amsterdam in Schetsen*, bl. 8.) dat er in 1756 oude doodkisten zijn opgegraven, bestaande uit uitgeholde boomstammen met ronde deksels.

Het gevoelen, dat daar het slot gestaan heeft vóór 1204, en dat het, na de verwoesting van dat jaar, herbouwd is ter plaatse waar men in de 16^e eeuw de fondamenten heeft gevonden, te Amsterdam op den Nieuwendijk bij de Dirk van Hasseltsteeg, bezit eenen hoogen graad van waarschijnlijkheid.

Immers, ook de overlevering, die voor de aanvangspunten eener geschiedenis altijd eene onmiskenbare waarde heeft, stemt daarmee volkomen overeen. Want er bestaan, aangaande dat slot twee overleveringen: de eene noemt Egbert, de andere Gijsbrecht als den stichter, hetgeen duidelijk wijst op twee verschillende stichtingen. En de geschiedkundige berigten leeren ons juist hetzelfde, want zij spreken van een slot, dat in 1204 is vernield, en van een ander dat nog lang daarna in wezen was.

Ook de namen Ouder-Aemstel en Nieuwer-Aemstel, die zeer oud zijn, en niets gemeens hebben met de namen van Oude Zijde

en Nieuwe Zijde binnen de stad (want ook Amsterdams Oude Zijde staat op den grond van „Nijer-Aemstel”) strekken om dit gevoelen nog meer kracht bij te zetten. Zoo behield het Ambacht, waar het oude Huis gestaan had, den naam van Ouder-Aemstel, terwijl dat, waar het nieuwe gevestigd werd, den naam van Nieuwer-Aemstel bekwam. Eindelijk vindt het ook zijne bevestiging in de geschiedenis zelve.

Echte stukken bewijzen, dat Egbert in gestadigen onmin leefde met den Bisschop. Het is daarom vrij wat natuurlijker, dat hij een sterkte bouwde aan den kant van 't Sticht, dus in of bij Onderkerk, dan wel, dat hij dit zou gedaan hebben vlak tegen de grens van Holland, met welks Graaf, 't niet blijkt, dat de Heer van Aemstel destijds iets te doen heeft gehad. — Maar sedert de gebeurtenissen van 1203 en 1204 veranderde de zaak. Zijn kleinzoon Gijsbrecht II had van den Hollandschen kant overlast geleden, en dit maakt het zeer begrijpelijk, dat hij, bij de herbouwing van zijn slot eene plaats koos, die meer geschikt was, om zijne bezittingen tegen de invallen der Kennemers te beschermen. Zonder nog te spreken van 't opkomend Amsterdam, waarin hij mede een beweegreden kan gevonden hebben, om zijn' zetel te verplaatsen.

Vergelijk mijne *Geschied- en Oudheidkundige Aanteekeningen op Vondels Gijsbrecht van Aemstel*, door den Heer Mr. J. van Lennep opgenomen in zijne uitgave van *Vondels Werken*, IIIe Deel.

Aant. 11. (Bl. 19.)

DE OUDE ZIJDS KOLK EN DE LIESDELLE.

De Oude Zijds Kolk, thans een smalle gracht tusschen den Zeedijk en 't IJ, is waarschijnlijk oorspronkelijk een inham van 't IJ geweest tegen den Zeedijk aan, — een zeer geschikte haven voor de oude visschers. De Liesdelle, eene *del* (laagte) met *lis* begroeid, dus een moeras. Zie mijn *Amsterdam, Oorsprong en afleiding van de namen enz., bij Gebrs. Kraay*, 1859, 2^e Druk, bl. 18. Volgens Commelin bl. 195 (b.) was het in 't begin der 15^e eeuw „een Blekerije”. — In 1481 schijnt het

reeds eene straat te zijn geweest, en was ook reeds de *l* in een *n* overgegaan, zoodat men schreef: „Nyesdel”. Zie de oude ordonnantie voor de wakende burgerij bij Wagenaar, in folio, III, bl. 192. Thans kennen wij die straat nog als „Niezal”.

Filip von Zesen noemt het „eine sehr niedrige wässe-
richte gegend vol schilfs und biesen oder binsen; welche man
daher *Lies-dal* oder *Lischdal*, das ist *Biesen-tahl* oder *Schilf-
tahl* zu nennen pflegte.” *Beschreibung der Stadt Amsterdam* 1684,
in kwarto, p. 35.

Aant. 12. (Bl. 19.)

AEMSTELS OUDHEID.

„Wij vinden” zegt Wagenaar, (I, bl. 6) „Amsterdam klaar-
lijk in de dertiende eeuw; wij vinden de beginsels der Plaats-
reeds, met veel waarschijnlijkheid in de twaalfde.” En op bl. 2:
„De Plaats is waarschijnlijk van zeer geringe beginselen aange-
groeid; en heeft in 't eerst denkelyk, geen en bijzonderen naam
gehad, tot dat zij, allengskens aangewassen, vermoedelyk niet
voor de dertiende eeuw, den naam van Amstelredamme [beter:
Amestelledamme] heeft aangenomen.”

Onze Stad heeft haar naam en haar oorsprong te danken aan
het leggen van den *dam* in den *Aemstel* in de eerste helft van de
13^e eeuw. Vóór dien tijd geen *Amsterdam*, omdat er geen *dam*
was. Maar toch wel reeds eene bevolking ter plaatse waar later
Amsterdam verrijzen zou. En nu hebben wij voor al die eeuwen,
die de 13^e voorafgaan, niets anders dan de bekende overlevering,
dat hier toen een visschersdorp lag. En we moeten ons dus onzen
geboortegrond voorstellen als langen tijd vóór de 13^e eeuw,
eeuwen lang welligt, alleen bewoond door eenige verstrooide
visschers.

De Heer P. H. Witkamp heeft (*Amsterdam in Schetsen*,
1860, bl. 3—7) uit het berigt van Wilhelmus Procurator,
dat bij den watervloed van 1170 de ingezetenen van Die-
men de Kennemers met schuiten te hulp kwamen, het gevolg
getrokken „dat de overlevering van 't visschersdorp onzeker is,
ten hoogste onwaarschijnlijk en strydig zoowel met de historische

„feiten als met den aanleg der stad" (bl. 7). Dat dit visschersdorp den naam van Amsterdam niet droeg, is wel buiten allen twijfel. Maar dat op de plaats, waar later Amsterdam gebouwd is, toen geen visschersbuurt stond, dit volgt uit het stilzwijgen van Wilh. Proc. niet. Hij kon toch moeilijk een plaats noemen, die nog „geenen bijzonderen naam" had. Hebben de visschers aan den mond des Aemstels zich bij die van Diemen aangesloten tot hulp der noodlijdenden, zoo zijn zij onder de algemeene opgave begrepen. Maar waarschijnlijk hebben zij 't niet gedaan, want dezelfde vloed, die Kennemerland teisterde, heeft zeker ook hier wel de visschershutten weggespoeld, en de visschers op de vlugt gedreven. De woorden van den Kronijkschrijver bewijzen dus niet, dat hier ter plaatse, destijds *geene visschers* woonden; en er is ook geen reden uit te denken, waarom deze plek juist tot aan de 13^e eeuw toe geheel onbewoond zou hebben moeten zijn, vooral niet in een land „*welkers bevolking reeds van ouds aanzienlijk in evenredigheid van deszelfs grootte schijnt geweest te zijn*" (van Spaen). Integendeel is het veel waarschijnlijker, dat hier, van de vroegste tijden af, eene visschersbevolking heeft gewoond, die wel geen spoor in de geschiedenis heeft nagelaten, maar daarin gelijk staat met zoo menige andere bevolking uit vroegere eeuwen, die mede voor de geschiedenis geheel verloren zijn.

Dat Albert van Stade, een schrijver der 13^e eeuw, verhaalt, dat men in 't midden der 12^e eeuw, om van Keulen naar Denemarken te reizen, den weg over Utrecht nam, en vandaar langs de Vecht naar Muiden afzakte, om voorts over de Zuiderzee naar Stavoren te zeilen, — bewijst almede niet, dat toen aan den mond van den Aemstel geen menschen woonden. Want, al ware er zelfs toen reeds een dorp geweest, dat Amsterdam heette, dan toch zou de naaste weg die over Muiden geweest zijn.

Maar de visschersbuurt, die hier, naar de overlevering en tevens naar de waarschijnlijkheid, toen bestond en reeds lang bestond, had echter nog „geenen bijzonderen naam," gelijk Wagenaar teregt opmerkt; zij was nog onder den algemeenen naam van Aemstel of Amestelle, die voor de geheele landstreek gold, begrepen.

En bij dit land van Amestelle willen we nog eenige oogenblikken onze aandacht bepalen.

Den naam Amestelle kennen we sedert het begin der 12^e eeuw, en de landstreek, die dezen naam droeg, zal toen wel ongeveer dezelfde zijn geweest, die tegenwoordig beslagen wordt door de gemeenten Amsterdam, Nieuwer-Amstel en Ouder-Amstel; mogelijk ook met inbegrip van Waverveen. De lijst der leenmannen van Bisschop Adelbold, die tot het jaar 1021 gebragt werd, en waarin een Heer van Aemstel voorkwam, is sedert lang als verdacht of valsch verworpen, en in 1105 vindt men den naam van Amestelle het eerst. Vóór dien tijd is hij niet bekend, en dit is weder met vele namen het geval; want „eerst in het begin „der twaalfde eeuw werd het gebruik der toenames algemeen; „vóór dien tijd was geen ander onderscheid tusschen personen, „dan alleen doopnamen, somtijds met bijvoeging van 's vaders naam" (v. Spaen, *Hist. der Heeren van Amstel* § 2). Dat daaruit veel duisterheid, zoowel voor de geschiedenis der geslachten als der plaatsen, geboren is, is ligt te beseffen.

Maar was de naam Amestelle die van het geslacht of van den grond?

Van den grond, buiten allen twijfel. „Het land gaf den naam „aan den Heer, en niet de Heer den naam aan het land," zegt van Spaen. Zoo was 't bij ons, zoo was 't ook elders. „Les „gentilshommes de France ont pris titre d'honneur de leurs seigneuries: chose que ny les Grecs ny les Romains n'ont faite; — „laissant tout à fait le nom de leurs pères ancestres pour prendre celui de leurs terres," zegt Losé, *Traité des Ordres*. De naam Amestelle is stellig die van het land, want in den brief van 1105 wordt *Wolfgerus Scultetus de Amestelle* genoemd; *Amestelle* was dus het land, waarover *Wolfgerus Scultetus* was.

Bovendien bewijst de naam zelf dat hij den grond toebehoorde, en wel aan een riviergebied, een stroom met zijne boorden. *Amestelle*, (*H*)*amestelle*, *Aemstel*, *Amstel*, *Emster*, is ongetwijfeld afkomstig van dien wortel *aa*, *ae*, *ee*, *ie*, *ye*, *ei*, (bij onze naburen ook *ey*, *ea*, *eau*, *öe*, enz.) die water beteekende, en waarvan zoo talloos veel namen van rivieren en plaatsen zijn afge-

leid. *Amestelle* schreef men in de 12^e en 13^e eeuw, somtijds ook *Hamestelle* of *Amestell* en *Amestel*, meest echter *Amestelle*, en dit ook nog in de 14^e eeuw. Reeds in 't laatst der 13^e eeuw vindt men ook *Aemstelle*, *Amstelle* en *Amstel*, en 't is sedert *Aemstel* en *Amstel* gebleven. De naam *Emster* voor *Aemstel* was nog in de 17^e eeuw zeer gebruikelijk: „*de binnen-Emster*” leest men bij Melchior Fokkens (1662) herhaaldelijk; zie bijv. bl. 35, 37, 87. En nog heden leest men aan een huis op den hoek der Raamgracht en Moddermolensteeg D'EMSTERKAY (de Amstelkaai.)

Die wortel *aa*, *ae*, *ee*, *ie* nam gaarne de *m* achter zich: *aam*, *am*, *eem*, *em*, *iem* drukken allen water uit. *Aam* kennen we nog als een bepaalde hoeveelheid, een vochtmaat, en we vinden het ook in *Ameland* terug. *Am* vinden we nog in *in-am*, *inham*, een bogtige inloop van het water in het land. *Eem* is zelf de naam eener rivier, en elders heeft men ook de *Eems*. Van *eem* is ook *beemd* afgeleid, *be-eemd*, een bewaterd land; zoo ook *heem*, een distrikt of gemeente, door wateren begrensd en afgesloten. In een groot aantal plaatsnamen in ons vaderland komt dit voor als *haam*, *heem*, *hem*, *heim*. *Em* vindcu we niet alleen in verscheidene plaatsnamen, als: *Emden*, *Emmerik*, *Emmeloord*, maar ook in *emmer*, zoodat *wateremmer* een pleonasmus is. *Iem* vinden wij in *Diemen* terug, *de-iemen*, de wateren, waarvan het grootste meer bepaald *de-iem*, *Diem* genoemd werd.

Ame is dus *water* en *stelle* beteekent *plaats*; alzoo verklaart zich *Ame-stelle* als eene waterachtige plaats. *Aemstel* is dus niet zoo zeer de naam der rivier als wel van de landstreek regts en links van de rivier. Toen later de naam van *Aemstel* meer bepaald aan de rivier werd toegekend, werd het land *Aemstelland* genoemd; een naam, die, zoo ik meen, het vroegst voorkomt in 1275, doch eerst bestendig werd, nadat Amsterdam eene vrije stad was geworden.

Daar dan de naam *Amestelle* niet afkomstig is van het geslacht maar aan den grond behoorde, zoo is hij ook stellig ouder dan de eerst bekende Heer van dat land. Maar hoe oud? Hier ontbreken de bewijzen.

Wel vonden we den naam van *Amestel* ook nog elders, maar

wat ver van huis, en wel in Engeland. Dr. P. C. Molhuysen heeft in onderscheidene opstellen in Mr. J. A. Nijhoffs *Bijdragen voor Vad. Gesch. en Oudh.* het bewijs gevoerd, dat de Angel-Saksen, die Brittanje veroverd hebben, bewoners van ons Vaderland geweest zijn. De overeenkomst van onze plaatselijke namen met die in Engeland, maakte een gedeelte van dat bewijs uit (Zie III en IV Deel). De zaak is aan twijfel onderworpen, en ook bestreden, maar „zijne bewijsgronden te wederleggen, „zoude ons welligt niet geheel mogelijk zijn” zegt Dr. Huberts (*Gids* 1859, II Deel bl. 335.)

In het II Deel van de Nieuwe Reeks der Bijdragen komt Dr. Molhuysen er op terug, en geeft uit de *Public records* eene groote menigte namen op van Nederlandschen klank, die in de Engelsche charters voorkomen. „Wij dienen aan te nemen,” zegt hij (*Boekbesch.* bl. 6): „dat de overgekomenen er ook namen der „verlatene woonplaatsen deden voortleven, gelijk nog door de land- „verhuizers in Amerika gedaan wordt; en dat de edelen en vrijen „de hunne naar die plaatsen bleven voeren, en aan hunne nakomelingen overleverden; met andere woorden, dat onze kusten „en rivieren een zeer aanmerkelijk gedeelte der Anglo-Saksische „bevolking aan Brittanje geleverd hebben.” En nu vindt men onder die namen ook (*H*)amestelfeld, en wel in gezelschap van *Pampesworth*, *Spareham* en *Sparewater* (bl. 3).

Opmerkelijk is het zeker; maar of *hieruit* met zekerheid te besluiten is, dat de naam van *Amestelle* zoo oud is als de verovering van Brittanje door de Angel-Saksen, en van hier derwaarts is overgebracht, daaraan mag men wel een weinig twijfelen. Zeker heeft men in Engeland, even als bij ons, aan de plaatsen namen gegeven naar berg of dal, naar strand en water, naar bosch en veld, — en bij de overeenkomst van taal, moest daaruit ook wel eene overeenkomst van namen geboren worden, die zeker onze aandacht verdient, maar geen afdoend bewijs oplevert voor de oudheid van gelijklopende namen hier te lande.

En zoo vinden we voor de oudheid van den naam van *Amestelle*, vroeger dan de 12e eeuw, geen stellige bewijzen. Toch is het hoogstwaarschijnlijk dat hij veel ouder is, juist omdat het een naam is, die aan den grond behoorde, gelijk we reeds hebben opgemerkt.

Wij weten, hoe, ten tijde onzer Germaansche voorouders, het land verdeeld was in een aantal Gouwen, door wateren, poelen en wildernissen (natuurlijke grenzen) van elkander gescheiden. Ieder Gouw was een vrije Gemeente, een soevereine staat, met zijn eigen Hoofdeling, die aan 't hoofd der Mannen, de welgeborenen, ten strijde toog of het regt handhaafde. Waarschijnlijk is ook Amestelle van oudsher zulk een Gouw geweest. Na de vestiging van het Christendom hier te lande, en toen, door de schenkingen en giften van Vorsten en Grooten, vele landen onder het gezag der Utrechtsche Kerk gekomen waren, stelde de Bisschop in vele Gouwen zijnen *Sculletus*, Schout of Baljuw 1), en zoo vinden we ook in den aanvang der 12^e eeuw een Scultetus van Amestelle, die met den Scultetus van Muiden (Muthen) gerangschikt wordt vóór de vrije en welgeborenen mannen. Nog in de 13^e eeuw had Amestelle zijn „*Concilium et universitas conjuratum*,” die 't regt hadden en ook gebruikten, om verbonden aan te gaan met naburen; hetgeen duidelijk wijst op een oud Gouwregt uit den Germaanschen tijd, en Amestelle schijnt alzoo een oud Friesch Gouw te zijn geweest. In den loop der 12^e eeuw verandert de Scultetus van Amestelle van lieverlede in eenen Heer van Amestelle, en dit zeker ten gevolge van regtsaanmatiging aan de zijde van dezen, bij 't allengs verzwakken van 't Kerkelijk oppergezag. Maar zeker ook met medewerking der gemeente zelve, daar men in alle Friesche landen, zoo spoedig men dit kon, de frankische vormen afschafte en de oude friesche herstelde: naar friesche spreekwijs nu heette de hoogste waardigheidsbekleeder in het Gouw *de Heer*. En zoo zien we dan reeds in 't midden dier eeuw eenen magtigen *Heer van Aemstel* die Bisschop en Keizer durfde trotseren, waar wij in 't begin dier eeuw nog niet meer dan een *Sculletus* zagen.

1) *Baljuw* is volgens Dr. Molhuysen zamengesteld uit *balew*, kwaad, en *eawon*, toonen; dus de ambtenaar, die het kwaad ontdekt. (Nijhoffs *Bijdragen* IV Deel, bl. 199.)

Aant. 13. (Bl. 19)

DE TWEE VISSCHERS MET HUN HOND.

Scriverius zegt (*Chron.* p. 16): „Twee visschers met een Hondt ende schip sonder roer (dit is noch het oude wapen van Amsterdam) waren de eerste, die eene hutte aen den Dam om de ghelegentheyd van het IJ ende den Amstel op-richteden.” Anderen zeggen, dat het aan den Zeedijk is geweest, dat zij „zich nedergeslagen, en in hutten van riet ge-woont hebben,” en dat ze daar hun eerste kapel bouwden en aan S. Olof wijdden. Nog weêr anderen spreken van de Nes, en noemen de S. Pieterskapel als 't oudste kerkje dier visschers. Doch daarin komen ze overeen, dat het twee visschers zijn geweest met een hond in een schip zonder roer, die hier 't eerst zijn aangeland, en wier afbeelding men in 't oude wapen terug vindt. Dat zoogenaamde oude wapen is niets anders dan 't zegel der stad, en 't spreukje van de twee visschers is stellig niet ouder dan van 't begin der 17^e eeuw; wij hebben meer overleveringen, die omstreeks dien tijd geboren zijn; men was in dien tijd nog al vindingrijk om duistere punten op te helderen.

Men heeft nimmer een wapen van Amsterdam gekend, waarin twee visschers voorkwamen; en ook in de zegels der stad zijn nooit visschers te zien geweest.

Gij vindt die zegels afgebeeld in *Domselaers Beschr. van Amsterdam* III Boek, zoowel als in het 1^e Deel van *Commelin* of in het 3^e Deel van *Wagenaar (folio)*.

In het tolbriefzegel en in het oude zegel der stad in de 14^e eeuw (zie *Doms.* III boek, bl. 201 en 203) ziet ge een *ledig* koggeschip met het Hollandsche wapen aan den mast, anders niet. In het geheimzegel (bl. 203 en 205) ziet ge een oorlogskogge der 15^e eeuw met den standaard op het achterkasteel en den gespleten wimpel aan den mast, dus geen visschersvaartuig. In het schip ziet ge twee mannen met den scheepshond, maar die mannen zijn geen visschers; de een is de heraut van Henegouwen, de andere de banierdrager van Amsterdam; beiden geharnaste krijgslieden. In het zegel ter zaken (bl. 203 en 205) vindt ge eenig verschil, want terwijl het nieuwere ook den heraut en den

banierdrager vertoont, ziet ge in het oudere den heraut alleen, die twee wapenschilden draagt: Henegouwen en Amsterdam. Overigens dezelfde oorlogskogge met den scheepshond. Van visschers dus geen spoor; en het schijnt een aardigheid te zijn geweest van de „overvliegende geesten” om de „goê gemeente” eens wat nieuws te vertellen. Bij vroegere schrijvers vindt men er niets van, en Domselaer zei dan ook ronduit, dat het maar „losse praatjes” waren (bl. 189).

Dr. O. Dapper wist er nog iets anders van. Hij verzekert ons, dat het „twee Hollandtsche Graven” zijn „met een Hondt tusschen hen, welke de majestraet dezer stede, om de Handtvesten en willekeuren, van hen verkregen, tot een eeuwich teken van dankbaerheit, in haar zegel voerde.” (bl. 48^a). Maar hij weet niet te zeggen, welke Graven dat zijn. Anderen evenwel herkennen in den heraut Graaf Willem IV en in den banierdrager Hertog Albrecht „omdat die deze stadt zeer begunstigd hebben.” Waarlijk, het zou al een zonderlinge eer zijn geweest, die Amsterdam aan den Hertog bewezen had, met hem tot haren banierdrager te maken! Dapper oordeelt ook, dat Amsterdam juist in ’t bijzonder zoo veel reden van dankbaarheid jegens Albrecht niet had, daar hij omtrent andere steden even mild is geweest „met het „weghschenken van verscheidene privileedjen.” (Versta dat „weghschenken” altijd tegen gereede betaling.) Ja, zegt Dapper, „geen „Graef is er oit geweest, die zich meer met privileedjen te verleenen, bemoeiden, als deze Albrecht, zulks hem, spots-halve, „wiert na gegeven, dat hij de Privileedjes, *met verlof gezeit*, „uit d’onderkeel loste.” — Dus behoefde Amsterdam om die reden, den Hertog niet in haar zegel te voeren. „Losse praatjes!” ’t een zoo wel als ’t ander; „ein mährlein” zegt Filip von Zesen (bl. 12) „damit man dem ursprunge der Amsterdammer vielleicht „ein ansehen hat machen wollen.” De stad Amsterdam heeft noch visschers noch Graven in hare zegels gevoerd, maar vooreerst *haar eigen banierdrager*, het regt eener *vrije stad*, en aan de hooger hand *den heraut van Henegouwen* omdat Amsterdam door Willem van Henegouwen tot eene vrije stad verheven was.

En men moet zich verwonderen, dat een geleerde als Scriverius aan zulke beuzelarij, als van die twee visschers met hun

hond, 't gezag van zijn' naam verleen kon, daar hij zelf elders schreef: „Siet eens, Lesers, wat ons wijs ghemaect wert. Leyder! hoe onbedachtelick wert bij sommighen een dinck geschreven: met wat vuyle voeten loopt men over de Geschiedenissen „der oude Tijden!” (Out-Batavien bl. 72.)

Aant. 14. (Bl. 19.)

Bindelmerebroec of *Bendelmerbruc* is de Bijlmer, waarbij nog een polder met eene buurt ligt *den Broek* genaamd.

De namen *Hursceldrecht* en *Curtevenne* zijn ontleend aan een brief van 1156.

Het eerste lag ten Westen van de Vecht, en wel zóó, dat men, van de rivier af, eerst het Keuijenland had, dan de ban van Weesp, en daarna Hursceldrecht; men schijnt het dus in Holendrecht of de Holendrecht polder tusschen Onderkerk en Abkoude terug te vinden.

Curtevenne lag aan de andere zijde van de Vecht, nabij de „Vuermere”; als men deze laatste voor Overmeer houden mag, dan schijnt Curtevenne Kortenhoef te zijn. Curtenhoven leest men in een brief van 1235, en dit schijnt dezelfde plaats te wezen, want in beide brieven worden de tienden hier plaats erkend te behooren aan 't Kapittel van S. Maria te Utrecht.

Londersloethe is Loenersloot en komt mede in den brief van 1156 voor.

Aant. 15. (Bl. 20.)

DE EERSTE AANVANG DES HANDELS TE DEZER PLAATSE.

Dat de Buurte t' Aemstel omstreeks 1203 reeds handel dreef is slechts eene gissing, maar waarvoor toch eenige grond is.

Volgens de overlevering bestond hier in de 12^e eeuw slechts eene visschersbuurt; — en volgens het handvest van Floris V was Amsterdam in 1275 een handeldrijvend vlek. Derhalve moet omstreeks den aanvang der 13^e eeuw de koophandel hier 't eerst zijn ontloken. Merken wij nu op, dat de verwoesting van heel

Aemstelland door de Kennemers plaats vond in 1204, zoo moet de eerste aanvang des handels te dezer plaatse gesteld worden of eenigen tijd vóór, of geruimen tijd na 1204. Het eerste kwam mij het waarschijnlijkst voor.

Een schrijver der 16^e eeuw, Haemrode, getuigt, dat men van ouds geloofde, dat Amsterdam omtrent het jaar 1200 opgekomen was. (Zie Wagenaar I, bl. 4). En waar nu van het opkomen eener plaats sprake is, denken Hollanders onwillekeurig, niet meer aan arme visschers, maar aan eenigen koophandel.

Ook de Heer Mr. J. van Lennep toont, in zijne *Voornaamste Geschiedenissen van Noord-Nederland* van dat gevoelen te zijn. Op bl. 57 van het eerste Deel (*Uitgave met platen* 1856) leest men, dat Gijsbrecht in 1203 „Heer was van een klein „plaatsjen, Amsterdam geheeten, welk klein plaatsjen eenmaal „eene der voornaamste steden van Europa worden moest.” En op de volgende bladz. dat Wouter van Egmond in 1204 „voer „aan 't hoofd zijner Kennemers naar Amsterdam.” Nu droeg dat plaatsje zeker in 1203 en 1204 nog niet den naam van Amsterdam, maar dat de Heer v. L. 't evenwel reeds onder dien naam vermeldt, bewijst, dat hij 't op dien tijd reeds voor wat meer dan een visschersbuurt houdt.

Aant. 16. (Bl. 24.)

MUIDEN, WEESP EN DIEMEN.

Twintig jaren later deed Heer Hendrik van de Velde afstand van zijn gedeelte in de gerigten van Muiden en Diemen, waarop Gijsbrecht alleen de geheele erfpacht ontving tegen dertig Utrechtsche ponden 's jaars, van welke handeling Gijsbrechts broeder Egidius of Gillis, Heer van Mijnden, getuige was.

Matth. de Jure Gladü. p. 424, aangehaald door van Spaen, bl. 19 en 96.

Dr. J. P. Arend veronderstelt dat reeds vóór 1204 Muiden en Weesp en ook Breukelen onder het regtsgebied van Aemstel behoord hebben (*Alg. Gesch. des Vad.* II Deel, 1^e Stuk, bl. 198); doch op geen' anderen grond dan dat, bij den inval der Kennemers in Aemstelland in het jaar 1204, deze plaatsen genoemd

worden, als mede door de Kennemers vernield en uitgeplunderd. Als men zich echter herinnert, dat de Bisschop Lodewijks vriend was, dan is het ligt begrijpelijk, dat de Kennemers niet enkel gekomen waren om Gijsbrecht te tuchtigen, dat zij om die reden dan ook de Vecht opvoeren en 's Bisschops goederen beschadigden, en dat daarom vooral de Bisschop wraak ging nemen, door een rooftocht in Holland te doen.

Breukelen behoorde in 't geheel niet tot het regtsgebied van Aemstel, noch toen, noch later. Weesp daarentegen stond reeds ten tijde van Egbert onder 't gezag van den Heer van Aemstel, want in 1172 stond hij aan den Bisschop de halve tienden van Weesp af. Muiden en Diemen zijn in 't begin der 13e eeuw aan Gijsbrecht gekomen, en daar hij beide gerigten tot in 1225 gemeenschappelijk met een ander bezat, zal men voor dat gemeenschappelijk bezit toch wel niet langer dan een twintigtal jaren mogen stellen, — 't bezit van één goed door twee Heeren duurde zelden zeer lang.

Aant. 17. (Bl. 25.)

NARDINGERLAND.

In 1224 beloofde Gijsbrecht dat zijne vrouw en zijne zoons zouden vertijen aan de goederen in Nardingerland, die hij van de Abdisse van Elten hield, en dat, na zijnen dood, zij daarop geen regt zouden blijven behouden, dan alleen uit vrije bewilliging, *ex gratia*, der Abdisse. (v. Mieris, *Charterb.* I, bl. 193).

Het blijkt echter dat zijne opvolgers in 't bezit dier goederen gebleven zijn. Een brief van zijn' zoon Gijsbrecht III van 10 Februarij 1233 wegens den afstand van de pandschap van Boskoop (C. Commelin, *Amsterdam*, bl. 31) is „gegeven in *Nardine*.” En Gijsbrecht IV is in het bezit van Nardingerland geweest tot 1280, toen het aan den Graaf van Holland overging.

Aant. 18. (Bl. 26.)**NIEUW AEMSTEL OF HET SLOT TE AMSTERDAM.**

Dat het nieuwe Slot van Aemstel gestaan heeft aan den Nieuwendijk bij de Dirk van Hasseltsteeg, is bewezen door het vinden der fondamente[n] van de torens in 1564, toen de eigenaar van een huis te dier plaatse, Antonie Bontekoe, aldaar een kuil tot een heimelijk gemak deed graven. Wag. in folio, I, bl. 5 uit Korn. van Haemrode, *Bataviae descriptio*, achter Pontanus. —

't Wordt ook bevestigd door de zware stukken muurs, die men weleer (t. w. in de 16^e eeuw) plagt te vinden bij het bouwen van nieuwe huizen, ten westen van het Damrak tusschen de Oude- en Papenbruggen. Pontanus *Nederd. Uitg.* bl. 12. — Hetgeen door Filip von Zesen (*Beschreibung der Stadt Amsterdam*, 1664 in kwarto p. 33) mede wordt bevestigd, met de bijvoeging, dat die muren niet gevonden werden aan het Damrak, maar wat verder opwaarts, naar den Nieuwendijk heen. Dezelfde schrijver verhaalt mede, dat men nog onlangs (hij schreef in het jaar 1663) op den Nieuwendijk op dezelfde hoogte, achter het huis van den Schepen Joan Blau, naar de Vrouwensteeg toe, een ouden steenen trap had opgegraven, die duidelijk bleek tot een Kasteel te hebben behoord. En dat dit Kasteel geen ander geweest is dan dat van Aemstel, wordt bevestigd door den eigendom, dien de Graaf van Holland in de 14^e eeuw, na het slechten van het Kasteel, aan den grond daaromtrent gehad heeft, en waarvan nog een brief van 1 Mei 1333 getuigt, waarbij Graaf Willem III een gedeelte van dien grond in eeuwige erfpacht uitgeeft. Wag. 1, bl. 5 en 8.

Dat de L. Vr. Kapel vroeger de kapel van 't Slot geweest is, wordt door Wagenaar voor zeer waarschijnlijk gehouden. I, bl. 26. II, bl. 92. Zie ook v. Spaen, § 6.

Wij kunnen een drietal afwijkende gevoelens aangaande de plaats waar 't Slot van Aemstel in de 13^e eeuw zou gestaan hebben niet geheel met stilzwijgen voorbijgaan, hoewel ze geen van allen op eenigen voldoende[n] grond berusten.

Vondel plaatste het Slot aan den Schreijershoek, hoewel hij

zeker bij Pontanus wel gelezen had, dat het gestaan heeft „aen de westzijde van den Ammerac tusschen de Oude- en Papen-brugghe.” Maar, vermits hij zijnen held, als een andere Aeneas, over zee naar een vreemd land wilde doen verhuizen, plaatste hij 't Slot aan den IJkant, waartoe hij als dichter vrijheid had. Intusschen ontstond daaruit bij velen in de 17^e eeuw de meening, dat het Slot werkelijk daar gestaan heeft, waartoe bijzonder ook de herinnering medewerkte van de zware fortificatiën, die tot in het begin dier eeuw daar ter plaatse waren te zien geweest, doch die meest in den aanvang der 16^e eeuw waren opgeworpen tegen de Gelderschen. Dat in de 18^e eeuw geen kasteel aan den Schreijershoek kan gestaan hebben, zal wel niemand betwijfelen, wanneer men opmerkt, dat destijds die hoek nog in het IJ lag, welks golven toen door den Zeedijk gekeerd werden.

In de 18^e eeuw bragt Romijn de Hooghe een ander gevoelen aan 't licht. Hij had in een geschreven boekje van Jan Reekalf, den overgrootvader zijner moeder, gelezen, dat het Slot gestaan had „daar nu de Reguliers-Toorn staat, met vijf Toorens.” (*Spiegel van Staat des Vereen. Nederlands*, I Deel bl. 171). Maar Jan Reekalf heeft dat Slot daar nimmer gezien, want toen hij leefde stond er reeds lang de Oude Regulierspoort. En hoeveel geloof zijn *geschreven boekje* verdient, bewijst hetgeen Jan Reekalf er bijgevoegd had, dat dit Slot „voor de derdemaal omvergeworpen en herboud” was.

Eindelijk heeft in onze eeuw de Heer van Ninst Koning eene nieuwe meening geopperd.

Volgens hem zou het Slot gestaan hebben aan het einde van den O. Z. Voorburgwal, waar nu het huis Vredenburg staat. Men vindt zijne gronden voor die meening opgegeven in het 2^e deel van *Aemstels Oudheid* door Dr. P. Scheltema, bl. 119.

Er is evenwel geen enkel bewijs voorhanden, dat daar immer een Slot gestaan heeft, en dit diende toch eerst bewezen te zijn, eer er sprake kan vallen of 't dat van Aemstel geweest is.

„Een steen in den gevel waarop een kasteel met vier torens” bewijst niets. Steenen in gevels, waarop kasteelen staan afgebeeld, ziet men zeer veel te Amsterdam; het zijn producten der 17^e eeuw, en verreweg de meesten kinderen der verbeelding. Vele

dier burgen zinspelen op den naam van den bouwheer; geslachtenamen, die op *burg* eindigen, zijn niet zeldzaam. Vele andere danken hun' oorsprong aan 't devies: „God is mijn burg”, dat in menigen gevel zinnebeeldig werd voorgesteld. De overige zijn afbeeldingen van elders bestaande Kasteelen als: „'t Slot van Egmond, van Muiden, van Brederode, van Nassau, enz. en die afbeeldingen zijn dikwijls nog zoo als de steenhouwer ze heeft verkiezen te maken.

Even weinig bewijzen „de twee oude kaarten of platte gronden” waar men ter plaatse van het huis Vredenburg „een *kasteel* of *rondeel* afgebeeld” zag. Een kasteel of een rondeel verschilt nog al iets, de aanduiding op die twee kaarten moet dus niet zeer duidelijk geweest zijn. Maar in allen gevalle zullen die kaarten toch niet ouder geweest zijn, dan de groote kaart van Cornelis Antsz. van 1544, en dus altijd nog minstens derdehalve eeuw te jong, om hier als getuige te mogen gelden.

Maar de Heer v. E. K. bezat een' rentebrief van het jaar 1370, waarin gesproken werd van een huis belendende aan *Ghijsebrechts stedepoorte*, hetgeen „volgens hem niet anders kon beteekenen „dan de poort des kasteels van Gijsbrecht van Aemstel.” Om met juistheid te beoordeelen, wat *Ghijsebrechts stedepoorte* beteekend, en *waar* het huis gestaan kan hebben, zou men den brief zelve voor zich dienen te hebben; maar zooveel is wel zeker, dat hier aan geen kasteel van Gijsbrecht van Aemstel te denken valt. Een *stedepoorte* is toch wel iets anders dan een *kasteel*; en er zijn zoo vele mannen geweest, die den naam van Gijsbrecht gedragen hebben, dat die enkele naam waarlijk niet genoeg is, om daarin een Heer van Aemstel te erkennen, vooral als die naam genoemd wordt in 't laatst der 14^e eeuw. En hoe men den naam van de Oude-Kennissteeg (*Oude-kerks-steeg*, Wag. I bl. 55.) kan afleiden van den inval der Kennemers in 1204, en hoe men uit den naam *Liesdel* een *boomgaard* kan maken, is vrij raadselachtig.

Aant. 19. (Bl. 28.)**DE DAM IN DEN AEMSTEL.**

De Dam in den Aemstel is gelegd tusschen 1204 en 1275; bij de onzekerheid aangaande den juisten tijd, zal men mogelijk 't naast aan de waarheid komen door het middengetal te nemen, dus omstreeks 1240. Velen stellen 't omtrent 1220, en Le Long, (*Reform. van Amsterdam*, bl. 129) acht dit „genoegsaam seeker te zijn”; ja, hij wil zelfs beweren, dat die Dam, „schoon eerst maar smal en als een dijk” er „reets voor den jare 1200” geweest is (bl. 132), — 't geen echter niet te bewijzen, en bezwaarlijk te gelooven is. Er was in 1204 wel een „dijk t' Aemstel” maar van een *dam* in den Aemstel vindt men op dat jaar nog geen gewag.

Dat de dam in den Aemstel gelegd is door den Heer en op zijne kosten, lijdt wel geen' twijfel, omdat „die van oude Kalslagen ende die van Nieuwevene” het regt om door de sluis in dien dam uit te wateren, hadden gekocht van Heer Gijsbrecht IV, derhalve na 1252. En dit kan welligt mede eenigzins strekken om 't gevoelen, dat de dam met de sluis niet vroeger dan omstreeks 1240 gelegd zijn, waarschijnlijk te maken; daar toch indien zij reeds lang te voren in wezen waren geweest, die dorpen zich zeker ook al vroeger van dat regt van uitwatering, dat voor hen van groot belang was, zouden verzekerd hebben. Van dien koop heeft een brief bestaan „besegelt met vier segelen des Proost van S. Jan, 's Heeren van Aemstel sijn broeder, Borrichgrave van Leyden ende Willams van Egmond” (van Mieris, III, bl. 172), maar die brief was reeds in 't midden der 14^e eeuw verloren.

Aant. 20. (Bl. 29).

Wagenaar acht het „ten hoogste waarschijnlijk,” dat „de buuren van Amsterdam” tot diep in de dertiende eeuw voor Schout en Asingen van Onderkerk zullen hebben teregt gestaan; doch omstreeks het midden dier eeuw, na 't leggen van den dam in den Aemstel een afzonderlijke regtbank zullen hebben verkregen.

Zie Wag. III, bl. 269 en 270; waarvan men echter moet af-trekken hetgeen van Jan Persijn en den Baljuw van Waterland gezegd wordt, als berustende op eene dwaling. Jan Persijn is nooit Heer van Amsterdam geweest.

Aant. 21. (Bl. 31.)

„Ongetwijfeld begon Floris V op eigen gezag te regeren, toen „hij twaalf jaren, den ouderdom voor de meerderjarigheid der „leenen, bereikt had.” Arend, *Alg. Gesch. des Vaderl.* IIe Dl., 1e St., bl. 339. Het eerste Charter, door Floris V als Graaf van Holland gegeven en bezegeld, is van den 10 Julij 1266. Maar toen was hij nog geen volle 12 jaren oud, want hij was geboren in of omstreeks September 1254. Van Wijn op Wagenaar, III St., bl. 9 en 10. Ten tijde van den opstand der Kennemers echter was Floris reeds nagenoeg 14 jaren oud.

Aant. 22. (Bl. 34.)

In het *Tijdschrift voor Gesch., Oudh. en Stat. van Utrecht*, bij N. v. d. Monde, 1837, bl. 50, 153, 154, kan men een en ander vinden, ter verklaring van dien zonderlingen uitroep. Als men zich echter herinnert, welk eene verschrikking de naam der Tartaren in 't midden der 13e eeuw over geheel West-Europa bragt, dan zal men daarin wel de eenvoudigste verklaring vinden.

Aant. 23. (Bl. 41.)

AMSTERDAM IN 1270.

Deze beschrijving van Amestelledamme in 1270 heeft alleen de *waarschijnlijkheid* tot grondslag; want echte bescheiden uit dien tijd ontbreken geheel.

Waarschijnlijk is het, bijv. dat er toen reeds een gebouw moet geweest zijn, dat tot Waag diende. Bij den koophandel, die hier, blijkens het handvest van 1275, bloeide, was er volstrekt toezigt noodig op *maat* en *gewicht*. Dit regt behoorde den Heer; in Holland behoorde 't den Graaf. In 1389 werd het door Hertog Albrecht aan de Stad afgestaan. (Wag. I, bl. 128).

Even onontbeerlijk was op dat tijdstip reeds het bestaan van een windmolen hier. In 1336 stond die molen aan den Nieuwendijk, de Graaf beschreef in dat jaar zijn „molenwerf” als „ghelegen op die westzide van der haven” (Wag. I, bl. 9). Die molen of een andere, kan daar reeds gestaan hebben op 't jaar waarvan wij spreken; immers waren de windmolens reeds in de 13^e eeuw hier te lande in gebruik.

Niet minder waarschijnlijk is het, dat bij de aanwassende bevolking van Amestelledamme, men ook al vroeg een houten kapel zal hebben gebouwd, ter plaatse waar in 't begin der 14^e eeuw de Oude Kerk is gesticht. Deze Kerk werd reeds in 1334 de Kerspelkerk van Aemstelredamme genoemd. Zie den brief van Graaf Willem bij Wagenaar (II, bl. 91).

Aan de benaming van *Kerkhof* hechte men echter niet de beteekenis van *begraafplaats*. Wel werden de Kerkhoven tot begraafplaatsen gebruikt, en daardoor eerlang beide woorden van gelijke beteekenis, zoodat men later zelfs Kerkhoven had zonder Kerk. Maar eigenlijk beteekende *Kerkhof* den grond, waarop een Kerk gesticht werd; en de plek, die bestemd was, om er een Kerk op te bouwen, werd alzoo, en te regt, van dat oogenblik af het Kerkhof genoemd, ook eer de Kerk er nog stond. Evenzoo werd ook de plaats, die bestemd was, om er de Nieuwe Kerk te bouwen, in 1408, toen die Kerk nog niet bestond, toch reeds het Kerkhof genoemd, in een brief van Jacob van Gaasbeek betreffende het huis van Willem Eggert. Zie *Aemstels Oudheid*, door Dr. P. Scheltema, III, bl. 63 en 82.

Meer twijfelachtig zou 't kunnen schijnen, of de Oude brug toen reeds gelegd is. Daar zij echter juist ligt ongeveer tusschen de Oude Kerk en de plaats waar 't Slot stond, daar zij de oudste brug van de stad is, en in een brief van 1304 een brug te Amsterdam vermeld wordt, is het niet onwaarschijnlijk dat zij ongeveer ten dien einde is aangelegd.

Aant, 24. (Bl. 42.)

Men denke hier niet aan een Amsterdamsche vlag, al veronderstelt ook Wagenaar (III, bl. 11) dat Amsterdam omstreeks 1275 reeds

een eigen vlag voerde. Zoolang Amsterdam onder een bijzonderen Heer stond, kon 't geen andere vlag voeren dan die van den Heer. Overigens kende men in de 13^e eeuw ook al eigentlijke *stedevlaggen*. Lubek voerde de hare reeds in 1280, blijkens een zegel van dat jaar. „An der Spitze des Mastes ist eine Flagge „angebracht, welche bei einem Siegel v. j. 1280 schon deutlich „die Theilung in zwei Farben zeigt,” zegt Dr. O. T. von Hefner, *Siebm. Wappenbuch, Nürnberg* 1856, Bd. I, Abth. 1, p. 49).

Aant. 25. (Bl. 43).

'T SLOT TE MUIDEN.

„We kunnen de zeer rustige verzekering geven,” zegt de Heer Alberdingk Thijm, (*Gids* 1859, IIe Deel, bl. 464). „dat de romaansche beeldwerken, de kubuskapiteelen der schoorsteenen, aan het beroemd kasteel, het eenige niet zijn, dat van „een' bouw in de *eerste helft der 13^e eeuw*, getuigenis aflegt. „Wij hebben alom in de kromme stijlen en karbeels onder de „kap der graaflijke kapel, met volkomen klaarheid de gleuven „ontdekt, waar de deeltjens van het romaansch geboogde houten „tongewelf tusschen geschoven geweest zijn.”

Volgens het verhaal van Melis Stoke is Graaf Floris door koop eigenaar van 't Huis geworden, en heeft hij 't doen herstellen en verbeteren. Wat er van dien koop zij, is niet volkomen duidelijk, en schijnt op eenig verband met *Naerdincklant* te wijzen; 't is ons voor 't oogenblik genoeg op te merken, dat het Muider slot omstreeks 1290 door Floris V moge zijn hersteld of versterkt, maar dat de stichting van vroeger dagteekent; en dat het Slot te voren aan Gijsbrecht van Aemstel behoorde, die er in 1285 afstand van deed.

Aant. 26. (Bl. 45).

**HET VERBOND VAN FLORIS V MET DE AEMSTELLANDERS,
IN 1274.**

Dit charter is nog op 's Rijks archief aanwezig, doch van de vier zegels is er slechts één overgebleven, het Mijdsrechtse. Zie Mr. L. Ph. C. van den Bergh, *Grondtrekken der Ned. Zegel- en Wapenkunde*, 2e druk, bl. 76. — Men vindt het ook, benevens het verbond met de stad Utrecht, bij van Mieris, I, p. 375. In beide brieven wordt de plaats, waar de verbindtenis gesloten is, niet vermeld. Die met Utrecht is ongetwijfeld in die stad gesloten; maar 't verbond met de Aemstellanders? — 't Was eigenlijk tegen den Bisschop gerigt, en is dus zeker door Gijsbrecht goedgekeurd, hoewel hij in den brief niet genoemd wordt (v. Spaen, bl. 39). En Wagenaar acht het (I, bl. 83) „ten hoogste waarschijnlijk,” dat Amsterdam zich mede in dat verbond begeven hebbe, en natuurlijk, want Amsterdam behoorde tot Aemstel; en hij veronderstelt zelfs een verband tusschen dit verbond en het verleen van het oudste privilege aan Amsterdam in 1275, dat ook vrij waarschijnlijk is.

Om deze zelfde redenen nu, acht ik het „ten hoogste waarschijnlijk,” dat het verbond met de Aemstellanders gesloten is op het Slot te Amsterdam, en dat Floris daarbij zelf tegenwoordig is geweest. Aan het verleen van het privilege in 1275 moet noodzakelijk eenige kennismaking zijn voorafgegaan, en daartoe is, onder de gebeurtenissen dier dagen, wel geen geschikter gelegenheid te vinden dan die van het sluiten van dit verbond.

Aant. 27. Bl. 48.)

Zóó ver zou geen Gijsbrecht van Aemstel noch Floris van Holland het in dien tijd nog brengen; dit zou eerst eeuwen later aan een Karel van Oostenrijk gelukken. Evenwel begon het er toch onder Bisschop Jan van Nassau wel reeds eenigzins naar uit te zien, daar Floris hem geheel onder zijn toezigt had gebracht, en de sleutels van 't Sticht aan zijn tegenstanders verpand

waren: Vreeland aan Aemstel, Montfoort aan Woerden en Kuitenburg aan Gelre.

Aant. 28. (Bl. 49.)

HET GRAAFSCHAP HOLLAND IN 'T MIDDEN DER 13^e EEUW.

Het Graafschap Holland was inderdaad, vóór Floris V, nog binnen enge grenzen beperkt, en het gezag der Graven in de 13^e eeuw nog zeer bekrompen. Daarover, zegt van Spaen „kan men den voortreffelijken Kluit raadplegen (*Historie van de Nederlandsche staatsregering*, V Deel) „dan zal men zich overtuigen, dat het Graafschap van Holland zeer klein was.” Bovendien leveren de oorkonden dier tijden er overvloedige bewijzen van. En wij vinden dezelfde opmerking, onder anderen, ook weder gemaakt door den Heer Nijhoff (*Bijdragen*, IV Deel, Aank. bl. 22), bij de aankondiging der gedenkstukken tot opheldering der Nederlandsche Geschiedenis, opgezameld uit de archieven te Rijssel, door Mr. L. Ph. C. van den Bergh: „Zij leveren „inzonderheid eene nieuwe proeve van het bekrompen gezag der „Graven in die eeuw.”

Om zich te overtuigen hoe klein het Graafschap Holland nog was toen Floris V aan de regering kwam, behoeft men slechts van het latere Holland af te trekken, al datgene wat door Floris zelven, of door Graven uit de huizen van Henegouwen en Beieren aan Holland is gehecht, — en zoo vindt men, dat Holland, zoo als Floris V 't van zijn vader erfde, niet meer bevatte dan: 1°. 't Baljuwschap van Zuid-Holland, met de steden Dordrecht en Geertruidenberg; — 2°. Rijnland, Delfland en Schieland, dat te zamen Noord-Holland uitmaakte, met de steden Leiden en Delft, en „mitter ouder stede van Vlairdinge”; — 3° Kennemerland met de steden Haarlem en Alkmaar.

Aant. 29. (Bl. 55.)**HET OUDSTE ZEGEL VAN AMSTERDAM.**

't Is een ledig koggeschip, aan welks mast, in plaats van een zeil, het wapen van Holland hangt. Men weet, dat het schip het gewone zegelbeeld was van alle watersteden, en alle plaatsen, die bij de scheepvaart leefden; niet alleen hier te lande, maar ook elders. Parijs voert het schip nog als zijn wapen. Dat schip beteekende, zegt Granier de Cassagnac: „*marchandise de l'eau*;" en volgens hem zijn, tot aan de revolutie, in de taal der municipale wetten, de termen *municipalité* en *marchandise de l'eau* van gelijke beteekenis geweest.

En in ons Amsterdamsche koggeschip met het Hollandsche wapen aan den mast herkennen wij de sphragistieke voorstelling van 't ontvangen privilege: *vrije vaart door Holland*. (Vergelijk mijne Verhandeling *over den oorsprong der Wapens*, in de *Bijdragen voor Vad. Gesch. en Oudh.* van Mr. J. A. Nijhoff, *Nieuwe Reeks*, II Deel, bl. 28, 29).

Aant. 30. (Bl. 55.)**DE VERNIEUWING VAN HET PRIVILEGIE IN 1291.**

Waarom heeft Graaf Floris V het privilege, reeds in 1275 geschonken, in 1291 nog eens woordelijk vernieuwd? Dit is duister. De gissingen, die daaromtrent gemaakt zijn, gaan van de veronderstelling uit, dat Jan Persijn in 1275, Heer van Amsterdam was, hetgeen onjuist is. — Zou niet Graaf Floris, toen in 1278 de Vreelandsche oorlog uitbarstte, de Amsterdammers het voorrecht der tolvrijheid hebben ontnomen? Zij waren toch de onderdanen van zijnen vijand. Dat de Amsterdammers evenwel in 't bezit van den brief zijn gebleven — hij berust nog heden in de ijzeren Kapel — bewijst niets daartegen, want zij zullen dien, zoodra de krijg begon, wel zorgvuldig hebben verborgen, gelijk men toen meermalen met privilegiën deed. Eerst in 1291 hebben zij dan hunne tolvrijheid terug bekomen, en daar de ver-

zoening met Gijsbrecht reeds in 1285 had plaats gehad, moet men erkennen, dat Graaf Floris niet bijzonder gereed is geweest, om onze voorvaders in 't hun vroeger geschonken voorregt te herstellen.

Aant. 31. (Bl. 57.)

DE KINDEREN VAN AEMSTEL.

Twee kinderen van Gijsbrecht IV zijn bekend, Jan en Elisabeth, (v. Spaen, bl. 65). „Johan van Aemstel, knape, Soon van Heer Gijsbert van Aemstel, Ridder, leefde Ao. 1321, in den gestigten van Utrecht, en segelden met het segel van Aemstel sonder eenige veranderinge. Elisabeth van Aemstelle, Nonne in het Klooster, gemeenlijk genoemd de Witte Vrouwen,” schrijft Buchelius.

Hun geboortjaar is niet bekend. In een' brief van 29 Januarij 1290 komt Jan met zijnen vader voor als borg, doch toen had hij nog niet het gebruik van een eigen zegel. Dit doet mij gissen, dat hij toen niet ouder dan ongeveer 18 jaren zal geweest zijn. In 1335 leefde hij nog, en zou dus toen, zoo mijne gissing juist is, 63 jaren oud geweest zijn. Heel veel ouder zal hij ook wel niet zijn geweest, want zijn zoon leefde nog in 1379.

Elisabeth was reeds in 1387 non in het Klooster der Witte-vrouwen. Indien zij jonger dan haar broeder geweest ware, zou zij toen pas 14 jaren hebben bereikt; daarom geloof ik liever, dat zij de oudste was.

Hetgeen men bij Wagenaar leest (*Vad. Hist.* III, bl. 180) dat Gijsbrecht twee zonen had: *Jan en Pelgrim van der Lede* is eene vergissing. Waarnit die voortgekomen kan zijn, zal blijken in Aant. 47, ten minste voor zooveel Jan van der Lede betreft. Den naam van Pelgrim van der Lede heeft hij overgenomen uit Sueder de Culemborch, *Orig. Culemb.*, waar die mede bij vergissing staat, in plaats van *Jan*, Heer van der Lede.

Aant. 32. (Bl. 59.)

Bij deze uitspraak werden de brieven, die Gijsbrecht wegens het Slot Vreeland had, voor goed en bondig erkend. (Zie van Mieris, I, pag. 399). Men zou hem de pandpenningen teruggeven, en na de betaling moest de Bisschop hem nog een jaar op het Slot laten, echter onder voorbehoud van het regt van op- en aftogt. „*Dit segghen was ghezeit tote Wassenaere, daer beede partiën jeghenwoordigh waren.*” De uitspraak was gedaan door negen ridders.

Aant. 33. (Bl. 59.)

„Floris liet *onedelmoedig* de dappere bezetting, welke hem ongeveer een jaar had bezig gehouden, op twee na, onthoofden,” zegt Arend, (II Dl., 1e St., bl. 351).

Aant. 34. (Bl. 60.)

De Bisschop wilde niet betalen niet alleen, maar vatte zelfs de wapenen tegen Graaf Floris op. Wat daarop gevolgd is, blijkt niet duidelijk. Wel, dat in 1285 door den Pauselijken gezant de Kerkban was uitgesproken over den Bisschop, doch dat hij hiervan ontslagen werd op voorspraak van Floris, die daarentegen bedong, dat de Bisschop hem betalen zou. Weinig dagen later, 19 Mei 1285, erkende de Bisschop in den Hage de wettigheid der schuld, en de onderlinge vriendschap werd hersteld. Zie Arend, II Deel, 1e Stuk, bl. 351 en 409. Vergelijk ook v. Wijn *op Wagenaar*. IIIe Stuk, bl. 22 en 23.

De reden, waarom de Bisschop in den Kerkban gedaan was, lag ook al in zijn gebrek aan geld. Hij had den tienden penning der geestelijke inkomsten, die de Kerkvergadering te Lyon in 1274 ter hulpe van 't H. Land had doen heffen, in zijn Sticht aangeslagen, en ten zijnen eigenen behoefte gebruikt.

En de voorspraak van Floris, waardoor hij ontslagen werd van dien ban, bestond vooral daarin, dat de Graaf de achterstallige penningen voor den Bisschop aan den Roomschen Stoel opschoot, onder verband echter der Kerkelijke goederen van 't Sticht.

's Bisschops beurs en de kas van 't Bisdóm waren beiden even ledig, en 't was geen wonder, dat hij een paar jaren later werd afgezet.

Aant. 35. (Bl. 60.)

WOERDEN EN YSSELSTEIN.

Herman van Woerden was ook „uyte sinen goede verwiset ende uyte sine Heerscap van Woerden ende uyten lande.” Oudewater, Woerden en Bodegraven waren aan Graaf Floris overgegeven. Ook over de Ysselsteinsche goederen beschikte Floris. Hij belcende daarmede Gijsbrecht, den zoon van den gevangen Heer Arent, en deze Gijsbrecht van Ysselstein was het, die in 1283 in 't gevolg van Graaf Floris mede te Medenblik was. (Zie Jhr. J. J. de Geer, *Bijdr. tot de Gesch. en Oudh. der Prov. Utr.* 1860. bl. 110—113).

Na 't vernederend verdrag van 1285 was Arent weêr Heer van Ysselstein. Herman verzoende zich in 1287 met Floris, mede op harde voorwaarden.

Aant. 36. (Bl. 61.)

JAN PERSIJN.

Zonderling is het, dat men er steeds behagen in gevonden heeft, dien Heer van Waterland, die toch waarlijk zooveel niet beduidde, in de hoogte te beuren. Vondel benoemde hem reeds tot „Amirael” van Hollaud, en waar hij hem een roover noemt, verzuimt hij niet, er *den grooten* bij te voegen. Later moest hij nog tot Heer van Amsterdam verheven worden. De uitvinder van die Persijnsche heerlijkheid aan den Aemstel schijnt Isaac Le Long te zijn geweest. Hij putte die ontdekking uit eene gebrekkige vertaling van den brief van 27 Julij 1282, zoo als hij die bij Soeteboom vond. Hetgeen hij er over te berde bragt was even verward als onnaauwkeurig; en ten slotte vond hij het „seldzaam,” dat vroegere schrijvers van al die dingen niet schijnen geweten te hebben (*Reform. v. Amst.* bl. 135, 136, 141, 149).

Natuurlijk hebben toen anderen, om niet „seldtsaam” te schijnen, 't van Le Long overgenomen, en zelfs, als 't veeltijds gaat, 't nog wat uitgebreid. Mr. P. van der Schelling, (achter Pars, *Katw. Oudh.* 1745, bl. 540). maakte reeds in 1203 een Jan Persijn Heer van Amsterdam. En de Conrector van der Wilp wist er nog wat bij te voegen, en maakte, heel eenvoudig, het Amsterdamsche wapen tot een geschenk van Jan Persijn (*Aant. op van Winters Amstelstroom*, bl. 202). Wagenaar nam het gevoelen van Le Long mede over, doch zoo verward als deze 't had voorgesteld, kon 't hem niet dienen, en hij poogde er eenige orde in te brengen. Bewijzen kon hij er echter niet voor aanvoeren; hij erkende, dat hij er „geen egt bescheid” van vinden kon (I, bl. 83). Daarom behielp hij zich met een: „Zo 't schijnt” en een „waarschijnlijk,” en besloot dat dit „ons genoeg” moest zijn.

Inderdaad is die bijzondere voorkeur aan Jan Persijn geschonken onverklaarbaar, daar toch de geschiedenis hem geenszins als een groot man doet kennen, en hij niet eens in zijne Heerlijkheid Waterland zijn gezag wist te handhaven. Hofdijk teekent hem dan ook volkomen juist, als hij hem „den onbeduidenden Heer van Waterland” noemt (*Het Nederl. Volk*, bl. 252). Soeteboom had reeds gezegd, dat de Persijnen „Heeren sonder heerschappij” waren (*Soet-stemmende Zwaane*, bl. 45). Van Spaen heeft reeds in 't begin dezer eeuw aangetoond, dat Wagenaar dwaalde, en Jan Persijn geen Heer van Amsterdam is geweest (*Hist. der Heeren van Amstel*, bl. 50). Evenwel hebben nog voortdurend vele Geschied- en Oudheidkundigen de achttiende-euwsche leer blijven verkondigen, en Jan Persijn Heer van Amsterdam genoemd. Zien we, wat in de beide brieven, waarop die meening berust, gevonden wordt. De eene is de brief van 27 Julij 1282, men vindt dien in v. Mieris, I, p. 423; de andere is de zoenbrief van 27 October 1285, te vinden in C. Commelin, *Amsterdam*, bl. 44.

In den brief van 1282 leest men:

„Preterea in Amestelredamme, quicquid ex concessione venerabilis Domini Johannis, Trajectensis Electi, ex consensu Comitum predicti, nobis competebat vel competere videbatur cum domibus munitionibus et ceteris que habebamus ibidem in

„dictum Comitum integraliter transtulimus et eadem bona totaliter
„resignavimus et ad opus dicti Comitum tenere presentium re-
„signamus.”

En in dien van 1285:

„Voert so hebben wi dat geloofd mit goeder trouwen, dat die
„gifte van Amstelredamme, die gegeven was Haren Janne Par-
„sijne, ende al dat daertoe behoert als van verboede goede ge-
„stade solen houden voer ons ende onse nacomelingen.”

Deze brieven geven ons aanleiding tot de volgende opmer-
kingen:

1o. Wat was „die gifte van Amstelredamme”? de daarop vol-
gende woorden zeggen het: „die *gegeven was* Haren Janne Par-
sijne”, en Gijsbrecht belooft, die *vroeger gedane gift* „gestade”
te zullen houden. Die gift was dus dezelfde, waarvan in den
brief van 1282 gesproken wordt, gelijk ook Wagenaar aan-
toont (I, bl. 88), en de brief van 1285 bewijst alzoo niets meer
dan reeds in dien van 1282 gesteld is. En daar lezen we alleen,
dat aan Jan Persijn gegeven waren bezittingen in Amstelredamme
met huizen, sterkten en andere dingen (van Spaen zegt: „het
zullen zeker vruchtdragende landerijen met een gevestigd Slot
geweest zijn, die de Heeren van Amstel te voren van 't Sticht
ter leen hielden) maar *geen Heerlijkheid noch Regtsgebied*.

2o. Jan Persijn kon geen Heer van Amsterdam zijn, of het
regtsgebied, „*het gerichte*,” hoog en laag, of alleen het laatste,
moest hem wel en wettig zijn opgedragen. Daarvan is niets te
lezen, en men heeft nog nimmer een enkel charter te voorschijn
gebragt, waarin Jan Persijn den titel van Heer van Amsterdam
voert.

3o. De brief van 1285 leert ons ook, *wie* de Heer van Amster-
dam was. De noodzakelijkheid, om de gedane gifte door Gijsbrecht
te doen bevestigen, bewijst juist dat *hij* die Heer was.

4o. Den tijd, wanneer Jan Persijn die goederen te Amsterdam
van den Bisschop ontvangen heeft, moet men stellen op 1280;
dit bewijzen zoowel de woorden: *met toestemming van voornoemden*
Graaf — Floris namelijk, wien in Januarij van dat jaar de goe-
deren van Aemstel en Woerden voor de oorlogskosten waren over-
gegeven, — als ook het verband met den Zoenbrief van 1285,

waar men duidelijk leest, dat het *verbeurd goed* was, hetgeen wijst op den tijd na Gijsbrechts gevangenzetting.

50. Daar Jan Persijn de ontvangen goederen reeds in 1282 aan Graaf Floris heeft overgedragen, is hij slechts een paar jaren in 't bezit daarvan geweest. Andere bewijzen, dat hij in eenige betrekking tot Amsterdam gestaan heeft, zijn er niet. Hij is dus wel gedurende korten tijd bezitter van eenige landerijen, huizen, sterkten te Amsterdam, maar geen Heer van Amsterdam geweest.

Aant. 37. (Bl. 64.)

Zoowel op grond van 't volstrekt stilzwijgen der geschiedenis omtrent de Vrouwe van Aemstel, als omdat wij ook bij de gebeurtenissen in en na 1296 niets van haar gemeld vinden, mogen wij 't er voor houden, dat zij reeds vroeger overleden was. En omdat Gijsbrecht in 1287 de tienden te Bodegraven, die waarschijnlijk tot haar huwelijksgoed hebben behoord, wegschonk aan 't klooster, waar zijn dochter non was, vermoed ik, dat zij reeds toen overleden was. (Vergl. Aant. 2.)

Aant. 38. (Bl. 65.)

OTTO VAN AEMSTEL EN ARENT VAN BENSKOOP.

Otto van Aemstel, wel eens verkeerdelijk als een broeder van Gijsbrecht aangemerkt, onder anderen door Vondel, was de kleinzoon van Egbert, die een broeder van Gijsbrecht II was. Hij komt in 1268 reeds voor, en moet dus in 1296 reeds een man op jaren geweest zijn. Hij werd toen gebannen wegens deelgenootschap aan de zamenzwering en ligt te Antwerpen begraven. Zijne nakomelingen hebben in Brabant gebloeid tot in 't midden der 17^e eeuw.

Arent van Benskoop was jonger; hij was de zoon van Gijsbrechts broeder, Arent van Yasselstein; hij wordt als een der schuldigsten aan den moord van Graaf Floris genoemd. Mr. G. W. van Oosten de Bruyn (*Haarlem*, I Dl., bl. 191) verhaalt, dat Arent van Benskoop te Haarlem gestraft is, en Scriverius zegt het ook (*Graven*, bl. 246); maar 't is onjuist. Hij werd

door toedoen van Loef van Kleef, bij de overgave van Kroonenburg gered, en naar Kervenheim in Kleefsland gevoerd. In 1304 verdrong hij met Jan van Renesse in de Lek. (v. Spaen, *Hist. van het Huis van Ysselstein*, § 2.)

Aant. 39. (Bl. 70.)

WAAR GIJSBRECHT ZICH IN ZIJNE BALLINGSCHAP HEEFT OPGEHOUDEN.

Dat Gijsbrecht nimmer de oevers van den Weichsel zag, zal thans wel geen betoog meer behoeven. Wagenaar zelf erkent, dat er van de „oude overlevering” aangaande die Pruisische reis „geen ouder gewag” te vinden is dan in Vondels Treurspel; en de vier aanmerkingen, die de geachte geschiedschrijver er bijgevoegd heeft (I, bl. 96—98), zijn niet in staat geweest aan 't spreukje eenige waarschijnlijkheid bij te zetten. Had vader Vondel nog eens kunnen opzien, hij zou er mogelijk hartelijk over gelagchen hebben, dat men zich zoo uitsloofde, om waar te maken, hetgeen hij slechts uitgevonden heeft, om Gijsbrecht, als een andere Aeneas, zich te laten „scheep begeven,” en een ander land opzoeken.

Als men ziet, dat Gijsbrechts afstammelingen nog lang daarna in Gelderland en Kleefsland bloeiden, dan zal 't toch wel zeer natuurlijk zijn „te gelooven, dat hij zich bij eenige Heeren in Gelderland of in het Kleefsche, zal begeven hebben, om in stilte en gerust het einde van zijn ongelukkig leven af te wachten.” (Zie van Spaen, bl. 65, 76, 79—82.)

Vergelijk voorts mijne meergenoemde Geschied- en Oudheidkundige Aanteekeningen op den Gijsbrecht, in Vondels Werken, III Dl., bl. 423, 424.

't Waarschijnlijkst komt het mij voor, dat Gijsbrecht, na eerst zich in de Betuwe te hebben opgehouden, later naar Kleef is gegaan. (Zie hiervoor bl. 95.)

Aant. 40. (Bl. 72.)**DE BLIJDE INKOMSTE VAN GWIJ.**

Mr. H. van Wijn zegt in zijn *Iets over de Keur van Gui van Henegouwen*: „dat hij, den 21sten Mei van dat jaar Heer „van Amstel geworden zijnde, als toen deze Keur, bij gelegenheid „zijner *blijde inkomste* (die de voornaamste tijd plag te zijn tot „het bevestigen van oude of het toestaan van nieuwe Charteren „en Gunstbrieven) kan geschonken hebben.”

Hij moet die blijde inkomst gedaan hebben niet lang na den 21sten Mei, want reeds in 't begin van Junij was Gwij met eene vloot in Zeeland, waar hij gevangen genomen werd, doch kort daarna uitgewisseld. Zie Wagenaar, *Vad. Hist.*, III, bl. 141, 142. Om deze reden stel ik 't op den 25sten Mei.

Aant. 41. (Bl. 73.)**AMSTERDAM TOT EENE STAD VERHEVEN.**

Mr. J. D. Meijer (*Eenige bedenkingen over Poortertijen*) heeft aangetoond, dat de verheffing van Amsterdam tot eene stad moet zijn gedaan door den Graaf, die daartoe alleen het regt had, terwijl „mindere leenmannen dit niet vermogten, eene leer, die „overal is aangenomen”; en hij acht het waarschijnlijk, dat Graaf Jan II „in de maand Mei 1300, toen hij zijn broeder Gwij met „Amstelland heeft beleend, *bij gelegenheid der verleiding*, Amsterdam tot een Poort heeft verheven.”

Aant. 42. (Bl. 86.)**GILDEN.**

Gilde is volgens Bilderdijk: *ge-hilde*, samenscholing, verbond. Volgens Jac. Grimm (*Deutsche Myth.*, I, bl. 34) hangt *gildan*, *kēltan* met eer- en offerdienst te zamen, en ontleenen de gilden hun naam aan de oude offermaaltijden. Oud zijn de gilden zeker; Karel de Groote gaf reeds in 779 een capitularium uit

tegen de Schutzgilden. Zie Ph. Blommaert, *Over de Gilden*, in Willems, *Belg. Museum*, IV Deel, bl. 35, 36. — C. J. Fortuyn, *Specimen historico politicum inaugurale, de Gildarum historia, forma et auctoritate politica etc.* Amst. 1834, p. 9.

„Cette réunion [de ceux qui offraient en commun le sacrifice] „était appelée *ghilde*, c'est-à-dire, *banquet à frais communs*; mot, „qui signifiait aussi *association* ou *confrérie*, parceque tous les „co-sacrifiants, promettaient, par serment, de se défendre l'un „l'autre, et de s'entr'aider comme des frères.” Aug. Thierry, *Consid. sur l'hist. de France*, voor zijn *Récits Mérovingiens*, I, p. 268 etc. — „*Ghilde*, ou contribution, sacrifice mutuel. — Le sens ordinaire est *association*, le sens primitif est *don*, *contribution*. Michelet, *Hist. de France*. V. p. 315.

De regeringsvorm der steden werd bij de Germaansche volken naar het Gildebestuur ingerigt, en bij de Angelsaksen werd het *Stadsrejt* ook wel *Gilderejt* genoemd. Eene gemeente was eigentlijk ook een Schutzgilde, waarvan de Schepenen het hoofd waren. (*Belg. Museum*, t. a. pl.)

Aant. 43. (Bl. 89.)

JACOB DE SCRIVER

was de zoon van een' dergenen, die in 1296 het land hadden moeten ruimen. Vijf en twintig jaren daarna (30 April 1321) kreeg hij verlof daarin terug te keeren, en ontving hij zijns vaders goederen bij Weesp en Muiden terug, die vroeger waren verbeurd verklaard, (van Mieris, II, bl. 256.)

Aant. 44. (Bl. 90.)

HET REIGERBOSCH.

Dit „*Reygherbosch* in 't lant van Amestelle” lag in de nabijheid van het Bijlmermeer. 't Wordt in een brief van Bisschop Jan van Nassau in 1280 genoemd: „*Bindelmerebosch*”; — in den zoenbrief van Gijsbrecht van 1285: „*dat bussche daer die rey-*

ghers inne broeden"; — in een brief van 1298: *Bendelmerebroeke*, daer die reyghers in broeden"; — in een brief van Gwy in 1309: „le Hayronniere". — De Ruwaart Albrecht noemt het in een brief van 1363: „den Reygherbosch te Bindelmeerebroec", en spreekt daarbij van „grauwen reygers", en van „alle ghevo ghelt, dat daer in broedet ende voedet", en van die graauwe reigers moest den Ruwaart, als hij zich in Holland bevond, een zeker getal in zijne „herberghe" geleverd worden. — In een brief van 1386 heet het „onsen Reygherbosch in Bindelmerbroec", en Albrecht had er een' ambtenaar over gesteld, dien hij zijn „diere" noemde, en die toen „Symon van der Scuijer" was. In een handvest van 1388 spreekt de Ruwaart van misdrijven „binnen den Raesloot van onsen Reygerbroeck ter Ouder-Amstel". En toen 's Hertogen gemalin, Margaretha van Kleef, in 1401 te Amsterdam was, werden „uten Reygherbosch ghelevert XIX reyghers."

Het was dus niet, als sommigen geschreven hebben, „een Reygers-Hof op de Rivier den Amstel"; het was geen „Huys van Playsance van d' oude Heeren van Amstel;" maar, als de oude brieven duidelijk melden, een bosch aan of in het moeras, waarin de reigers nestelden en broedden, en het lag wel in het land van Aemstel, maar niet aan de rivier den Aemstel. Het was ook geen rietbosch, maar een bosch van *boomen*, want in den brief van 1363 spreekt de Ruwaart herhaaldelijk van het hout, dat het opleverde, van „vallenden houte", van „gheen hout daer in doen houden datten bossche, jof den reygeren onstade doen mach", van „scade aen houte, an reygheren" enz.

Dat nu de reiger oudtijds een edele vogel was, „een wild van hooge vlucht", is bekend, en 't is dan ook geen wonder, dat de Graven aan 't bezit van dat bosch nog al waarde hebben gehecht. Floris V liet het zich door den Bisschop, tijdens Gijsbrechts gevangenschap, in handen stellen, en dwong daarna Gijsbrecht zelve tot volkomen afstand. Jan I twistte er over met den Bisschop, en handhaafde zich in 't bezit. En Jan II zonderde het reigerbosch uit, toen hij het land van Aemstel aan zijn' broeder schonk.

En men verwondere zich niet, in Aemstelland een bosch te vinden.

De lage veenen zijn boschrijk, wanneer zij slechts aan zich zelve overgelaten blijven, en niet door de bevolking kaal worden gehouden. Laag veen *zonder houtgewas*, gelijk het zich tegenwoordig in Nederland vertoont, is een *tegennatuurlijke* toestand, die alleen het gevolg is van het in gebruik nemen der gronden door de ingezetenen. (Dr. Staring, *De Bodem van Nederland*, I Deel, bl. 72, 73.) Het aanwezig zijn van boomstammen bevestigt zich nog heden ten dage voor dezen geheelen omtrek; want in de Bijlmermeer, onder Ouderkerk en onder Amstelveen, worden die voortdurend in zulk eene menigte opgedolven, dat ze voor sommige huisgezinnen de eenige brandstof uitmaken. (*Id.* bl. 70.)

Aant. 45. (Bl. 96.)

Het veel besproken verhaal van Beka, dat na den dood van Graaf Jan I Gijsbrecht van Aemstel zijne Stad rondom met houten bruggen en torens versterkt heeft, doch dat de Haarlemmers en Waterlanders, hem verjaagd en de bruggen en sterkten verbrand hebben, — en waarop de zoo vaak betwiste terugkomst van Gijsbrecht, en ook Vondels treurspel gebouwd is; — levert volstrekt geen zwarigheid op, indien men slechts in plaats van Gijsbrecht *Jan* leest. Zulk eene vergissing in den naam is bij onze oude Kronijkschrijvers geenszins zonder voorbeeld, — en de brief van Jonkheer Willem van 22 Mei 1304 bewijst, dat het werkelijk Jan van Aemstel geweest is. Vergl. van Spaen, bl. 62, 63, 66, 67, en Wagenaar, I, bl. 36, 93—96.

Aant. 46. (Bl. 99.)

VONDELS GIJSBRECHT.

Deze belegering van Amsterdam in 1304 maakt het historisch gedeelte van Vondels treurspel uit. Maar dat beleg heeft geen jaar, zoo als de Dichter stelde, 't heeft ten hoogste drie weken geduurd; — 't is ook niet omstreeks het Kersfeest, maar in de maand Mei voorgevallen; — en 't heeft niet de geheele verwoes-

ting der stad, maar alleen 't slechten der vesten, verlies van voorregten en geldboete ten gevolge gehad. Vondel „stoffeerde „en bekleedde de zaeck naer de goude vrijheit der edele poëzij,” en daarom vindt men in dat voortreffelijk dichtstuk veel dat van de historische waarheid afwijkt.

Vondel heeft de stoffe „soo overgeestigh met de verwoesting van „Trojen geschakeerd, dat men sou mogen twijfelen, wat men van „Trojen of van Amsteldam behoorde geloof te geven.” (Lud. Smids, *Schatkamer*, bl. 18).

Ik zal hier in geen vergelijking treden van het Treurspel met de Geschiedenis; — ik heb dit gedaan in mijne *Geschied- en Oudheidkundige Aanteekeningen op den Gijsbrecht*, die door den Heer Mr. J. van Lennep zijn opgenomen in het derde deel van *Vondels werken*, en ik mag dus daarheen verwijzen.

Thans alleen een eukele opmerking omtrent Gijsbrecht zelve, en wel in verband tot de voorgaande Aant.

Niet hij, maar zijn zoon Jan had, volgens de geschiedenis, de held van het Treurspel moeten zijn. Vondel echter volgde Beka en gebruikte den naam van Gijsbrecht. Maar daaruit volgde nu ook, dat de Dichter in tegenspraak kwam met de geschiedenis, en Gijsbrecht voorstelde als een held in de kracht des levens, terwijl hij werkelijk reeds een afgeleefd grijsaard was. Ja, wat erger is, ook in tegenspraak met zich zelve; want terwijl hij eerst Gijsbrecht laat verhalen, dat deze, tijdens Floris minderjarigheid, dat is vóór 1266, mede de voogdijschap had bekleed, stelt hij hem evenwel, *veertig jaren later*, nog voor als een man op middelbaren leeftijd. En deze tegenstrijdigheden verklaren zich daaruit, dat het eigentlijk de zoon is, die hier optreedt, onder den naam van zijnen vader.

Aant. 47. (Bl. 94 en 99.)

JAN VAN AEMSTEL.

Jan van Aemstel bezat goederen en gerigten in de Betuwe, onder anderen ook de Heerlijkheid Nyerlede, die tegenover Rhenen gelegen was. Van Spaen gist, dat hij ter vrouwe gehad heeft de

erfdochter van Heer Jan van der Lede, en dat deze hem de Heerlijkheid Nyerlede als eigen goed ten huwelijk gebragt heeft. Zeker is het, dat Jan van Aemstel Heer van Nyerlede was, — dat die Heerlijkheid niet tot de Aemstelsche stamgoederen behoord heeft, — dat Heer Jan van der Lede zonder zoons is overleden, en dus, zoo hij eene dochter gehad heeft, deze eene erfdochter was, — en eindelijk, dat Nyerlede een allodiaal goed en aan niemand leenpligtig was; — en dit alles te zamen maakt de gissing van van Spaen zeer waarschijnlijk.

Na den dood van Jan van der Lede in 1304, schijnt Jan van Aemstel zich ook Jan van Lede genoemd te hebben, „om den „toen zoo gehaten naam van Aemstel te bedekken”, zegt van Spaen, althans in 1306 komt een Jan van Lede voor, dien men voor Jan van Aemstel houden moet; en mogelijk is het daaruit ook te verklaren, dat men bij Wagenaar Jan van der Lede den zoon van Gijsbrecht van Aemstel genoemd vindt. (Zie hier voor Aant. 31.)

In 1316 komt Jan van Aemstel voor als leenheer van goederen te Lopik, en in 1317 van land te Schalkwijk. Dit zijn waarschijnlijk stamgoederen van 't Huis van Aemstel geweest, want Gijsbrecht IV zal, als de oudste broeder, eenige goederen aan de Lek bezeten hebben, waarvan het ander gedeelte aan zijn broeder Arent, als Heer van Ysselstein, gekomen was. Daar hier sprake is van leenheerschap, van hoog en laag regtsgebied, zoo blijkt ook hieruit, dat de Aemstels eenigen luister behouden hebben.

In 1319 nam hij deel in de geschillen tusschen Graaf Reinoud van Gelre en zijn' zoon, en hield de zijde van den vader. In 1328 verkocht hij zijne Heerlijkheid Nyerlede aan den Graaf van Gelre. (Van Spaen, § 30—32; van Mieris, II, bl. 207.)

Dat deze Jan van Aemstel werkelijk de zoon van onzen Gijsbrecht was, blijkt uit eenen brief van 31 Januarij 1321, door van Spaen gevonden in de Archiven der stad Utrecht, en uitgegeven in Bijlage IV achter zijne Historie der Heeren van Aemstel. Dezen brief schijnt Buchelius twee eeuwen vroeger ook in handen te hebben gehad; waarom hij schrijft, dat Jan van Aemstel „leefde Ao. 1321 in den gestigten van Utrecht.

Aant. 48. (Bl. 105.)**WAAR GIJSBRECHT GESTORVEN IS.**

Dat Gijsbrecht te Kleef overleden zij, is wel slechts eene gissing, maar eene gissing die niet onwaarschijnlijk is. Dat men daar zijne woonplaats tijdens zijne ballingschap te zoeken heeft, en dat zijn zoon ook onder de leenmannen van Kleef voorkomt hebben wij reeds gezien. Het huis achter de Groote Kerk te Kleef is zeer waarschijnlijk zijne woning geweest, en daarom mag men aannemen dat hij er ook gestorven is. Het is nog door zijne nakomelingen bewoond tot 1442, toen Anna van Wisch, 't eenig kind van Gijsbrechts achterkleindochter Elisabeth van Aemstel het huis verkocht aan den Hertog en zich met ter woon naar Kalkar begaf. De Hertog schonk nog in datzelfde jaar het huis aan 't Kapittel van Kleef, bij het stichten der Proosdij tot een woning voor den Proost. Eindelijk werd het, in 't midden der 17^e eeuw, door het Kapittel opgedragen aan den Vrijheer van Spaen, die 't heeft laten vertimmeren. (Zie van Spaen, *Hist. der Heeren van Amstel, stel*, bl. 86 en 87,

Aant. 49. (Bl. 108.)**GWIJ VAN AVENNES.**

Bisschop Gwij wordt door de geschiedschrijvers geprezen als een dapper krijgsman, een schrander staatsman en een goed regent; zij merken daarbij echter aan, dat zijne daden niet altijd bewezen, dat ook *getrouwheid aan woord en beloften* onder zijne deugden behoorden. (Dr. J. P. Arend, *Alg. Gesch. des Vaderl.* II Deel, II Stuk, bl. 60.) Daarvan levert ook zijn gedrag ten opzichte van zijn' neef, betrekkelijk de Heerlijkheid van Aemstel, een duidelijk blijk.

In den brief van 21 Mei 1300 bekend Gwij, dat hij Aemstel, en de overige goederen hem geschonken, moest teruggeven, zoodra hem „een bisscopdoem ghegheven worde, jof een ander „goet, alse goet als een bisscopdoem.” — (Van Mieris, *Charterb.* II, p. 11.)

In den brief van Maart 1305 verklaart Gwij, dat hij die goederen van Graaf Jan II ontvangen heeft, eer hij Bisschop van Utrecht was, „te hulpen (zegt hij) t' onsen coste ende t' onser „teringhe”; dat de Graaf die goederen „nyet langher en heeft „gegeven, dan te sinen wille, ende te sinen wederseggen”; en dat als de Graaf van Holland „die ghifte van al dien goeden „wederroupen willen, zoe salt toecommen ende wederkeeren ge- „heelicke” en hij, Gwij, zal er geen regt meer op hebben. — (Mieris, II, p. 47.)

In den brief van 29 Junij 1309 erkent Gwij nogmaals, dat hij de goederen van Aemstel en Woerden niet bezit uit hoofde van zijn Bisdome van Utrecht, maar eenig en alleen door gift van Jan II, Graaf van Holland. — (Mieris, II, p. 86.)

En niettegenstaande die herhaalde verklaringen, zegt hij toch in den afstandbrief van 11 October 1311, dat Graaf Jan hem die goederen *voor zijn leven* gegeven had, zoodat hij den vroegeren afstand Willem III nu in rekening brengt als vergoeding voor de hulp door dezen hem verleend. — (Mieris, II, p. 121.)

Aant. 50. (Bl. 113.)

GIJSBRECHTS AFSTAMMELINGEN.

Nadat Jan van Aemstel en zijn zoon Willem in 1328 de goederen van Nyerlede aan den Graaf van Gelre verkocht hadden, heeft Willem zich met der woon begeven naar het land van Kleef. Waar en wanneer Jan van Aemstel gestorven is, is onzeker. Hij leefde nog in 1335, want toen verkocht hij aan den Graaf van Gelre ook zijne goederen tegenover Rhenen en te Oijen gelegen. Na dien tijd wordt hij niet meer vermeld. Hij heeft, behalve zijn zoon Willem, nog een basterd nagelaten, Gijsbrecht van Aemstel genoemd, die mede in Kleefland schijnt gewoond te hebben, want hij heeft in 1364 den Graaf van Kleef geld geleend.

Willem van Aemstel was Ridder; hij huwde met Margriet Hagedoorn, die hem de heerlijkheid Moyland ten huwelijk bragt, een heerlijkheid gelegen tusschen de steden Kleef en Kalkar. Uit dit huwelijk sproten drie kinderen: Jan, Elisabeth en Aleid. Jan

stierf vóór zijn vader. Met Willem van Aemstel zou dus de mansstam van den oudsten tak van Aemstel uitsterven. Hij overleed tusschen 1379 en 1384. Dat hij den naam en 't wapen van Aemstel voerde, blijkt uit zijne brieven en zijn zegel; en 't is opmerkelijk, dat zijne weduwe in 1395 ook nog *de Vrouw van Aemstel* genoemd werd.

Zijne oudste dochter Elisabeth van Aemstel, vrouw van Moyland, huwde met Dirk van Wisch, en liet slechts eene dochter na, die kinderloos stierf.

De jongste dochter Aleid van Aemstel huwde met Ludolf van Schoneveld, genaamd Graesdorp, en had twee zonen: Matthias en Ludolf. Van den eersten stammen de Heeren van Heeckeren tot Nettelhorst af; van den tweeden de Vorsten van Salm-Anholt.

Aleid stierf in 1446, in hoogen ouderdom. Zij was de laatste van den naam van Aemstel in 't land van Kleef. Toen ging de naam en 't wapen van Aemstel over op den tak van Mijnden, waarvan de oudste linie zich sedert Aemstel van Mijnden noemde. Philips Hertog van Bourgondië verleende daartoe het regt aan Amelis van Mijnden, zijn' „lieve ende getrouwe Raedt" bij eenen brief gegeven te Atrecht, den 7 Mei 1446.

Van Spaen, *Hist. der Heeren van Amstel*, bl. 75, 78. 83—90, 102—104. *Hist. der Heeren van Mijnden*, bl. 185, C. Commelin, *Beschr. v. Amsterdam*, bl. 127.

18 JY63

